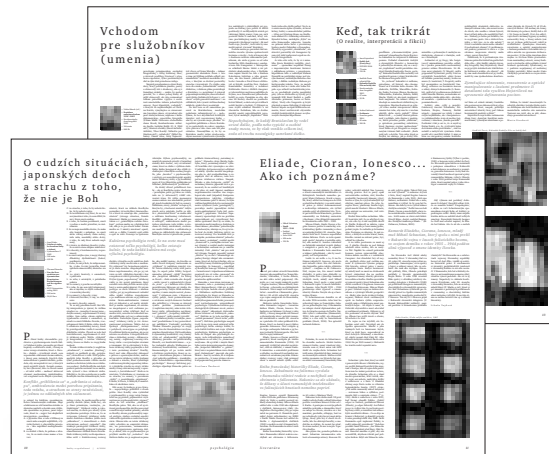

k n i h y a s p o l o č n o s ť

K & S

t r e t í r o č n í k

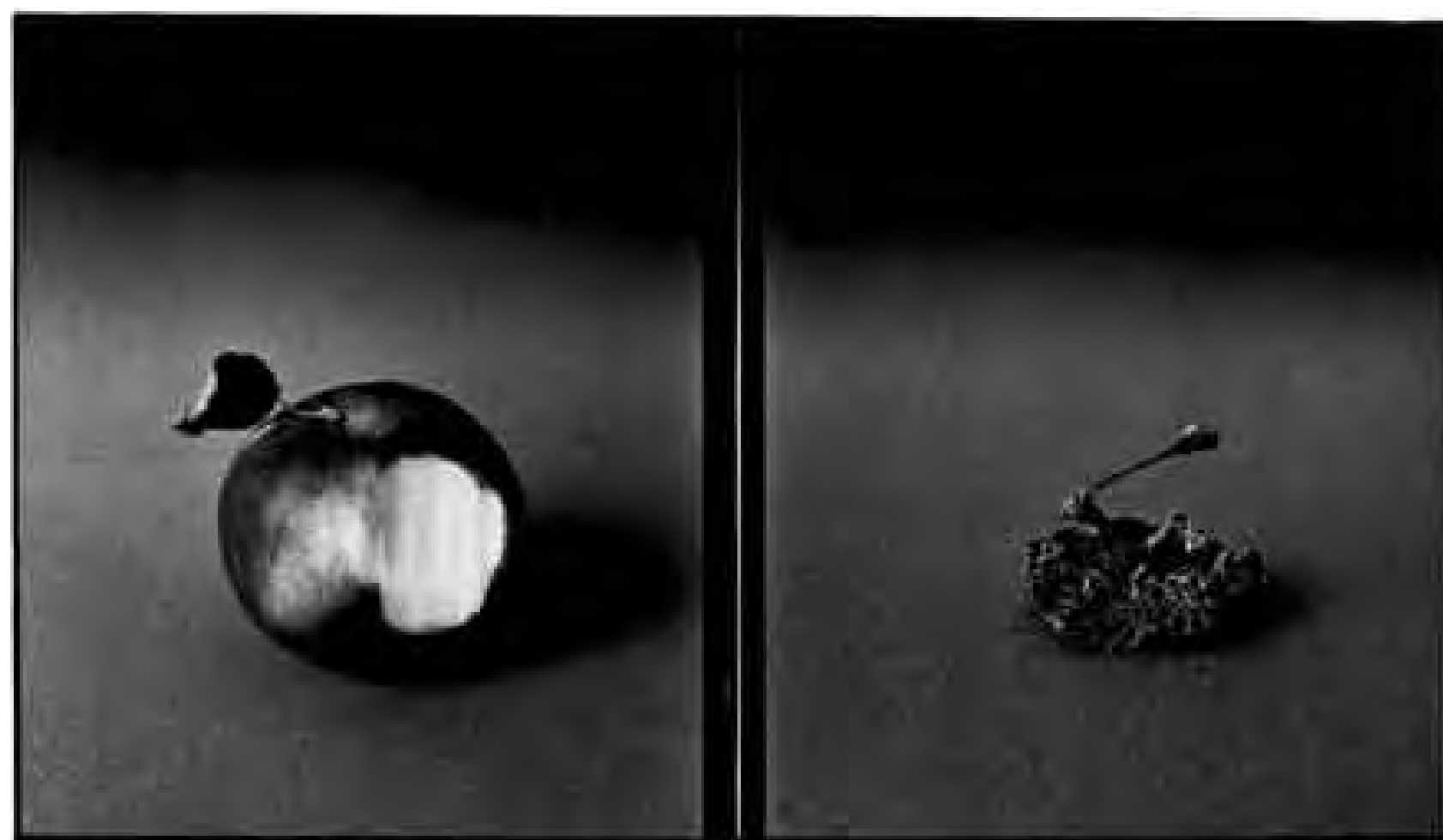
2 5 S k

2 5 K ě

predplatné 20 Sk/Kč

4/ 2006

 Skrytý pôvab kondiciogramov Biologické rytmy človeka neoklameme	 Krásna osamelosť pod rozkvitajúcimi stromami národných kultúr O živote s knihami s Angelou a Petrom Repkovicami	 Viedenská arbitráž v reťazi slovensko-maďarského účtovania Trpké jabĺčka zo stromu stratenej šance	 Výstavní Luxemburgovci Návrat „otcov národa“
---	---	---	--

Lubo Stacho, Manifest času 1975 - 1984

Vo vlastnej (päťkorunovej) veci

Sú veci, ktoré dosť dobre nemožno obísť len tak, mlčaním. Nemusia to byť hneď udalosti svetoborného významu, ktoré zásadným spôsobom vychýľujú kormidlo chodu dejín. Naopak, často sú to banality, ktoré si zasluhujú pozornosť napríklad „len“ kvôli obyčajnej elementárnej slušnosti. O jednej takej tu bude reč.

Držíte v ruke dvadsiate (pre potreby tohto príhovoru povedzme jubilejné) číslo K&S. Patrí sa poďakovať – vám, autorom a čitateľom. Za uplynulé obdobie sa nám podarilo získať texty autorov žijúcich na troch kontinentoch, autorov s rôznou odbornou i názorovou orientáciou, s rôznou dávkou životných skúseností. Na stránkach K&S sa stretli skúsení a známi autori s tými, pre ktorých prvý „časopisecký“ text uzrel svetlo sveta práve tu. Veríme, že sa nám (autorom, čitateľom a redakciou) takto spolu darí

vytvárať časopis, ktorý ma čierno-bielu len grafiku. Všetko ostatné je v ňom pestré, ideologicky nepredpojaté, tak presne a jednoducho napísané, ako sa len dá, ale ani o chl p jednoduchšie. Poskytujeme priestor rôznym, často veľmi odlišným pohľadom, priestor priamej či nepriamej diskusii. Nemuseli sme popustiť zo zásad, ktoré sme si vytýčili pri zrode K&S – napríklad publikovať len pôvodné texty či dodržať maximálny rozsah textov neprevyšujúci jednu časopisovú stranu. To však neznamená, že sa forma a štýl našich textov postupne nemenia, neutriasajú do podoby, ktorá najviac vyhovuje ako autorom, tak i čitateľom. Tých, vrátane abonentov, možno nájsť doma i v zahraničí. A vďaka tomu, že texty z K&S preberajú viaceré printové i elektronické médiá, sa dosah a vplyv u nás publikovaných textov ešte zväčšuje.

K&S je nekomerčný projekt. Snažíme sa ho vydávať tak lacno, ako sa len dá (no opäť, ani o chl lacnejšie), no i tak jeho existencia nie je možná bez sponzorov. Patrí sa im tiež poďakovať. Nielen tým, ktorí sú uvedení v tiráži. Aj všetkým autorom a spolupracovníkom, vďaka ktorým K&S pravidelne vychádza aj vtedy, keď skromné honoráre (hoci nie našou vinou) dlho neprichádzajú. Principiálnym sponzorom K&S je Ministerstvo kultúry SR, presnejšie jeho grantový systém na podporu neštátnej kultúry. Vďaka nemu sme mohli vychádzať, i keď sa nám nemôže ani snívať o podpore, akú dostávajú „štátne“ projekty, časopisecké nevynímajúc. A „vďaka“ nemu sme nakoniec vždy, i keď s meškaním, dostali všetkým záväzkom a poľžnostiam.

Je koniec apríla a my sme vo veci finančnej podpory len o kúsok ďalej ako pred rokom. Vďaka elektronic-

kej registrácii žiadostí o granty vieme, že ešte bývalý minister kultúry František Tóth odsúhlasil podporu pre K&S na tento rok, i keď (podľa informácií na internetovej stránke ministerstva kultúry) vo výške výrazne nižšej ako vlni. Kedy peniaze i získame, to je v čase, keď vychádza štvrté tohtoročné číslo, zatiaľ vo hviezdach. Pôvodne boli naše nádeje opačné, väčšie – dúfali sme, že budeme môcť rozšíriť textovú i obrazovú časť – ľúto nám je, že pre veľa kvalitných textov i prác výtvarníkov už neostáva priestor. Miesto toho, sme, žiaľ, nútení v rámci záchranných opatrení urobiť niečo úplne iné. Zdražieť. No aby záver tohto úvodníka nevyznel tak negatívne, zakončíme ho jednoznačne pozitívnu správou. Odteraz budú mať predplatitelia každé číslo K&S o päť korún lacnejšie, než tí, čo si ho kupujú v novinových stánkoch či kníhkupectvách.

Dagmar Košťálová: Matkin a ja	2
Daniela Ostatníková: Skrytý pôvab kondiciogramov	3
Rozhovor s Angelou a Petrom Repkovicami	4-5
Miloslava Kodoňová: Puding profesora Scrutona	6
Milan Zemko: Viedenská arbitráž v reťazi slovensko-maďarského účtovania	7
Tünde Lengyelová: Lesk luxemburských kráľov a korózia kráľovnej	8
Dušan Buran: Výstavní Luxemburgovci	9
Svetlana Žuchová: O cudzích situáciách, japonských deťoch a strachu z toho, že nie je Boh	10
Libuša Vajdová: Eliade, Cioran, Ionesco... Ako ich poznáme?	11
Pavel Vilikovský: Vchodom pre služobníkov (umenia)	12
Marta Stachová: Keď, tak trikrát (O realite, interpretácii a fikcii)	13
Peter Michalovič: Uchopiteľnosť fotografie	14
Peter Prešnajder: Čísla, ktoré určujú (náš) svet	15
Celoživotní sprievodcovia Mária Kopcsaya	16

Matkin a ja

Písať o modernej slovenskej literatúre si sotvakeď trúfnem. Vlastne ju ani dobre nepoznám. V rodine, kde som vyrastala, sa nenávidená totalita zásadne spájala so všetkým, čo nás obklopovalo. Aj s našou kultúrou a literatúrou. Desaťročia sme sa utiekali do sveta rakúskeho rozhlasu a televízie a pravidelne vtláčili z knižnic plné tašky svetovej literatúry – jedno o čom, hlavne o inom a z iných svetov, než akým bol ten náš.

Iróniou mojej generácie, ktorá si zmenu režimu napokon predsa len „vytúžila“, je pritom v konečnom dôsledku fakt, že sa už zase sklamaní ufahujeme z verejného života, tento raz, zdá sa, definitívne. Nedávno vyhlásila v českej televízii jedna mladá dievčinka, že číta iba literatúru, ktorá vznikla do konca 19. storočia. Čo prišlo potom, tvrdí, vraj ešte nie je dostatočne roztriedené na to, čo čítať treba a čo nie. V údive som jej dala za pravdu. Pobavila ma svojím mladistvým kultúrnym „pragmatizmom“, vzbudzujúcim ilúziu, že azda predsa možno v jedinom živote stihnúť prečítať všetko významné.

Ale zvedavému šťastie praje. V knižnici, kam som nedávno zašla, niekto práve predomnou vrátil Polnočný denník a Mexickú vlnu Maxima E. Matkina. Čakala som na vybavenie, spomínala na knižnice svojho detstva, zo zvyku listujúc vo vrátených knižkách s neobyčajným menom neznámeho mi autora. Nakoniec som si ich požičala domov.

Neviem, čo som očakávala. Určite nie to, čo som v nich vzápätí našla. Hneď mi bolo jasné, že ma to k miestu a dobe, v ktorej žijem, púta viac než všetko iné, čo mi predi ponovembrové Slovensko kedy o sebe na čítanie ponúklo. Vulgarizmy, o ktoré v týchto dielkach zavadíme veľmi rýchlo, sa síce priečia môjmu čítaniu, na druhej strane sú ich po celý môj život plné elektricky, vlaky, krčmy aj školské chodby. Napokon už Martin Luther radil zaujímať sa, aký kde a komu narástol kedy „zobák“. Z oboch Matkinových knižiek sa pre mňa vykľuli síce nadnesené, ale tvrdo realistické a štvavnaté prehovory „zlatej slovenskej mládeže“, o ktorej je v nich reč. V čom sú špecifické a zároveň slovenskejšie, ako sa na prvý pohľad zdá, zistíme, keď sa poobzeráme v literárnom susedstve.

Pretože som germanistka, rozhládla som sa v mladej literatúre zjednoteného Nemecka. Udalosti po roku 1989 jej v porovnaní so Slovenskom na literárne spracovanie nadelili nepomerne viac. Zdanlivo skvele vykonaná fúzia odlišných politických a ekonomických systémov na obraz „konzumu pre všetkých“ hlboko otriasla nielen hospodárskou suverenitou mocného „staršieho brata“, ale aj sociálnou a kultúrnou identitou na oboch stranách zborenej hranice. Dodnes vyvoláva nostalgiu po tom, čo sa nenávratne skončilo. Po roku 1989 je jednou z dominantných tém, o to viac z pera tých, ktorí stratili dovtedajšiu štátnu a kultúrnu príslušnosť. Mnohé literárne príbehy rozprávajú o detstve a dospievaní v NDR, o utečeneckých táboroch, kde sa už pred novembrom '89 stretali prívrženci nemeckého „západu“, o prvých dojmoch z nového sveta a o spomienkach na ten starý, definitívne pečatiaciach jeho historickú dohru.

Spolu s nimi sa mi dostal do rúk aj príbeh nie tak celkom nepodobný Matkinovým. Jeho autorka Katrin Duve (1961) pochádza z Hamburgu a Dies ist kein Liebeslied (Toto nie je milostná pieseň, 2002) je jej druhým románom. Podobne ako Matkin rozpráva aj Duve intímny príbeh dospelujúceho človeka, nešťastne, ale s výdržou snívajúceho o láske pre dušu i telo. Mladá žena po tridsiatke, vážiaca viac ako sto kí, sedí v lietadle do Londýna a spomína na „milostné“ sklamanie z detstva a mladosti. Úspešný a atraktívny muž, ktorého sa v Anglicku rozhodla navštíviť, je jediný, píše, ktorého naozaj milovala. Po spoločne strávenej noci, ktorá neočakávane naplní jej dlhoročné túžby, ho však napokon v panike opúšťa, aby nezažila ďalšie, tentoraz zrejme osudové životné sklamanie.

Široko koncipovaná osobná aj rodinná história sa odohráva na pozadí spoločenského vývoja západného Nemecka od 70. až do polovice 90. rokov. Na jednej strane som v nej našla veľa z mojich vlastných rokov dospievania, prežitých pred televíznym „oknom“ do sveta za hranicami socialistickej Československa. Tragikomicky ladený príbeh osamelého boja s neatraktívnou tučnosťou, symbolizujúci bolestné dozrievanie mladej

dievčiny a jej ľudskej identity, zároveň ponúka diferencovaný pohľad do neradostnej lebo odcudzenej a krutej rodinnej i celospoločenskej reality. Je zaujímavé, že ja si ju zo spomínaného televízneho okna až tak depimujúcu nepamätám. Asi som si, ako mnoho iných, vnímané pestré spektrum možností „západnej“ sebarealizácie postupne zidealizovala do predstavy excesívneho životného dobrodružstva, v ktorom som v nepomerne nudnejšej socialistickej „praxi“ zároveň sama nemusela obstáť. Neradostné excesy v románe Katrin Duveovej sú o alkohole a drogách, o bulímii a prázdnom sexe či o zvrátených sadomasochistických praktikách. Hoci kritici príbeh prezentujú ako „neodolateľne“ komický, veľmi mi pri jeho čítaní do smiechu nebolo. Navyše mi ako literárny text pripadal rozvláčný, bez energie Matkinovej rozprávačskej „neposednosti“.

Pri jeho textoch mi zato párkrát od smiechu vypadli slzy. Navyše sa so mnou pri čítaní diali pozoruhodné veci. Zdalo sa mi – rovnakého názoru sú aj iní – že prvý raz precitám z mojej celoživotnej „vnútornej emigrácie“

Na jednej strane mi sprostredkoval pocit, že sa Slovensko napokon aj v každodennom živote prepracovalo k hraniciam akési spoločnej európskej, ba dokonca „svetobežnickej“ existenciálnej vnímavosti. O tom rozpráva zhustený Polnočný denník, priam explodujúci dnešným našim moderným existenčným nepokojom. Mená postáv a napokon i autora samého skvele scudzujú, kozmopolitizujú a zároveň odľahčujú kontext, o ktorom sa v denníku píše a o ktorom napriek tomu všetci vieme, že je náš, tu a teraz. Možno sa Matkin obával reakcií na zvolenú tému a na tón, akým ju prezentuje, a ukryl to všetko v akomsi bližšie nedefinovanom virtuálnom priestore, odkiaľ ho na jednej strane nemožno „prizvať k zodpovednosti“, kde som sa však ja na vlastné prekvapenie zároveň prvý raz sama našla. Napriek spomínanému vulgarizmom ma pri čítaní okrem iného premkla priam absurdná radosť z autentickej slovenčiny, ktorá v tom okamihu rovnako mohla byť modernou veľkomestskou nemčinou či angličtinou. Predovšetkým som však zistila, že môj existenčný pocit z priestoru,

išť len za tým svojím, a to aj „cez mŕtvoly“, má všetko, čo takejto skupinovej identity napomáha, čo ľudí od seba neodháňa, ale ich, naopak, zväzda dokopy, vskutku cenu zlata. Predovšetkým v tom vidím Matkinov literárny prínos. Samozrejme sú v textoch aj obsahové i jazykové banálnosti a ošúchané zvraty, relativizujúce účinok jeho nápaditosti a vynaliezavosti. Ako súbor textov určený pôvodne pre internet vykazuje denník znaky bezprostrednej zážitkovosti, ešte „neupratanej“ chuti komunikovať, ktorá je na druhej strane práve preto taká chytľavá. Literárni kritici si teda už zase môžu začať lámať hlavy – kam a ako zaradiť rozmáhajúcu sa internetovú literatúru?

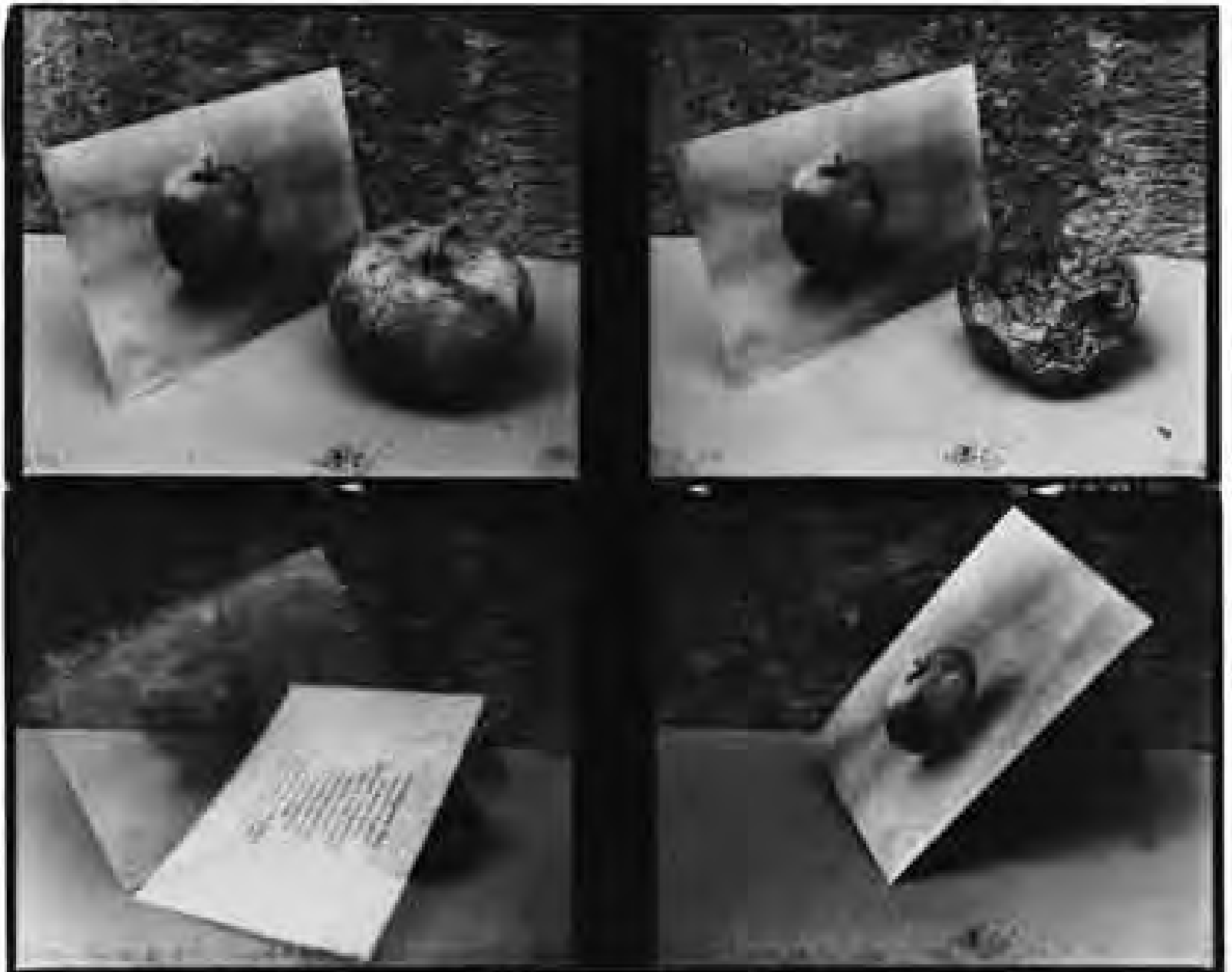
Prečo teda – na záver – radšej Matkin a nie spomínaná Katrin Duveová? Pretože uprostred hustnutej internetovej siete okolo celej zemegule prišlo, ako tvrdia zasvätení, k akejsi druhej Guttenbergovej revolúcii. Zdokonaľujúca sa technická mašinéria, umožňujúca žiť či skôr simulovať život kdekoľvek a v každej dobe závratne rýchlo a zodpovedajúco efemérne, očividne vyžaduje celkom novú, porovnateľne rýchlu a bezprostrednú vzájomnú komunikáciu o tom, čo sa práve deje a čo už o pár hodín nenávratne skončí na informačnom smetisku. Naša ľudská identita, resp. to, čo takto nazývame, sa v takomto informačnom „chuchvalci“ rozpadá na tisíce drobných meňavých „happeningov“, z ktorých

Napriek vulgarizmom ma premkla priam absurdná radosť z autentickej slovenčiny, ktorá v tom okamihu rovnako mohla byť modernou veľkomestskou nemčinou či angličtinou.

Mexické vlne trvalo dlhšie, než ma zaujala. Prekážal mi kostrbatý jazyk prvých kapitol, chýbala mi dynamickosť „Denníka“. V tom smere má iste viac spoločné s románom Katrin Duveovej. Ale pokus vysporiadať sa so slovenskou históriou posledných desaťročí, ktorú už iba tí starší medzi nami prežili do detailu na vlastnej koži, kvitujem.

by sa každý aspoň na moment rád zaskvel na scéne nami uháňaných dejín. Matkinov „Denník“ stelesňuje túto mozaikovitú sa kumulujúcu životnú uponáhľanosť, ktorej reflexia čitateľa neočakávane oblaží a zároveň všetok ten zhon akoby spomaluje. Všetci zrejme túžime po pokoji a menšom tempe, ale vieme si o tom povedať už iba narýchlo v krkolomnom behu.

Lubo Stacho, Pocta Jozefu Sudkovi, 1986

do kontextu, v ktorom už toľké desaťročia spoločensky a kultúrne vlastne len tak poslepiačky „vegetujem“. Iste možno namietať, že na tom mám vinu len ja sama. Žije nás tu však takýchto viac, ide, myslím si, o pozov-

kde žijem, je veľmi podobný autorovmu. Ironizujúcej inteligencii a humoru jeho postrehov vulgarizmy nielenže nedokázali ublížiť, naopak, vnímala som ich ako druhú stranu Matkinovej akoby zámerne utajovanej citli-

Pri čítaní Matkina sa so mnou diali pozoruhodné veci. Zdalo sa mi, že prvý raz precitám z mojej celoživotnej „vnútornej emigrácie“ do kontextu, v ktorom už toľké desaťročia spoločensky a kultúrne vlastne len tak poslepiačky „vegetujem“.

ruhodný sociologický fenomén. V každom prípade ma Matkin napriek generačnému posunu a zodpovedajúcim zmenám najmä v zaobchádzaní so sexualitou „uzemnil“ vo svete, kam odrazu patríme obaja.

vosti. Mala som pocit, akoby sme ako autor a jeho starší čitateľ odrazu spoluvytvárali akési solidárne kolektívne povedomie, ktoré mi tu odjakživa chýbalo. V spoločnosti, kde je, zdá sa, počet džipov úmerný rozhodlianiu

O to viac, že autor z tej našej už tradičnej a neradostnej spoločenskej spustnutosti napokon predsa „vykresal“ priam neuveriteľnú rodinnú idylku – síce s nádychom gýču, ale nepriamo svedčiacu o šírke a hĺbke dnešnej našej realnej životnej nepohody. Aj v tom sa stretol s Duveovou. „Dobré, ale nikam to nevedie,“ povedali mi o „Denníku“ niektorí známi. Mexická vlna je, ako sa v knihe píše, celkom explicitne o láske ako odvekej téme človeka a ním vytvorenej kultúry. Tá vždy niekam vedie, aj u Matkina. Mám pocit, akoby ma najskôr „Denníkom“ zo spomínanej „vnútornej emigrácie“ vylákal k sebe von, s Mexickou vlnou sa tam však so mnou nakoniec pobral späť aj on sám. Ale tentoraz je to, ako vravím, o láske a ľudskej solidarite. Akoby sme s Matkinom o sebe vedeli. A obaja vedeli, že prečo a začo. „Zdielané utrpenie je polovičné utrpenie,“ vravia na to Nemci. A tak sa mi tu s ním odrazu žije o poznanie ľahšie.

Preď pár dňami sa v nemeckých médiách objavili aj dvaja tamojší autori internetových denníkov. Jan Weiler cestuje po Nemecku a v denníku si uchováva všetko, čo videl a zažil. Hlavne to, čo nechce zabudnúť. Katharina Borchert, na ktorej zápisky vraj denne reagujú tisíce čitateľov, zachytáva a komentuje iba istú časť vlastného – aj intímneho – života, predovšetkým momentky, letmé okamihy, ktoré by inak tiež nemali šancu prežiť. Veľa čitateľov jej vraj píše v obedňajšej prestávke, úradníci, zamestnanci bánk a poisťovní. Chápem ich a tuším, prečo to nemôže byť inak. Bankový úradník, ako si predstavujem, iste túži „žiť“ kde – a kedykoľvek smie, hoc aj bez jedla cez obedňajšiu prestávku. A chce si zrejme užívať rýchlo a zhustene, pretože mu chýba čas. Preto ma teší, že v tej svojej zlatej kľietke z betónu a skla má kde a s kým. Iste by si užil aj s našim slovenským Matkinom.

Da gmar Košťálová

Skrytý pôvab kondiciogramov

▲ Doreen Kimura
▲ Sex and Cognition
▲ Bradford Books 2000
▲ 217 strán
▲ 21 USD

V živote je všetko o čase. Spíme v rytmoch, trávim v rytmoch, celý denný stereotyp podlieha rytmickým zmenám hladín hormónov, neurotransmiterov a iných aktívnych látok v záračnej továrni ľudského tela. Predošlá minúta či hodina života sa už nevráti, ale predpoklady na jej opakovanie sú skryté v podmienkach cyklicky sa opakujúcich dlhších či kratších časových úsekov.

Najznámejšie sú denné cykly – cirkadiánne. Sú to endogénne biologické cykly s približne 24-hodinovými periódami. Tento vnútorný časovač má svoj pacemaker umiestnený v hypotalame a spolu so sekundárnymi oscilátormi umiestnenými v mozgu a v telesných orgánoch synchronizujú regulačné pochody a menia v čase fyziologické, ale aj psychické funkcie každého z nás. Tento endogénny, čiže vnútornými hodinami ustanovený rytmus sa ďalej synchronizuje s periodickými zmenami v prostredí, t. j. s cyklom otáčania sa Zeme okolo svojej osi a striedania dňa a noci, ako aj so sociálnymi vplyvmi v ľudskej spoločnosti. Chemickým kódom noci a základným synchronizátorom vnútornej a vonkajšej rytmicity v človeku je hormón melatonín. Veľmi jasné svetlo potlačí sekréciu melatonínu, nedostatok svetla, naopak, produkciu melatonínu zvyšuje s následným vplyvom na biologický časovač a desynchronizáciu biorytmov s prejavom porúch nálady, spánku či prijímania potravy. Dobrým príkladom poruchy synchronizácie je „jet lag“, ktorý je spôsobený rýchlym preletom cez viacero časových pásiem.

Melatonín má priame aj nepriame účinky na vyplavovanie hypotalamických neurohormónov a na reguláciu tropných hormónov hypofýzy. Pohlavné hormóny tvorené v závislosti od spúšťačov v hypofýze majú za následok reprodukčné cykly v živočíšnej ríši a kaskádu následných zmien v správaní – androgény napríklad modulujú dennú aktivitu samcov, estrogény urýchľujú nástup motorickej aktivity u potkaních samičiek a progesterón cirkadiánny rytmus motorickej aktivity predlžuje.

Variabilita biorytmov je u človeka taká veľká, že sa dá v komplexnom pohľade hovoriť o ich jedinečnosti.

Často cítime, že nám práca ide od ruky práve teraz a inokedy sa nám zasa ľahšie rozmýšľa. Ľudia sa líšia v dennom rytme spojenom s vykonávaním určitých činností, o niekom vravíme, že je večerný typ, a o inom, že je ranné vtáča. Závisí to od stupňa aktivity centrálnych mozgových štruktúr v závislosti od času. Inokedy tvrdíme, že „dnes je náš deň“, alebo naopak, že „dnešok za nič nestojí“. Empíria kolísavosti nálad a výkonnosti ľudí viedla k vypracovaniu tzv. kondiciogramov, t. j. výpočtu optimálnych a krízových dní v rámci určitej periódy, najčastejšie v rámci cirkulárneho, teda približne mesačného biorytmu. Bolo by však príliš jednoduché, keby

sa optimálne výkony dali predpovedať podľa dátumu narodenia. Striedanie fáz v rámci biorytmov je veľmi individuálne, preto napríklad nie sú zosynchronizované mesačné cykly všetkých v ten istý deň narodených žien. Variabilita biorytmov je u človeka taká veľká, že sa dá v komplexnom pohľade hovoriť o ich jedinečnosti.

Chronomedicína sa zaoberá využívaním poznatkov o cyklických zmenách telesných funkcií pri chápaní a liečbe rôznych ochorení. Je známy poznatok o najnižšej telesnej teplote nadradnom a o najvyššej v neskorších popoludňajších hodinách. Rovnako sa vie o tom, že okolo 10. hodiny máme vo všeobecnosti najvyššiu mentálnu pohotovosť a najlepší čas na športovanie je okolo medzi 16. a 17. hodinou popoludní. Súvisí to s aktivitou premeny látok v tele a aktivitou enzýmov, ale aj s vyplavovaním hormónov a neuromediátorov v mozgu. Tieto chemické látky tvoria prostredie pre funkciu nervových buniek a následne aj správania sa a rozmyšľanie človeka ako individua.

Existujú výskumy, ktoré dokazujú, že práve pohlavné hormóny a biorytmy ich vyplavovania majú vplyv aj na poznávaciu schopnosť človeka. Jedným z najprekvapivejších zistení posledných dvoch desaťročí je poznatok, že mužský pohlavný hormón testosterón významne ovplyvňuje mozgovú štruktúru a myslenie. A ešte fascinujúcejšie je poznanie, že spolu s rytmickým kolísaním jeho hladín sa menia aj kognitívne funkcie mozgu, ktoré testosterón ovplyvňuje. Aj keď je známy fakt, že muži a ženy sa v celkovej inteligencii neodlišujú, inak je to v špecifických kognitívnych schopnostiach. Nielen empiria, ale aj vedecké výskumy potvrdzujú, že muži rozmyšľajú inak ako ženy. Predstihujú ich v priestorovej orientácii a predstavivosti, úspešnejší sú v logických matematických úsudkoch. Ženy zasa mužov prevyšujú vo verbálnej pohotovosti, jazykovom vyjadrovaní, v riešení aritmetických úloh. Najkonzistentnejšie rozdiely medzi mužmi a ženami, ktoré prekonávajú aj sociokultúrne rozdiely, sa zistili vo viacerých štúdiách najmä v mentálnej rotácii, čiže mentálnej manipulácii trojrozmernými geometrickými útvarmi, konkrétne v porovnávaní rôzne rotovaného trojrozmerného predmetu s predlohou a určovanie ich totožnosti, respektíve rozdielnosti. Príčiny rodových rozdielov pri riešení takýchto úloh sa predpokladajú v génoch, ktoré určujú formovanie mozgových štruktúr, a tiež v prostredí, ktoré konkrétne štruktúry zodpovedné za riešenie týchto úloh formujú počas života človeka.

Biologické vysvetlenie ponúka účasť pohlavných hormónov pri vývine mozgového substrátu. V známej teórii Geschwinda a Galaburdu z 80. rokov minulého storočia sa predpokladá vplyv testosterónových koncentrácií na nerovnomerný vývin mozgových hemisfér

kej deľbe práce na zabezpečenie súladu vykonávaných funkcií. Pravá hemisféra je špecializovaná u väčšiny ľudí na vizuálno-priestorové funkcie, na vnímanie hudby a umenia, a preto zvýšená hladina testosterónu počas intrauterinného obdobia hypoteticky napomáha vývin týchto schopností. U mužských plodov je hladina testosterónu vyššia ako u ženských plodov, preto sú aj mozgové štruktúry chlapcov „predprogramované“ – organizované na lepšie zvládanie priestorových úloh.

Mozog človeka je plastický, schopný meniť svoju štruktúru a funkciu. Ukazuje sa, že plasticita nie je len záležitosťou raného detstva, ale je podkladom dynamických zmien v dospelom mozgu so zásadným vplyvom na správanie a myslenie, a preto hladiny testosterónu počas života človeka môžu ďalej ovplyvňovať kognitívne schopnosti v závislosti od ich kolísania. Testosterónové koncentrácie, rovnako ako koncentrácie iných hormónov v krvi, kolíšu v rámci biorytmov. Tie sa pre pohlavné hormóny ustanovujú v období puberty, keď u chlapcov výrazne stúpajú hladiny testosterónu. A práve toto obdobie výrazne ovplyvňuje rozdiely v priestorovo-orientačných testoch oboch pohlaví, vtedy ich začínajú chlapci riešiť úspešnejšie. Hovoríme o aktivačnom účinku testosterónu na mozgovú štruktúru. Treba však povedať, že pohlavné hormóny, ktoré označujeme ako mužské, t. j. androgény, a ich reprezentant testosterón a tie, ktoré máme zafixované ako ženské, t. j. estrogény, s hlavným predstaviteľom estradiolom, nachádzame u oboch pohlaví. Oba hormóny pôsobia vo vzájomnej interakcii a dokonca je veľmi pravdepodobné, že testosterón uplatňuje svoj maskulinizujúci účinok v mozgu cez svoj metabolit, ktorým je práve estradiol. Zdá sa, že závislosť medzi hladinou testosterónu a priestorovými schopnosťami nie je priamo úmerná, predpokladá sa existencia optimálnej hladiny, ktorá leží niekde v spodnej časti rozptylu hladín u mužov. Ani veľmi nízke koncentrácie testosterónu, ktoré nachádzame u typických žien, ale ani veľmi vysoké koncentrácie testosterónu, aké majú vysokotestosterónoví (veľmi maskulínni) muži majú na priestorové schopnosti negatívny účinok, čo poukazuje na nelineárny vzťah testosterónu a priestorových funkcií.

Čo je ešte zaujímavejšie, kolísanie hladín testosterónu v rámci biorytmov mení úspešnosť v testoch na vizuálno-priestorové funkcie. Doreen Kimura

pozorovala zmeny týchto kognitívnych schopností v závislosti od ročných období a zistila, že lepšie výsledky dosahovali muži v priemere na jar, keď je ich hladina testosterónu najnižšia v rámci roka. Aj u žien sa sledoval vzťah medzi hladinami testosterónu a úspešnosťou v priestorových testoch. Výsledky viacerých štúdií (vrátane našej slovenskej) poukazujú na súvislosť medzi vrcholom testosterónových koncentrácií v období okolo ovulácie a lepšou mentálnou rotáciou. Asi najzaujímavejším zistením je kolísanie priestorových schopností v rámci cirkulárneho cyklu u mužov, u ktorých sa donedávna nepredpokladali mesačné cyklické zmeny. Zdá sa, že táto axioma je už prekonaná. Mužom tiež kolíšu hladiny testosterónu a ich kognitívne funkcie spojené s priestorovým vnímaním a abstrakciou sa menia v závislosti od meniacich sa hladín tohto hormónu. Najúspešnejší sú muži vo fáze s najnižšími hladinami testosterónu v rámci ich individuálneho biorytmu.

Asi najzaujímavejším zistením je kolísanie priestorových schopností v rámci cirkulárneho cyklu u mužov, u ktorých sa donedávna nepredpokladali mesačné cyklické zmeny.

Biológia je dôležitý faktor. Hormóny sú poslami génov a ovplyvňujú celý náš život. Okrem sociokultúrnych vplyvov sú to práve hladiny testosterónu, ktoré určujú dominanciu v skupine a ženú ľudí k tomu, aby bojovali o vyššie postavenie. A nerozhoduje o tom pohlavie ako také, ale hladina hormónov, i keď nesmieme opomenúť fakt, že muži majú 3 až 30-násobne vyššie hladiny testosterónu ako ženy. Aj preto sú všetky mužské charakteristiky ako agresivita, dominancia či súťaživosť spojené s hladinou testosterónu. Pred športovým zápasom u mužov tieto hladiny vo všeobecnosti stúpajú, po zápase však stúpajú len u víťazov, u porazených klesajú až pod východiskové hodnoty. U žien významné rozdiely v závislosti od víťazstva nepozorovať.

Biorytmus pohlavných hormónov vstupuje aj do reprodukčného boja a významnou mierou rozhoduje o úspešnosti reprodukcie génov. Atraktivita mužov a žien sa mení v závislosti od fáz mesačného cyklu vyplavovania pohlavných hormónov. Ženy vo fertilnej fáze mesačného cyklu v porovnaní s inými fázami priťahujú tváre mužov s maskulínnymi črtami, ktoré sú prejavom vysokej kvality génov. Tieto preferenčné zmeny dopĺňajú zistenia, že pre mužov sú ženské tváre (bez prikrášlenia) atraktívnejšie v období ovulácie. To by naznačovalo veľmi preflikaný biologický mechanizmus, ktorým ženy vyhľadávajú, ale aj priťahujú pre ne najvhodnejších partnerov počas fertilného obdobia, pre zabezpečenie

vyššej kvality genofondu nasledujúcej generácie. Robia to dvoma rôznymi, avšak komplementárnymi cestami, ktoré majú súvis s hormónmi. Estradiol, ktorý svoj koncentračný vrchol dosahuje okolo ovulácie, robí krivky ladnejšie, črtou obľahšie. Testosterón, ktorý tiež v preovulačnom období stúpa, umožňuje žene lepšiu orientáciu v priestore, posúdenie fyzických charakteristík partnera, zvyšuje jej otvorenosť a záujem o druhé pohlavie. Pohlavné hormóny navyše zabezpečujú atraktivitu telesného pachu – vône ženy pre mužov. Zrejme to súvisí s nedávnymi vedeckými odhaleniami čuchového vnímania u človeka a v tejto súvislosti s pribúdajúcimi špekuláciami o vplyve feromónov na sociosexuálne správanie človeka. Mesačné cykly ženy ovplyvňujú citlivosť jej čuchového zmyslu aj na mužské feromóny na báze androgénov. Čuchový zmysel a jeho hormonálne modulovaná citlivosť je významným sprostredkovateľom genetickej signalizácie. Ženy zabezpečia dobrú

genetickú výbavu svojim potomkom, ak pre nich vyberú otca, ktorého gény budú komplementárne k jej génom. Hlavný histokompatibilný komplex (HLA) je najpolymorfnejší doteraz známy genetický systém človeka, ktorý zohráva úlohu v rozpoznávaní svojho od cudzieho. Mnohé experimentálne štúdie na zvieracích modeloch dokázali, že samičky preferujú pri párení samcov, ktorí majú nezhodné HLA gény, aby tak chránili potomstvo pred chorobami, a nositeľov odlišných génov určujú pomocou čuchu. Na podobné typovanie komplementárneho HLA systému u ľudských párov už poukázali viaceré štúdie. Celý orchester hormónov v modulačnom účinkom neuromediátorov, vrátane ich metabolitov, napokon pôsobí na neuronové okruhy zodpovedné za správanie sa aj za riešenie kognitívnych úloh u oboch pohlaví a ich individuálnu úspešnosť. V živote je všetko o čase, a sú to práve pravidelné oscilácie fyziologických funkcií, ktoré umožňujú človeku nielen včas reagovať na zmeny prostredia, ale dokonca tieto zmeny na základe ich endogénnej rytmicity aj predvídať.

Biologické rytmy človeka sa synchronizujú odpradáva s cyklom svetla a tmy. Vynájdeme a používaním umelého osvetlenia a čoraz častejšími rýchlymi presunmi ľudí po zmeguli porušujeme stáročiami zabehávaný biorytmus, čo môže významne a nepredvídateľne ovplyvniť celý rad fyziologických funkcií.

Daniela Ostatníková

Bohumil Puskailer, Kúpalsko Matador, 1966, z knihy Bratislava zadným vchodom

Foto archív rodiny Repkovicov

Krásna osamelosť pod rozkvitajúcimi stromami národných kultúr

O živote s knihami rozpráva prekladateľka, slavistka, germanistka a autorka Angela Repka a básnik Peter Repka

ANGELA REPKA sa narodila 8. januára 1948 v hessenskom mestečku Gross-Umstadt, blízko Frankfurtu nad Mohanom. Vyštudovala germanistiku a slavistiku v Mainzi. Pôsobila ako učiteľka na gymnáziu a vo vzdelávaní dospelých. Je významnou prekladateľkou slovenskej literatúry do nemčiny. Medzi jej najvýznamnejšie preklady patrí Ján Johaničes: *Holomráz* (Bodenfrost, 1994), Ján Ondruš: *Klobúk vína* (Ein Hut voll Wein, 2000, s doslovom prekladateľky/zostavovateľky), Peter Repka: *Že-lez-ni-ce* (Ei-sen-bah-nen, 2000), Mila Haugová: *Atlas piesku/Sandatlas* (2001), Miloš Karásek: *Perón* (Bahnsteig, 2004), Jana Juráňová: *Do siete odetá/In ein Netz gehüllt* (2004), prekladmi básní a prózy prispela do antológií a časopisov. Uverejnila aj príspevky o slovenskej literatúre a kultúre. V roku 2000 bola vyznamenaná slovenskou prekladateľskou cenou Pavla Országha Hviezdoslava, v roku 2004 prekladateľskou cenou medzinárodného festivalu *Nové hry z Európy vo Wiesbadene*. Žije spolu so svojim manželom, básnikom Petrom Repkom, v Offenbachu nad Mohanom.

Čo ste čítali zo slovenskej literatúry ako prvá?

Ako prvá som nečítala, ale spievala slovenské ľudové piesne, a to na mňa zapôsobilo veľmi dobre, priam ideálne. Je to podľa mňa najlepší spôsob približovania sa cudziemu národu, jeho jazyku a kultúre, aspoň pre mladých. Jedna z prvých kníh, ktoré som neskôr čítala po slovensky – bolo to počas môjho študijného

pobytu v Bratislave v roku 1971/72 – bol román Jozefa Čigera Hronského Jozef Mak. Pripomenul mi Vojčka Georga Büchnera alebo Železničného strážcu Thiela z rovnomennej novely Gerharta Hauptmanna. Obidvoch nemeckých autorov som rada čítala už na gymnáziu.

Čo ste čítali zo slovenskej literatúry naposledy?

Naposledy som náhodou čítala vašu hru *Almtraum* – ide o konfrontáciu Almy Mahler-Werfel s mužmi, ktorým bola múzou a manželkou – zapôsobilo to na mňa ako vzrušujúci intímny rozhovor oscilujúci medzi *Almtraum* a *Alptraum*, teda medzi romantickým snom a nočnou morou. Nič nové, ale stále akosi aktuálne, keď napríklad počujem (na Slovensku), ako jedna pekná, inteligentná, nadaná a dokonca veriaca mladá mamička viacerých detí radí ešte mladšej žene: Muž musí byť pre ženu ako Boh. Pre ženu je toto zbožňovanie – ak to myslí úprimne – na úkor jej duše a života. A čo keď ten jej „boh“ jedného pekného dňa padne z piedestálu, na ktorý si ho postavila? Akého boha bude mať potom? Okrem toho vieme, že Boh neznaša iných bohov vedľa seba a cez proroka Ozeáša nám zjavil, že je Bohom a nie mužom.

Alma trpela tým, že zo svojho veľkého muzikálneho nadania neurobila nič, túžila po veľkom vlastnom diele. Nechcela iba obdivovať a inšpirovať veľikánov, ktorí ju potrebovali, aby jej duchovným a telesným čarom – a k tomu ešte

aj celkom prozaicky – živili svoj talent. Túžili si ju osvojiť, privlastniť, ale podarilo sa im to iba do určitej miery. Inak by sa o Alme už dávno nehovorilo. Napokon veľikáni sú potom vďaka svojmu umeniu akosi mimo dosahu kritiky ich osoby. O to ľahšie sa dajú demonizovať ženy, ktoré im k tej sláve pomohli, najmä keď nezodpovedajú ikone starostlivej, obetujúcej sa partnerky. O tom, ako to vyzerá v opačnom prípade, sa dá pekne prečítať v autobiografickej knihe Václava Vaculíka *Chléb* *vezdejší...*, kde rozprávač svojej mladej milenke-spisovateľke celkom nešetrne a detailne vyčíta, ako využíva jeho sexuálne a iné služby. Žiadne nadnesené úvahy v éterických sférach a kajanie, ale celkom rukolapné, prízemné vyčítky a žalovanie.

Zdá sa mi, že – zo známych dôvodov – u žien ešte stále prevláda tendencia nebrať sa úplne vážne, pokým u mužov je to práve naopak. Jedni aj druhí tým nakoniec trpia. Podľa toho, z akého konca to berú, sa často vyvíjajú osobné a spoločenské deformácie ako masochizmus, sadizmus, veľikášstvo, závislosť, komplexy viny, depresie. Mali by sme začať viesť skutočný dialóg a dať si viac záležať na ozajstných vzťahoch.

Roky prekladáte slovenskú literatúru. Na konte vašich prác sú najslávnejšie mená – Dušek, Haugová, Johaničes, Laučík, Ondruš, Repka, Sloboda, Štrpka, Tatarka, Vadkerti-Gavorníková, Vilíkovský a ďalší. Aké sú vaše zážitky z dielami dnes už klasikov?

Klasikov by som chcela dať do úvodzoviek, lebo okrem troch ešte všetci žijú a píšú a nechcem vylučovať, že ešte vzniknú „revolučné“ diela. Možno nás ešte čakajú výbuchy tvorivosti. Veď starí sú dnes mladší ako kedysi. V ušiach podaktorého slovo klasikov znie ako nádvánka a ja si to nechcem staré kolená s nikým pokaziť. Napokon neprekladám výlučne moderných klasikov, ale aj tvorbu mladších autoriek a autorov: Jany Juráňovej, Erika Grocha, Daniely Kapitáňovej, Nóry Ružičkovej... Rada by som jedného dňa preložila programovú báseň Muchy, ktorú mi raz odmailoval po rusky píšuci rusínsky básnik Valerij Kupka a ktorá sa mi veľmi páčila. Bude to tvrdý oriešok, ale hádam to zvládnem.

Kto sa vám prekladal ťažko? Pri ktorom diele to „išlo samo“?

Prvé vety novely *Holomráz* od Jána Johaničesa, stále som ich cibřila, aby to znelo tak, ako to má byť – veď prvé vety sú najdôležitejšie, lebo údajne rozhodujú o tom, či niekto knižku číta ďalej alebo ju odloží. Potom to fičalo jedna radosť. Bol tam aj viacstranový príbeh v štýle Thomasa Manna, teda bez jedinej bodky, ktorý mi nerobil veľký problém, naopak. Veľmi ma to bavilo, čo zase nemôžem tvrdiť o prekladaní dosť dlhej krátkej prózy Vidieľ celú. Celý čas a ešte aj chvíľu potom som nadávala, nech mi Jano prepáči. Samé eliptické vety, franforce viet – urobiť to celé z fragmentov bol geniálny nápad, ale preložiť to...

A Ján Ondruš, to bol tiež „ťažký prípad“. Nielen preto, že som musela stále rozmýšľať, skúšať a cibřiť, veď sám básnik často menil a cibřil svoje básne znovu a znovu počas celého svojho života. Viac mi prekážalo, že som sa musela stále znovu ponárať do tej žľče, do toho úžasného, divokého trápenia sa. Ale bola som hrdá, keď som to v tej svojej prekladateľskej samote zvládla. S básňami Mily Haugovej, ktoré som doteraz preložila, som bola oproti tomu akosi v súlade, hoci sa tiež neprekładajú ľahko. Ale čo je vlastne ľahké pri prekladaní? Práve vtedy, keď to ide akoby samo, treba si dávať veľký pozor.

Zdá sa, že vašim prvým ocenením za preklad slovenskej literatúry bola nemecká cena za preklad divadelnej hry Perón z rusínčiny, ktorú ste dostali na festivale novej európskej drámy vo Wiesbadene v roku 2004. Čo ocenenia zo Slovenska? Už nejaké prišli?

Mýlite sa, slovenská cena prišla skôr, v roku 2000 (pekné číslo!) mi udelili cenu Pavla Országha Hviezdoslava. Ocenili tiež moje účinkovanie v Liptovskom Mikuláši, kde som dostala čestnú medailu mesta – aj Peter dostal takú za básnickú tvorbu. Nebohý Ivan Laučík sa svojho času o nás pekne staral, a nielen o nás. Organizoval aj krásne čítania. To potešilo. Cenu medzinárodného festivalu vo Wiesbadene roku 2004 udelili prvýkrát. Hneď, keď som počula, že ju vypísali, povedala som si: Ulovím si to.

Potom som na ňu úplne zabudla a keď som ju naozaj získala, ani sa mi to nechcelo veriť. Hra bola súca, preložila som ju zo slovenčiny. Na scéne síce hovorili po rusínsky, ale simultánne čítanie som vďaka intenzívnej skúške veľmi dobre zvládla. Práca v divadle ma bavila a veľa som sa pri tom naučila. Aj tento rok ma tam chceli angažovať, ale žiaľ, termín mi nevyhovoval.

Aká je podľa vás šanca slovenskej literatúry uplatniť sa na nemeckom trhu? Aké máte konkrétne skúsenosti s presadzovaním prekladov slovenských autorov v Nemecku?

O tom som už dosť často rozprávala. Niečo sa prekladá stále, časom sa nabiera pekná kópka kníh, ale stále je to málo a je to akosi náhodné: sem-tam sa nejaká knižka objaví a zasa koniec. Sú to väčšinou zásulné, ale ojedinelé vydavateľské činy. Aj niektoré literárne časopisy občas vydávajú nejaké slovenské číslo. Ale slovenská literatúra ešte stále nie je zapojená do hlavného komunikačného prúdu literatúr. Pred dvoma rokmi sme v rámci prekladateľského seminára v Budmericiach poslali rezolúciu na konferenciu ministrov kultúry EÚ, v ktorej sme žiadali o systematickú podporu prekladania a rozširovania takzvaných malých literatúr Východu zo strany bohatších krajín Západu. Inšpiroval nás totiž skvelý návrh jedného amerického vydavateľa, o ktorom sa tam referovalo. Odpovede sme sa nedočkali.

Čo by podľa vášho názoru pomohlo situáciu zlepšiť?

Bolo by dobre, keby sa vedľa náhody, keď sa nadšenie a ochota jednotlivcov stretnú a vyvolajú vydavateľský čin, vypracovala aj nejaká únosná koncepcia medzi našimi krajinami alebo pod európskou strechou. Treba bázu prekladov rozširovať aj systematicky a takým spôsobom, aby mnohí mali šancu sa o tom dozvedieť a dostať tie knihy do rúk. Iba tak sa slovenská literatúra bude môcť zapojiť do všeobecného dialógu. Mne by sa napríklad celkom páčilo, keby sa Česko, Slovensko a Maďarsko dali dokopy a niekedy v budúcnosti vytvorili tematické ťažisko na Frankfurtskom knižnom veľtrhu. Slovensko by sa muselo pripraviť a usilovať sa v určitom zmysle dobehnúť partnerov, malo by konkrétny cieľ a tým aj motiváciu na sústredenú, kvalitnú činnosť. Nemalo by si to, prípadne aj z pohodlnosti, nechať zobrať z rúk, ale snažiť sa šikovne zapojiť čo najviac schopných a otvorených hláv.

Aký ste mali pocit z prvého čítania prác svojho muža?

Prvé, čo som od Petra čítala, boli jeho listy, a veru, veľa som vtedy nerozumela. Ako sa potom ukázalo, skôr som si vymýšľala, čo píše. Bol to teda celkom kreatívny vzťah. Mala som iba slovensko-nemecký (a naopak) vreckový slovník v kriklavo červenom obale z umelej hmoty a koniec. Takto sa vlastne začalo moje prekladanie zo slovenčiny do nemčiny. Z Petrových literárnych prác som zo začiatku tiež nerozumela veľa, ale z tých básní na mňa vyžiarovalo akési čaro. To zostalo, aj keď som časom rozumela viac, a keď som jeho tvorbu začala čítať kritickejšie. Prekladať som ho začala dosť neskoro. Keby sa mi jeho básne nepáčili, nebola by som ich preložila.

Čo sa podľa vás v jeho tvorbe za tie roky zmenilo?

Keď porovnáam Petrovu ranú tvorbu s tvorbou posledných rokov, povedala by som, že zo šprintu prešiel na maratón – veď *Že-lez-ni-ce* sú dokopy štyri knihy. Ale stále sa nedá predpovedať, kde odbočí.

Máte spoločný čitateľský vkus?

Spolu si vieme oceniť dobrú literatúru aj si vymeniť názory. Myslím si, že máme i nosné spoločné kritériá, vedeli by sme sa dohodnúť. Ale nečítame rovnaké knihy. Mala som napríklad pred rokmi obdobie, keď som „zožrala“ všetky moje dostupné knihy od Toni Morrisonovej, počnúc románom *Jazz*, aj som si tie

knihy kúpila. Peter si hádam neprečítal ani jednu. A keď som sa po druhýkrát vrátila zo Sahary, obstarala som si skoro všetky romány lýbijskeho autora Ibrahima al-Khoniho, syna národa Tuarégov, s ktorými sme putovali po púšti. Prečítala som ich skoro v jednom kuse, dokonca 840-stranový epos *Mágovia*. Peter po nich ešte nesiahol, hoci číta veľa, čo sa týka beletrie momentálne určite viac ako ja. Možno na to už aj zabudol. Sú to veľmi zvláštne, bláznivé až bizarné romány, a na ten epos treba mať naozaj výdrž, ale chcela som sa niečo dozvedieť.

Poznáte „rozkoš z čítania“?

Jednoznačne poznám, viem vychutnať napínavý chod myšlienok, dejov a skvelých nápadov, nechám sa aj uniesť – rada do vlastných myšlienok. Nedávno som Petrovi darovala knižku Pallieter. Tento román o človeku, ktorý si vie priam barokovo užívať života, vyšiel roku 1916 a je najznámejšou knihou flámskeho autora Felixa Timmermansa. Túto knižku sme spolu s mladšou sestrou čítali v mladosti a veľmi sme si ju vychutnávali. Odvtedy vieme, čo sú to „pánbožkove lúče“, teda slnečné lúče, ktoré po búrke viditeľne prenikajú cez oblaky. A keď ťažko padajú dážďové kvapky a všetko okolo prevlhne, je to preto, že sa potí Božia noha. Také čítanie som chcela dopriať aj Petrovi. Kniha sa mu páčila, ale ja som po nej po rokoch zatiaľ znovu nesiahla.

Veľmi ma vie upútať aj literatúra faktu alebo vedecké knihy, zvlášť kultúrno-antropologické a teologické, predovšetkým keď ide o výskumy žien. Tam sa dozviem veľa nového, také veci, ktoré sa inde nedozviem, a to vonkoncom nie sú vedľajšie záležitosti, ale ústredné! Je to často veľmi napínavé čítanie, lebo sa ma týka – a dotýka. Napríklad kniha profesorky teológie Helen Schüngelovej -Straumannovej *Žena na počiatku* – Eva a následky, bez ktorej sa dnes už neo-

nie je iba pomocníčkou muža, že stará Biblia v tom nie je sexistická. Kniha vyšla už v roku 1999, ale ja som ju čítala iba nedávno – tak ako i ďalšiu zaujímavú knihu, ktorú mi darovala veľmi milá a múdra feministická dominikánka. Je to inšpirujúca kniha teológa Georga Baudlera *Boh a žena. Dejiny násilia, sexuality a náboženstva* (1991), kde sa skúma evolučný boj o ženské a mužské bytie aj to, ako by mohlo (znovu!) dôjsť k zmiereniu medzi pohlaviami.

Som šťastná s knihami, keď v nich nájdem niečo pravdivé, i keď je to možno nepríjemné, keď tam nájdem ozajstný pokrm, čo môže byť aj radosná ľahkosť, keď tam nájdem niečo, o čom si môžem povedať (uvedomujúc si vlastné hranice a hranice poznávania vôbec): to je ono.

Aké máte prekladateľské sny?

Každý rok jednu, dve dobré knihy pekné previesť do nemčiny, aby sa tu u nás ľudia dozvedeli, že Slovensko nie je iba krajina, kde sa pomerne ľahko montujú rôzne typy áut svetoznámych firiem.

***

*PETER REPKA sa narodil 14. januára 1944 v Bratislave. Vyštudoval Slovenskú vysokú školu technickú. Spolu s Ivanom Štrpkom a Ivanom Laučkom bol spoluzakladateľom skupiny Osamelí bežci, redaktorom aj autorom časopisu Mladá tvorba. Debutoval zbierkou *Sliepka v katedrále* (1969), ďalej mu vyšli zbierky *Že-lez-ni-ce* (1992), *Priateľka púšť* (1996), *Karneval v kláštore* (2002) a súbor reportáží *Vstaň a choď* (1998). Najnovšou knihou Petra Repku sú *Básne (LCA a Modrý Peter 2005)*, ktoré obsahujú okrem jeho prvej knihy *Sliepka v katedrále* aj rukopisy, ktoré vznikli v rokoch 1974 – 1989 a knižne vychádzajú po prvý raz. Roku 1973 sa Peter Repka vysťahoval do Nemecka za svojou manželkou Angelou, prekladateľkou, germanistkou, slavistkou a autorkou.*

ktoré v minulom storočí vychádzali v nákladoch tisíc kusov, kde sú? Treba uznať snahu priekopníckeho vydavateľstva LCA. Kali Kertész Bagala sa podujal na niečo, čo vypisovatelia maturitných otázok zanedbali. V roku 1968 som napísal pre študentský časopis UK recenzný článok: Ako sa na Slovensku nestaf klasikom? Prv ako článok vyšiel, noviny zakázali a text sa stratil. Ale, ak by ho niekto našiel, stále sa k tomu hlásim. **Nie ste autorom typu „každý rok jedna kniha“.** Kedy poznáte, že je kniha hotová?

Kniha je hotová, keď ti povie: Nechaj ma na pokoji. Treba to akceptovať, i keď vieš, mohol by si písať donekonečna.

Zo Slovenska ste odišli za svojou ženou v roku 1973 do Nemecka. Po prevrate ste sa nevrátili. Nakoľko súvisel váš odchod s vtedajšou politickou situáciou?

Po prevrate som sa vrátil tak, ako som sa vracal už pred prevratom. Môj syn žije v Bratislave, som tu doma, dodnes mám iba slovenský cestovný pas. Zamiloval som sa do Angely, a ona do mňa, nebola to politika. Azda nám trochu pomohlo, že v roku 1972 rokovalo Československo s BRD o nadviazaní diplomatických vzťahov a otázka spoluzitia rodín nemala byť prekážkou. Ťažko dnes uveriť, ale do roku 1973 bývalé Československo a Spolková republika Nemecko nemali navzájom diplomatické zastúpenia na najvyššej úrovni.

Ako ste zažívali prvé dotyky slobodnej literatúry v slobodnej krajine? Nemecký literárny trh je nesmierne bohatý. Nakoľko sa vám podarilo dobyť ho?

Napred som sa musel naučiť po nemcky. A hľadať si prácu. Nesmierne bohatý nemecký literárny trh mi pomohol, hlav-

Čo si na nemeckej kultúre vážite a čo sa vám nepáči?

Nemci sú, kto by to očakával, tolerantní, to si cením. Za vyše tri desaťročia v Nemecku mi nik nevyčítal, že nie som Nemec. Nepáči sa mi, ako rýchlo si západní Nemci osvojili niektoré nešváry z Východu: zlú platobnú morálku, pribúdajúcu nepresnosť a nedôslednosť. Tiež sa mi nepáči, ako sa Nemci radi sťažujú.

V našom sídlisku mi neznámy muž, ktorého však zdravím, naznačil, aby som zastal. Po chodníku medzi nami prebehla veвериčka a starý muž povedal: „Úbohé Nemecko, aj líšky sú čoraz menšie.“ Potom sme sa pozdravili a zasmiali.

V manifeste, ktorý vás ako Osamelých bežcov spojil, ste tvrdili, že vojna je pre vašu generáciu rovnako abstraktný pojem ako komunizmus. Ako sa na tento výrok pozeráte dnes?

Platí to i dnes, namiesto komunizmus možno napísať terorizmus, ktorý, bohužiaľ, nie je až taký abstraktný.

Čo dnes, z odstupu, vnímate ako hodnoty slovenskej literatúry a kultúry vôbec?

Na cestách s obchodnými partnermi z Nemecka po Slovensku ma vždy prekvapuje ich uznanie: Ste kultúrna krajina, a niekedy trochu zahabene dodávajú, ani sme to neočakávali. Svetoznámy filmový režisér Kusturica, podľa mňa aj iní, bol inšpirovaný okrem iného i filmami Ela Havettu. A čo maliari, Miloš Bazovský, Ľudovít Fulla, Vincent Hložník, Albín Brunovský, Koloman Sokol, len niektorí za mnohých. A ešte muzika! Máme hudobný nástroj, ktorý vo svete takmer nemá obdobu: fujaru. Náš syn Johannes chce do džezu vkomponovať slovenské piesne: či sa mu to podarí, budeme počuť.

Čítate aj mladých slovenských spisovateľov?

Najčastejšie v literárnych časopisoch. Ale keď ma niečo zaujme, prečítam si i knižku – od bratov Milčákovcov, Ericha Jakuba Grocha, no ani tí už nie sú najmladší. Od Václava Pankovčína by som si prečítal všetko, ale viac sa už, bohužiaľ, nedá.

Za socializmu bolo pýchou intelektuála mať veľkú knižnicu. Vy ste v sedemdesiatych rokoch odišli na Západ. Zobrali ste si so sebou nejaké knižky?

Prečo len za socializmu? Nebolo to tak už starovekom Grécku a Ríme, nebolo to tak už v stredoveku? Ja som odišiel s dvoma kuframi, v ktorých bolo miesto pre pár kníh, ktoré to boli, si už nepamätám.

Ako vyzerá vaša knižnica dnes? Je fotogenická? Je uprataná alebo zaprášená? Máte spoločnú knižnicu so svojou ženou? Máte nejaké knižné „poklady“?

Knižnicu máme spoločnú, fotogenická asi nie je, lebo je, inak sa to nedá, roztratená po celom byte. Poklady mám: Čítanie o svätých a vyvolených Božích, Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1907, Mladá tvorba 1961 – 1970, a Tomáš Kempeský: Nasledovanie Krista, knižka, ktorú mi daroval otec ako osemdesiatpäťročný, rok pred smrťou. A potom ešte je knižnica i v Bratislave, v kartónoch.

Poznáte obľúbené knihy svojej ženy?

Felix Timmermans: Pallieter.

Poznáte „rozkoš z čítania“?

Rozkoš asi nie, ale pohodu. Rád čítam v posteli.

Aké sú vaše literárne sny?

Najlepšie sú tie, keď sa mi sníva poézia.

Zhovárala sa Anna Grusková

Foto archív rodiny Repkovcov

bíde žiadna seriózna exegetická práca. Autorka tu vykoná pred očami čitateľky dych vyrážajúci, priam archeologický výskum, kde odhaľuje stupňujúce sa, pre ženy negatívne vykladanie knihy Genesis 1-3, prv než sama začne rozoberať samotné texty a zistí, že mnohé, pre ženy v dejinách fatálne výpovede vôbec nie sú opodstatnené. Našla tam aj kritické výhrady voči patriarchátu. Napríklad, že žena je stvorená, aby spolu s mužom „vládla“ nad stvorením, a že

Na Slovensku ste dnes už klasikom, vlni vám vydavateľstvo LCA a Modrý Peter vydali čosi ako zobrazené dielo pod strohým, no hrdým názvom Básne. Cítite sa ako klasik?

Nie, nie som klasik a dúfam, že nebudem. Ako maturant som mal problémy s maturitnými otázkami z literatúry. Ospravedlňujem sa maturantom. Ani maturantky a maturanti, ktorých literatúra zaujala, nemajú šancu. Knihy,

ne keď som mohol v nemeckých prekladoch čítať zo svetovej literatúry, čo sa mi zachcelo. Nikdy som sa nepokúšal dobyť literárny trh. **Ste jeden z troch Osamelých bežcov, ktorí vstúpili do slovenskej literatúry v 60. rokoch. Vyhovuje vám osamelosť v inej kultúre?**

Slovensko je v Európskej únii. Krásna osamelosť pod rozkvitajúcimi stromami národných kultúr.

Puding profesora Scrutona

hlása, že konzervatívec je synonymom pre slovo spiatočník.

Rozštiepené európske vedomie

Do češtiny (zriedka aj do slovenčiny) často a zrozumiteľne prekladaný autor, konzervatívec Roger Scruton (1944), britský a britký filozof, politológ, spisovateľ, publicista, povoláním a srdcom najmä vysokoškolský učiteľ – profesor estetiky, prišiel na to, že cudzie slovo konzervatizmus sa dá ľuďom, ktorí s ním nemajú nijakú empirickú ani intelektuálnu skúsenosť, teda väčšine občanov niekdajšej východnej Európy, sprostredkovať cez filozofiu a kultúru. Občas sa o niečo podobné implicitne či explicitne pokúšajú aj myslitelia inej orientácie. Scruton však vykonal pre kultúru a kultúrnosť ľudí postsocialistického sveta niečo v európskom a anglosaskom kultúrnom prostredí dosť nezvyčajné. Nepatriť, dnes ani v minulosti, k tým, čo sa dávajú verejnosti na známosť s krížkom po funuse, lebo konal už v čase dosť dobre zahniezdeného socializmu, desať rokov skôr, než vypukol annus mirabilis. Ovplynila ho, nazdávam sa, zásadná analýza 20. storočia v diele nositeľa Nobelovej ceny Czeslava Milosza Záhrada vied. V nej menovite esej o totalitarizme Zotročené vedomie o rodiacom sa „dvojtom vedomí“ európskej duchovnej elity. Milosz ju už

samizdat. Neskôr, začiatkom deväťdesiatych rokov, využil poznatky z tejto práce už ako skúsený prekladateľ spomenutého Smyslu konservatismu.

Stará filozofia novo

Konzervatizmus sa podľa Scrutona zdráha vyhlasovať svoje ciele, je príznačne mlčanlivý, neochotný, azda až neschopný preložiť sám seba do formulácií alebo maxím. Boli tu však aj výreční konzervatívci – napríklad Aristoteles, Hume, T. S. Eliot – píše Scruton – a presúva čitateľský záujem do sveta svojej istoty. Na pôdu filozofie, kde je ako absolvent štúdia tohto predmetu na cambridgeskej Jesus College a dlhoročný učiteľ doma. Jeho filozofické dielo A Short History of Modern Philosophy. From Descartes to Wittgenstein sa od roku 1981 dočkalo v Spojenom kráľovstve tretieho vydania, v českom preklade Krátké dejiny novoveké filozofie – Od Descarta k Wittgensteinovi vydania druhého a vyšlo aj v slovenčine. Touto knihou (sám ju označuje za „sprievodcu“) sa dostal do postavenia popularizátora filozofie, ktorému sa bez zjednodušovania opakovane darí udržať správne temperovanú čitateľskú pozornosť. Scrutonova odvaha pokúsiť sa o skrátený prehľad postrenesančnej filozofie a vyhnúť sa nudnému kompendiu, vychádza z autorovho vnútorného presvedčenia, že dejiny filozofie sa musia

nako dôležité pre moderného filozofa, ako boli pre súčasníkov staroveku.

Wittgensteinova mystika mlčania

V Krátkych dejinách novovekej filozofie postupuje Scruton podľa väčšinového očakávania chronologicky, výberom ideí či osobností filozofie sa takmer nelíši od učebnicových konvencií. To, čím priťahuje toľkých čitateľov, je jeho osobná, neakademická prítomnosť v texte, miestami až emotívny spôsob zaujatia ideami a ich pôvodcami. Je tu ako spisovateľ, aj keď nepoužíva beletristické inštrumentárium. Čitateľ dejín si môže nad jeho knihou pripadať ako užasnú divák v galérii pred obrazom, ktorý ho priťahoval, ale on nevie, ani nemá záujem pátrať, čím. Nevieme

nych britských denníkov, občas ako znalca opery alebo architektúry. Podľa jeho knihy Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře sa dá súdiť, že zo všetkých zvládnutých remesiel je mu najbližšie a súčasne najťažšie vychovávať mladú generáciu. Ako profesor estetiky na Londýnskej univerzite je totiž trvalo konfrontovaný s dilemou, či sa má pokúšať odovzdať mládeži tradičnú kultúru, keď dobre vie, že ak bude od svojich poslucháčov žiadať ich vlastné úsilie, budú to považovať za zbytočné. Má teda zverenú mládež nechať napospas postmodernej popkultúre, revu a lesku médií? Má sa pripojiť k tým univerzitným učiteľom, ktorí už rezignovali na svoje povolanie a zmierili sa, že ich úlohou už nemá byť šírenie západnej kultúry,

To, čím Scruton v Krátkych dejinách novoveké filozofie priťahuje toľkých čitateľov, je jeho osobná, neakademická prítomnosť v texte, miestami až emotívny spôsob zaujatia ideami a ich pôvodcami.

dosť dobre prečo, ale cítime, že Scruton Kanta nielen obdivuje, ale aj miluje, a dokonca azda aj nostalgicky smúti za obdobím objavov, keď Kant dal svetu tri knihy kritik. A za jedinečnou Kantovou brilanciou, s akou omyly človečieho myslenia spracoval a vyložil. Chcelo by sa povedať na dlhé časy, ale prišiel obrazoborec Wittgenstein a oblúk dejín postrenesančnej filozofie od Descarta podnes akoby sa uzatváral. V tomto možnom finále novovekého myslenia uvádza Scruton na scénu najprv Wittgensteinovho predchodcu, zakladateľa modernej logiky Gottloba Fregeho (1848 – 1914), ktorého význam je objavom nedávnych rokov. Menej sa o ňom píše, preto Scrutonova esej o Fregem v Krátkych dejinách novovekej filozofie môže rovnako osloviť odborníka i laika. Frege, píše Scruton, zvrhol aristotelovskú logiku, položil základy modernej logiky jazyka, ukázal hlbokú spojitost logiky a matematiky. Vytvoril tým základňu modernej analytickej filozofie a vystlal cestu Wittgensteinovmu mysleniu. Dokázal, že ak máme apriórne poznanie matematickej pravdy, tak iba preto, že sme sami túto pravdu skonštruovali. Čo sa javí ako nezávislá sféra matematických entít alebo matematických právd, je jednoducho tieňohra našich vlastných intelektuálnych schopností.

Kultúra dietok cynického veku

Keďže svoju vlastnú filozofiu má dnes pomaly aj konštrukcia vodovodného potrubia a dedičia niekdajších šľachtiteľov lásky k múdrosti sa bez zázemia svojich sudov a kruhov stávajú duchovnými bezdomovcami, stretávame ich na rôznych miestach v rozmanitých profesiách. Konkrétne Rogera Scrutona aj ako publicistu, autora ironických až sarkastických postrehov v prestíž-

ale podryvanie jej autority a oslobodenie mladých od nadvlády „rigidných štruktúr“?

Scruton rozlišuje medzi zdieľanou a vysokou kultúrou. Jadrom zdieľanej kultúry je náboženstvo, obyčaje, zvyky, slávnosti, rituály, vierouky. Kedysi udržiavali súdržnosť kmeňa a platia dodnes, lebo aj obyvatelia modernej sídli sú spoločenskými tvormi. Nemajú pokoj, kým si nevytvoria spoločenskú identitu, svoj obraz pre okolitý svet. To, že sa svetu predstavujú v istej podobe, im (nám) dáva pocit istoty o sebe samých. Zdieľaná kultúra, rešpektujúca život budúcej generácie i pamiatku našich predkov, je ochraňujúcou a sebazáchovnou silou. Odovzdáva mravnú hodnotu a zmysluplnosť ľudskej tvári, ľudskému slovu i činu. Vytvára spolupatričnosť a zmier medzi ľuďmi a udržiava mravný život spoločnosti. Cieľom vysokej kultúry, ku ktorej podľa Scrutona patrí literatúra, hudba, divadlo a výtvarné umenie, je zvečniť hodnoty zdieľanej kultúry, z ktorej vzišla. Moc vysokej kultúry spočíva v tom, že dáva estetickú podobu našim úzkostiam a súčasne nás s nimi zmieruje. Scruton v tejto súvislosti odmieta Foucaultovu „etiku podozrenia“ ktorá predpokladá, že ak je podstatou buržoáznej reality moc a ak inštitúcie a zákony vyrástli zo skrytého úsilia o nadvládu, je nemožné prijať legitimitu takého zriadenia, aj keby ho uznávala väčšina. Scruton v diskurze argumentuje, že „buržoázna“ spoločnosť je schopná chrániť hodnoty, lebo v nej panuje zákon, chrániaci súkromné i rodinné vlastníctvo, a trh ako vedľajší produkt slobody jednotlivca. Podobne analyzuje aj Derridovu filozofiu dekonštrukcie, ktorá sa stala tmelom „kultúry zavrhnutia“.

Miloslava Kodoňová

- ▲ Roger Scruton
- ▲ Krátké dějiny novověké filozofie. Od Descarta k Wittgensteinovi
- ▲ Preklad Jiří Ogrcocký
- ▲ Barrister & Principal 2005
- ▲ 338 strán
- ▲ 549 Sk

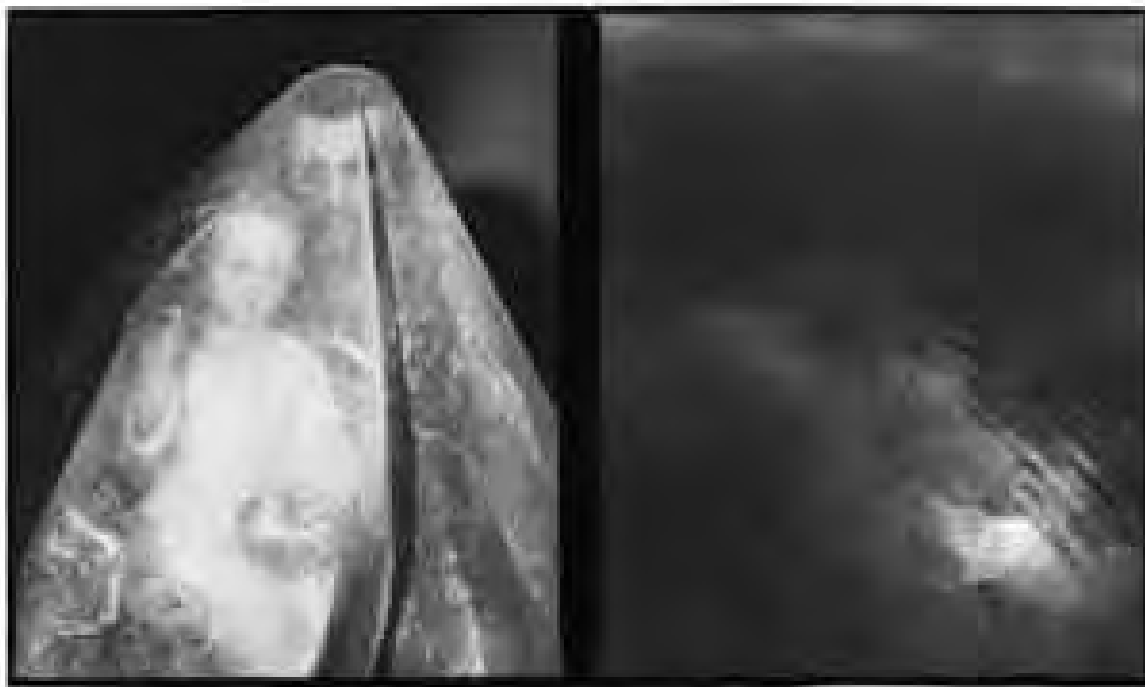
- ▲ Roger Scruton
- ▲ Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře
- ▲ Preklad Klára Cabalková
- ▲ Academia 2002
- ▲ 210 strán
- ▲ 196 Sk

Konzervatizmus sa podľa Scrutona zdráha vyhlasovať svoje ciele, je príznačne mlčanlivý, neochotný, azda až neschopný preložiť sám seba do formulácií alebo maxím.

v roku 1953 (!) nepriamo, ale nepochybne adresuje západným, najmä ľavicovým intelektuálom, ktorí namiesto podpory emigrantov, umelcov a spisovateľov zo socialistických krajín uprednostnili podporu oficiálnych ideológov Sovietskeho zväzu, hoci vedeli o ich podiele na zločinoch stalinizmu. Keďže autorom predhovoru k anglickému vydaniu Zotročeného vedomia bol Scrutonovi blízky filozof Bertrand Russell, dovoľm si predpokladať, že aj Scruton sa osobne dotkla výčitka Czeslava Milosza na adresu „západných“ (predovšetkým francúzskych) intelektuálov, že o nej dobre vedel, a preto mohla mať vplyv na jeho myslenie a činy. Našlo to napokon odraz v Scrutonovom diele The Meaning of Conservatism (v českom preklade Smysl konservatismu), kde pomenúva poľské udalosti, ktoré predchádzali zmenám v roku 1989, ako prvú revolúciu robotníckej triedy v dejinách, ako revolúciu proti socializmu, plánovanému hospodárstvu, proti ateizmu a vláde jednej strany. V tejto zmienke sa prejavil ako dobre informovaný publicista, ktorý sa vyzná v reáliách socializmu a ako politológ vie zhodnotiť ich teoretické pozadie. V roku 1979, keď sa normalizácia zastrájala vydržať na večné časy, prichádza Scruton do vtedajšieho Československa, aby sa spolu s inými intelektuálmi západnej Európy i zámoria podieľal na činnosti „podzemnej univerzity“ – na bytových seminároch v Prahe, Brne i v Bratislave. Stal sa jedným zo zakladateľov Vzdelávacej nadácie Jana Husa a členom českého PEN klubu. Za prínos českej vede a vzdelanosti mu v roku 1998 udelili čestný doktorát Masarykovej univerzity v Brne. V českej, vtedy ešte paralelnej, neoficiálnej kultúre si rýchlo našiel Scruton blízku dušu a spolupracovníka v jednej osobe. Petr Pithart preložil výber z hesiel Scrutonovho Slovníka politického myšlení (A Dictionary of Political Thought, 1982), ktorý vyšiel ako paperbackový

vždy znova a znova prepisovať. Dotyčný odbor sa „vyvíja“ iba veľmi pomaly, ak vôbec, a práve preto sa treba zaoberať spôsobom interpretácie jazyka historických osobností, opakovane ho podrobovať prísnej intelektuálnej disciplíne so zreteľom na súčasnú úroveň poznania z iných odborov. Pre analytickú filozofiu, ku ktorej sa Scruton (aj) v krátkych dejinách hlási, stalo sa aktuálnym preložiť myšlienky starších filozofov z dobového jazykového úzu do reči moderného človeka. Podľa Scrutona samotná filozofia nevykazuje tendencie k pokroku, ako predpokladá historický materializmus, lebo nejestvuje nič, smerom k čomu by sa vyvíjala. Niektoré diela Platóna a Aristotela sa študujú s rovnakou vážnosťou, ako už celé tisícročia, a vzájomné polemiky tohto učiteľa a žiaka sú rov-

Lubo Stacho, S Jozefom, 1990

Viedenská arbitráž v reťazi slovensko-maďarského účtovania

- ▲ Ladislav Deák
- ▲ **Viedenská arbitráž. Dokumenty III.**
- ▲ Matica slovenská 2005
- ▲ 454 strán
- ▲ 248 Sk

- ▲ Ladislav Deák
- ▲ **Viedenská arbitráž. Dokumenty II.**
- ▲ Matica slovenská 2003
- ▲ 304 strán
- ▲ 199 Sk

- ▲ Ladislav Deák
- ▲ **Viedenská arbitráž. Dokumenty I.**
- ▲ Matica slovenská 2002
- ▲ 253 strán
- ▲ 198 Sk

Prvá polovica 20. storočia zaznamenala bezpochyby prvé – a ktovie či aj posledné – vyvrcholenie moderného nacionalizmu v Európe. Počnúc ešte pokojným osamostatnením sa Nórska od Švédska v roku 1905 priniesli nasledujúce desaťročia v dvoch vlnách vznik nových štátov s novými hranicami, ale aj s novými etnickými menšinami. Národy v nových štátoch hovorili o dosiahnutí historickej spravodlivosti, kým národy v štátoch porazených, s redukovaným územím, tvrdili presný opak a takisto žiadali spravodlivosť pre seba. Vari najnázornejším príkladom európskeho regiónu, v ktorom sa získaná spravodlivosť pre jedných ihned menila na otvorený účet pre druhých, bolo po roku 1918 územie rozpadnutého rakúsko-uhorského mocnárstva, na ktorom sa nachádzala aj mladá Československá republika.

Na Slovensku sa súvislosti s nevyrovnanými podlžnosťami vo vzťahoch majoritnej a minoritnej spoločnosti po roku 1989 relatívne najviac pripomínalo popri židovskom holokauste zaobchádzanie s maďarskou národnostnou menšinou v rokoch 1945 – 1948. Na túto tému sa aj u nás publikovalo niekoľko kníh, z nich najkomplexnejšie sa tomuto bezpochyby boľavému problému slovensko-maďarských vzťahov venuje publikácia maďarskej historičky Katalin Vadkertyovej Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948 (Kalligram 2002). V povojnových rokoch uplatnila obnovená československá štátna moc v znamení kolektívnej viny bezpochyby tvrdý útlak, diskrimináciu a násilnú reslovakizáciu Maďarov na Slovensku, ako aj nedobrovoľné vysídlenie časti maďarských obyvateľov

z vlasti na základe dohody o výmene obyvateľstva s Maďarskom.

V maďarských publikáciách sa zvykne označovať za bod „zero“ Košický vládný program z apríla 1945, na ktorý nadviazali príslušné dekréty prezidenta Beneša, resp. nariadenia Slovenskej národnej rady. Udalosti pred týmto dátumom, ktoré československá strana považovala za dôvod na tvrdé povojnové opatrenia voči Maďarom a samozrejme Nemcom, sa v maďarských publikáciách buď nespomínajú, alebo sa zobrazujú značne bagatelizujúco, ako udalosti, ktoré neboli a nemali byť dôvodom na povojnové represálie kolektívneho charakteru. Je to právo autorov vyjadriť svoj pohľad na povojnové, ako aj predchádzajúce udalosti a toto právo patrí každej zúčastnenej strane.

Zo slovenskej, resp. pôvodne československej strany sa za hlavný dôvod odplaty voči Nemcom a Maďarom – lebo išlo o odplatu, o spravodlivosť a primeranosti ktorej sa dodnes diskutuje – uvádzajú predovšetkým udalosti súvisiace s Mníchovskou dohodou a na ňu nadväzujúcou Viedenskou arbitrážou, a najmä na dôsledky týchto rozhodnutí trvajúce prakticky do konca druhej svetovej vojny. Slovenska a Slovákov (a pravdaže aj Maďarov na Slovensku) sa bezprostredne týkala Viedenská arbitráž nacistického Nemecka a fašistického Talianska, ktorá mala urobiť konečné rozhodnutie v „otázke maďarskej menšiny“, ako znela fakticky vynútená žiadosť v tom čase už česko-slovenskej vlády adresovaná obidvom totalitným mocnostiam. Mocnosti Osi 2. novembra 1938 rozhodli a pripravili Slovensko až do konca vojny o päťinu územia a štvrtinu obyvateľstva.

Ako to už na Slovensku chodí, ani tento dramatický medzník v našich moderných dejinách sme donedávna nemali dokumentárne spracované. Tejto mimoriadne náročnej úlohy sa ujal zasvätený znalec medzivojnových slovensko-maďarských a slovensko-poľských vzťahov Ladislav Deák a postupne vydal dva zväzky diplomatických a expertíznych dokumentov a jeden zväzok dokumentov týkajúcich sa prvých mesiacov maďarskej okupácie južnoslovenského územia zo slovenských a českých archívov. Tretí zväzok dokumentov presiahol existenciu druhej, už Česko-slovenskej republiky a zahŕňa aj dôsledky tzv. malej vojny medzi čerstvo vyhláseným Slovenským štátom a Maďarským kráľovstvom v poslednej dekáde marca 1939, ktoré znamenali ďalší záber územia v prospech Maďarska s takmer výlučne ruským a slovenským obyvateľstvom. Každý zväzok je opatrený úvodnou štúdiou a editorovými poznámkami.

Odtrhnutie južného Slovenska neprinieslo iba nový národnostný útlak Slovákom, ale aj značné sklamanie a rozčarovanie z horthyovského Maďarska samotným Maďarom.

Diplomatické dokumenty ukazujú zreteľne, že maďarská vláda očakávala už v septembri 1938, teda pred rokováním štyroch veľmocí v Mníchove také riešenie otázky maďarskej menšiny na Slovensku, aké malo byť riešenie nemeckej otázky v Sudetoch. Súčasne však maďarský premiér vyslovil požiadavku uskutočniť plebiscit na celom území Slovenska. Táto požiadavka zrejme súvisela s predstavou maďarských politických kruhov, že Slováci

čakajú len na príležitosť vrátiť sa do lona uhorskej vlasti, ktorú však museli pomerne rýchlo zanechať a zmieriť sa so skromnejšími cieľmi na bývalom Felvidéku.

Mníchovská dohoda síce neprišla Maďarom okamžitý očakávaný efekt, no jeden z dodatkov dohody prakticky junktimoval akékoľvek rozhodnutia o južnom Slovensku s rozhodnutím o Sudetoch v Mníchove. Dohoda fakticky zaručovala Maďarom (aj Poliakom) územné zisky na účet Česko-Slovenska, no súčasne všetky nasledujúce územné riešenia zviazala s Mníchovom. Konštruovala akýsi mníchovský mierový systém pre strednú Európu, ktorý však sám jeho hlavný iniciátor – Hitler nehodlal dlhodobo rešpektovať, naopak, poprel ho najprv zlikvidovaním „zostatku“ Česko-Slovenska a následne rozpútaním druhej svetovej vojny. S osudom Mníchovskej dohody a jej totalitnými signatármi (Hitlerom a Mussolinim) sa neoddeliteľne spojil aj osud Viedenskej arbitráže, akokoľvek sa Maďari usilovali počas vojny tento dôsledok pre svoje „znovuzískané“ územie odvrátiť alebo aspoň zredukovať. Západné spojenecké mocnosti počas vojny proti Nemcku a jeho spojencom postupne anulovali svoje podpisy pod Mníchovskou zmluvou, čo znamenalo aj anulovanie Viedenskej arbitráže ako jedného z jej dôsledkov.

Ak sa pozrieme na medzivojnové vnímanie a precitovanie dôsledkov Trianomu v Maďarsku s istou empatiou, nemôžeme neprípustiť prirodzene odlišnosť medzi vnímaním a prežívaním „národného oslobodenia“ na strane Slovákov a „národnej katastrofy“ na strane Maďarov. Ale politika „nevyhnutného“ presadenia revizionistických cieľov s využitím akékoľvek príležitosti priviedla maďarské politické elity a s nimi maďarský štát do spojenectva a následne do úplnej závislosti od agresívnej mocnosti, ktorá nespútanou ambíciou jej vodcu a celej vládnej kamarily, podnecovanou národnosocialistickou ideológiou, strhla do priepasti nielen seba, ale aj Maďarsko, akoby v zmysle starého nemeckého príslovia Spolu chytení, spolu obesení. Aj tu treba hľadať medzinárodné zdroje a súvislosti povojnovej odplaty voči „Maďarom“, podobne ako voči „Nemcom“, bez ohľadu na obnovené medzivojnové hranice a bez rozdielu, pokiaľ nedokázali preukázať svoju aktívnu antifašistickú činnosť.

No zdroje odplaty boli predovšetkým vnútropolitické a súviseli so skúsenosťami, ktoré Slováci (aj Česi) získali ešte pred uzavretím Viedenskej arbitráže a potom v čase obsadzovania prisúdeného územia, ako aj počas celej okupácie. V zmysle už spomenutého

medzivojnovom období. Násilnosti, bitky, krádeže miestnej luzy, ale aj maďarských ozbrojených síl, nezákonné zatýkanie a okamžité vypovedanie „neautochtónnych“ obyvateľov, to všetko bolo celé týždne na dennom poriadku a vyvrcholilo streľbou do Slovákov v Šuranoch. Tento brachiálny zásah štátnej moci znepokojil dokonca maďarské vládne kruhy, ktoré ešte vždy kalkulovali so získaním „bratov Slovákov“ pre starú vlasť a ktoré pochopili, že takýto spôsob vlády môže ľudí na „Hornej zemi“ len odradiť od „návratu do lona vlasti“. V duchu tradičnej uhorskej národnostnej politiky úrady opäť začali s maďarizáciou a v rámci nej viedli likvidačný útok na slovenské školy. Slovenskí učitelia boli medzi prvými popri kolonistoch, ktorí sa museli prerať zo „znovuzískaného územia“. Treba mať tiež na pamäti, že na rozdiel od medzivojnového Československa, v ktorom existovalo školstvo s maďarským vyučovacím jazykom, v medzivojnovom Maďarsku mala slovenská

Uplatňovanie princípu kolektívnej viny bez dôkazu individuálnej viny nevyhnutne postihuje aj celkom nevinných ľudí, a preto je z princípu nespravodlivé.

menšina len okolo 50 škôl, v ktorých sa slovenčina vyučovala ako predmet a inak sa v škole nesmela používať. Väčšina slovenských detí v Maďarsku však nemala ani takúto možnosť učiť sa materinský jazyk. V dôsledku likvidácie slovenských škôl a spolok začala slovenská vláda uplatňovať princíp reciprocity, ktorý síce robil z menšín v obidvoch krajinách rukojemníkov, ale reálne pomáhal slovenskej menšine vo zväčšenom Maďarsku. Tvrdé až bezohľadné represálie okupačných síl aj „vyhecovanej“ maďarskej verejnosti voči Slovákom pripomínajúce správanie sa okupačnej moci na dobytom území, a to v čase trvajúceho európskeho mieru, boli ďalším zdrojom povojnovej odplaty v zmysle príslovia Kto seje vietor, žne búrku.

Nedobré pocity pri čítaní dokumentov o Viedenskej arbitráži a jej dôsledkoch by však nemali byť dôvodom na ospravedlnenie uplatňovania princípu kolektívnej viny po vojne voči nemec-

kým a maďarským obyvateľom (v tom čase zbaveným československého občianstva).

Jednak preto, že uplatňovanie princípu kolektívnej viny bez dôkazu individuálnej viny nevyhnutne postihuje aj celkom nevinných ľudí, a preto je z princípu nespravodlivé, nehumánne, aj keď k nemu došlo bezprostredne po strašnej vojnovéj dráme, v čase rozbuřených emócií a teda aj veľmi jednostranne chápaných predstáv o spravodlivosti.

Navyše, aj udalosti, ktoré prinieslo rozhodnutie vo Viedni, vyzývali skôr k pokusu o prerušenie začarovaného kruhu odplaty spojenej s jednostranne definovanou spravodlivosťou. Tým skôr, že odtrhnutie južného Slovenska neprinieslo iba nový národnostný útlak Slovákom, ale aj značné sklamanie a rozčarovanie z horthyovského Maďarska samotným Maďarom. Aj preto sa možno malo povojnové pripojenie strateného územia k Československu stať príležitosťou na hľadanie porozumenia s tými opäť „našími“ Maďarmi, ktorí sa za vojny nedopustili nijakých treštuhových činov. Hľadať a nájsť opäť spoločnú vlasť v obnovenom československom štáte. Mimochodom, Slovenská národná rada až do moskovských rokovaní o novej československej vláde a vládnom programe s paušálnou odplatou voči Maďarom a Nemcom ani nepočítala, ale po prijatí vládneho programu v Košiciach sa nová moc naplno zapojila do odplaty. Príležitosť pre nový začiatok sa tak v povojnovom čase premárnila a nám dodnes padajú trpké jabĺčka zo stromu stratenej šance.

Reálne pozitívne východisko pre riešenie vzájomných vzťahov poskytol Slovákom aj Maďarom pád komunistického režimu s nastolením demokracie v obidvoch krajinách a v celom stredoeurópskom regióne a následne spoločné členstvo v Európskej únii. Toto spoločenstvo európskych národov vzniklo aj ako hrádza proti opakujúcim sa odplatám, revanšom, ktoré volali po novej „spravodlivosti“. Jedným z predpokladov medzinárodnej stability je však vzdanie sa všetkých revizionizmov, no súčasne uplatňovanie širokej regionálnej samosprávy a cezhraničnej regionálnej spolupráce, ako aj účasť príslušníkov menšín na živote krajiny na všetkých jej úrovniach. Taký model môže – a dlhodobo – fungovať aj v strednej Európe. Za predpokladu, že v ani jednej krajine sa nepresadia „obrancovia národa“, ktorí na nič nezabudli, ale z ničoho sa ani nepoučili.

Milan Zemko

Ubo Stacho, Dom, v ktorom bývam, Čajakova ulica, 1981 – 1983

Lesk luxemburských kráľov a korózia kráľovnej

- ▲ Lenka Bobková, Mlada Holá (ed.)
- ▲ **Lesk kráľovského majestátu ve středověku**
- ▲ Paseka 2005
- ▲ 380 strán
- ▲ 559 Sk

- ▲ Daniela Dvořáková
- ▲ **Rytier a jeho král**
- ▲ Rak 2003
- ▲ 528 strán
- ▲ 599 Sk

- ▲ Alfred Thomas
- ▲ **Čechy královny Anny. Česká literatura a společnost v letech 1310 – 1420**
- ▲ Host 2005
- ▲ 260 strán
- ▲ 229 Kč

Štrnásťte storočie sa nezačalo pre staré stredoeurópske dynastie šťastne. Už hneď začiatkom roka 1301 zomrel uhorský kráľ Ondrej III. a ním vymreli po meči Arpádovci. V auguste 1306 stihol podobný osud aj České kráľovstvo – Václavom III. sa skončila vláda Přemyslovcov.

Aj keď vymretie „domácich“ dynastií sa často hodnotí ako koniec „veľkej epochy“ národa, nie vždy to musí mať fatálne následky. Zvyčajne však urovnaniu pomerov predchádza tuhý boj potenciálnych a nadmieru sebavedomých uchádzačov, ktorí krajinu rozvrátia a pripraví tak pôdu na príchod kráľa, ktorý sa postará o jej konsolidáciu.

Tomuto osudu sa nevyhli ani obe spomenuté krajiny: o prázdne tróny prejavili záujem viacerí uchádzači, ktorí dôkladne zamiešali politické karty, ale i rodinné vzťahy. Do Uhorska prišiel neapolský Karol Róbert z Anjou, ktorý si nárokoval korunu v línii po svojej babičke, uhorskej princeznej Márii. Druhým záujemcom bol už spomenutý posledný Přemyslovec, český kráľovič Václav III., vnuk uhorskej princeznej Kunigundy (Kunhuty). Obaja boli legitímne korunovaní krátko po sebe, čo malo samozrejme vojnovú dohru. Do konfliktu sa zamotal aj tretí uchádzač Oto Wittelsbach, potomok uhorskej princeznej Alžbety, ktorý bol súčasne aj ujcom oboch kráľov. Aj jeho korunovali (1305). Po zložitých vojenských akciách, politických rokovaniach a zásahu rímsko-nemeckého kráľa z rodu Habsburgovcov sa situácia vyriešila dosť radikálnym, v stredoveku nie však celkom nezvyčajným spôsobom. Sotva 17-ročný Václav III. bol v Olomouci neznámym vrahom zákerne zavraždený. Oto bol uväznený, ale podarilo sa mu utiecť a aj keď sa titul uhorského kráľa nikdy nezrieol, fakticky ho užíval len z nostalgie. Víťazom sa stal Karol Ró-

bert, ktorý stabilizoval pomery a „upratal“ aj odbojných domácich oligarchov. Svojmu synovi Ludovítovi zanechal ako dedičstvo krajinu, kde mohol vládnúť spôsobom, ktorý mu priniesol prívlastok „Veľký“. Ludovítova dcéra Mária sa napokon stala prvou manželkou Žigmunda Luxemburského.

V Čechách sa o osirelú korunu tiež prihlásilo niekoľko uchádzačov. Do udalostí zasiahlo aj obyvateľstvo Prahy, zbraslavským opátom nazvané „hlúpym ľudom, ktorý nevie, čo žiada“. Ľud možno nevedel, čo chce, ale vedel, čo nechce – a to boli Habsburgovci. Ich pokus získať trón sa napokon skončil neúspešne, vraždou strýka synovcom. Snem zvolil za českého kráľa Henricha Korutánskeho, manžela Anny Přemyslovskej, ktorý však krátko nato musel takisto utiecť z Prahy pred ďalším uchádzačom, Jánom Luxemburským. Ten si nárokoval trón rovnako po línii manželky, přemyslovskej princeznej Elišky. Po desiatich rokoch bojov s českou šľachtou a roztržiek s vlastnou manželkou sa mu nakoniec podarilo získať si podporu domácej šľachty a svoje ambície mohol zamerať na upevnenie pozícií v zahraničí. Po úspešnom otvorení na trón nastúpil ešte úspešnejší syn – Karol IV., ktorý priviedol České kráľovstvo na mocenský i kultúrny vrchol. Poslúžili mu na to aj deti – premyslenou sobášnou politikou získaval spojencov od Uhorska až po Anglicko.

Mocensko-politický a kultúrny kontext, z ktorého Luxemburgovci vychádzali, bol už po celé generácie jazykovo, vzdelanostou a lénnyimi vzťahami spojený s Francúzskom. Personálne spojenie Českého kráľovstva a Rímsko-nemeckej ríše v období cisárstva Karla IV. a jeho syna Václava IV. (1346 až 1400) zaistilo nevídané zvýšenie prestíže dynastie a zaradenie kráľovstva do kultúrno-politického stredu Európy. Jánovi a Karlovi vďačí český štát nielen za dovedy najväčší územný rozsah, ktorý sa s menšími zmenami udržal až do 18. storočia, ale aj za vytvorenie nového štátoprávného útvaru „zemí Koruny české – Corona regni Bohemiae“.

V krajine, kde vládne politická stabilita, rozvíja sa aj hospodárstvo a prosperuje aj obyvateľstvo. Karol IV. i jeho syn Václav IV. však boli aj kultúrnymi osobnosťami so skúsenosťami zo zá-

majestátu ve středověku. Kniha venovaná ako pocta k nedožitému jubileu historika Františka Kavku, ktorý patril k najerudovanejším bádateľom doby Karla IV., by ho určite potešila. Renomované osobnosti českej historiografie v 26 štúdiách sledujú tému z viacerých hľadísk (reprezentácia, majestát, vzdelanie, umenie, odraz v písomných pamiatkach) s chronologickým záberom trochu širším, ako je vek Luxemburgovcov. Práve vďaka tomu je badateľný nový a mimoriadny rozmer, ktorým posunuli České kráľovstvo do stredu Európy v mocenskom, politickom a kultúrnom zmysle.

Posledný Luxemburg, ktorý hoci bol synom Karla IV. aj českým kráľom (1419 – 1420, 1436 – 1437), 27 rokov rímsko-nemeckým kráľom a aj cisárom (1433 – 1437), zostal v spomínanej knihe trochu mimo pozornosti. Určite nie preto, že by ešte stále mal pošramotenú povest „Ryšavej líšky“, o ktorú sa pričínili najmä českí národní buditelia 19. storočia pre jeho úlohu pri upálení Jana Husa. Tento názor je už v modernej historiografii značne poopravený. Žigmund však vládol päť desaťročí v Uhorsku (1387 – 1437), teda je menej českým a viac uhorským panovníkom. Jeho vládu v skratke možno charakterizovať ako hospodársky i politicky stabilnú, aj za cenu, že v pragmatizme a štátnickej obratnosti mohol byť Macchiavellimu príkladom. K uhorskej korune sa dostal prostredníctvom manželstva s Máriou Anjouovskou, ale musel si ju komplikovane vybojovať proti vôli svokry a manželky, ovplyvňovanej matkou. Jeho príbeh – na pozadí života jedného z jeho najvernejších prívržencov, šľachtica poľského pôvodu Stibora – je jedným z mála takých spracovaní, ktoré popri nesporných vedeckých kvalitách majú aj ľudský rozmer. Kým vyššie spomenutá publikácia sa zameriava predovšetkým na slávnostné udalosti, Dvořáková sleduje aj každodenný život. Okrem politických, vojenských a hospodárskych udalostí venuje veľký priestor životu na dvore (kráľovskom i šľachtickom), súdnictvu, cestovaniu, vzdelaniu, vzťahu zemepánov a poddaných, zábave a luxusu či rytierskemu životu so všetkými jeho aspektmi. Relatívne široký priestor tu dostávajú aj ženy – najmä kráľovné a príslušníčky

bohaté zásoby zlata a striebra pozvali nemeckých baníkov, ktorí ako strediská baníctva potom založili kráľovské mestá, okrem iných Kremnicu, Levoču a Košice (vraj všetky vo vnútrozemí – no kde inde?). Dúfam len, že rok 1416, kedy vraj bol upálený Jan Hus, je len tlačovou chybou. Rovnako sa mi nezdá, že by ženy v stredoveku mali byť „marginálnou skupinou“ zrovnateľnou so Židmi – konkrétne, že by „byli Židé a ženy metonymicky ztotožňovaní s tými tabuizovanými alebo negatívnymi časťmi tela, jež obvykle bývajú spojované s nečistotou a sexem – tedy s řití a genitáliemi“.

Úloha žien nebola v stredoveku spochybňovaná a bežný človek si ich vážil, aj keď formy prejavu úcty v niektorých spoločenských skupinách mohli byť trochu drsnejšie.

Autor sa podľa vlastných slov pokúsil o literárny rozbor množstva hagiografických diel, kroník a legiend na základe komparatívneho štúdia troch základných fenoménov: národnostnej príslušnosti, spoločenskej triedy a gender. Jednoznačne sa teda snažil o interdisciplinárny prístup – literárnovedný, historický, sociologický a filozofický. Konflikt medzi Čechmi a Nemcami (prípadne Židmi) síce spomenutý je, spoločenské triedy sú naznačené (že boli), otázka „gender“ sa však veľmi splotila. Popri celkom podrobnom vykreslení negatívneho chápania žien sú priležitostne spomenuté aj pozitívne stránky ženskosti (panenstvo, materstvo). Nemožno poprieť, že stredoveké literárne diela poskytujú aj takýto obraz. Pri vyvodzovaní ďalekosiahlych a všeobecne platných konštatovaní na dosah a platnosť myšlienok týchto diel je však potrebná istá opatrnosť. V prvom rade si treba uvedomiť celkovú širokú negramotnosť – znalosť čítania a písania v tomto období bola ešte stále výsadou duchovenstva a relatívne úzkej

vrstvy vzdelancov. Súčasne aj autormi diel boli najčastejšie duchovní – mnísi, ktorí žili medzi kláštornými múrmi odtrhnutí od svetského života a ich názory boli dosť determinované askézou a celibátom. Kým ich myšlienky sa mohli točiť výlučne okolo prvotného hriechu Evy, obyvateľov miest a dedín trápiť oveľa prízemnejšie problémy každodenného bytia.

Skutočný postoj voči ženám bol podstatne priaznivejší (samozrejme v dobových súvislostiach). Praktické všedné starosti a radosti prinášali aj v stredoveku situácie, v ktorých boli ženy nenahraditeľné. Ich úloha nebola spochybňovaná a bežný človek si ich vážil, aj keď formy prejavu úcty v niektorých spoločenských skupinách mohli byť trochu drsnejšie. Podľa všetkého by autor o týchto skutočnostiach mal vedieť (súdim podľa niektorých základných diel, ktoré uvádza v bibliografii), ale tento rozmer nezhľadnil a tým svoje dielo veľmi ochudobnil. Trochu násilne mi pripadá prisudzovať „pro-

feministické prehodnotenie ženských vlastností“ v súvislosti s Boccacciom a jeho zoznamom slávnych a chvályhodných žien, alebo že by s poslednými profeministickými trendmi bol dôkladne oboznámený dominikánsky mních profesor Jan Moravec niekedy v rokoch 1360 – 1375...

V skutočne bohatej literatúre o vrcholnom stredoveku sa napokon musia nájsť (a dúfam aj stratiť) nepodarky. Tí, ktorí majú záujem o Luxemburgovcov, si popri Rytierovi a Lesku kráľovského majestátu môžu vybrať z množstva iných, kvalitných prác. Miesto čítania Thomasovej knihy však navrhujem návštevu múzea. Na pražskom hrade si môžete pozrieť honosnú výstavu Karel IV., cisár z boží milosti. Kultura a umění za vlády posledných Lucemburků 1347 – 1437, v Budapešti vás nadchne reprezentatívna a mimoriadne zaujímavá expozícia Sigismundus – Rex et Imperator. Umenie a kultúra v dobe Žigmunda Luxemburského.

Tünde Lengyelová

Alegória Venuše v podobe Barbory z Celje, 2. manželky cisára Žigmunda Luxemburského. Bellifortis, Maďarská akadémia vied Budapešť – knižnica, okolo 1420–1430. Foto katalóg

Okrem politických, vojenských a hospodárskych udalostí venuje Dvořáková veľký priestor životu na dvore, súdnictvu, cestovaniu, vzdelaniu, vzťahu zemepánov a poddaných, zábave a luxusu či rytierskemu životu so všetkými jeho aspektmi.

padnej Európy. Ich mecenášska činnosť sa stala základom dovedy nepoznaneho rozmachu vzdelania a umeleckej činnosti vo všetkých oblastiach – literatúre, výtvarnom umení či architektúre. Stavebná aktivita Karola IV. urobila od polovice 14. storočia z českých krajín doslova „stavenisko Európy“ a vrcholným počínom „zlatého veku“ bolo založenie Karlovej univerzity (1348). Praha sa stala kultúrnym centrom, dvorom s neprehliadnuteľným leskom, ktorý obklopoval jej reprezentantov – panovníka a jeho rodinu.

Kráľ, ktorý svoju moc odvodzoval od Boha, bol povinný dokazovať kráľovský majestát a prezentovať ho náležitým odevom, rečou, správaním, zvyklosťami pri stolovaní, verbálnou i neverbálnou komunikáciou. Symbolické rituály, gestá a ceremoniály, ktorý panovníka obklopoval, sú v českej historiografii relatívne novou témou. Koľko môže mať prejavov a foriem, aký dosah a vplyv, aký vzostup a napokon aké dozvuky, v niektorých momentoch až detailne približuje publikácia Lesk kráľovského

vysokiej aristokracie, ale aj vdovy či sirotky a osobitne výnimočné ženy, dobré i horšie. Sú tu vykreslené ako nevesty, manželky, matky a vdovy so všetkými radostami i strastami, ako aj povinnosťami a možnosťami, ktoré má.

Pozornejšiemu čitateľovi iste neušlo, akú významnú úlohu hrali v stredoveku ženy – v politike, v dynastických záležitostiach, ale iste aj v mnohých oblastiach, ktoré ešte nie sú celkom preskúmané. Z tohto hľadiska sa každý, koho zaujíma „gender-history“, nadchne názvom knihy Alfreda Thomasa, najmä v súvislosti s podnadpisom. Po prvom nadšení však príde otázka – aká kráľovná Anna? No predsa anglická, teda pojednávať sa bude o Čechách anglickej kráľovnej. Možno nie celkom šťastne zvolený názov, ide však o dcéru Karola IV. a prvú manželku Shakespearovského hrdinu Richarda II. Nuž ale ani obsah ma nenadchol a niektoré chyby sa zdajú byť dôsledkom úplnej neznalosti historických reálií. Napríklad tvrdenie, že „s rozvojom technického umu“ si českí králi v snahe zúžitkovať

Výstavní Luxemburgovci

- Barbara D. Boehm, Jiří Fajt (ed.)
- Prague. The Crown of Bohemia 1347 – 1437
- Metropolitan Museum of Art/Yale University Press New Haven 2005
- 366 strán
- 45 USD

- Jiří Fajt (ed.)
- Karel IV. Císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády posledních Lucemburků 1347 – 1437
- Správa Pražského hradu 2006
- 128 strán
- 290 Kč

- Imre Takács et al.
- Sigismundus. Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387 – 1437
- Philipp von Zabern 2006
- 734 strán
- 8900 HUF

- Szilárd Papp
- Zsigmund Luxemburský. Umenie a kultúra 1387 – 1437
- Preklad Zsófia Kiss Szemán, Ivan Gerát
- Szépművészeti Múzeum Budapest 2006
- 96 strán
- 1500 HUF

- Michel Pauly, Francois Reinert (ed.)
- Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa
- Philipp von Zabern 2006
- 382 strán
- 8900 HUF

oltára, juhonemeckému rezbárovi Veitovi Stossovi (2005). Ozajstnou senzáciou bola napokon dvojexpozícia Koruna a závoj, venovaná umeniu ženských kláštorov od 6. do 16. storočia (Essen a Bonn 2005). Už rešerše v spomenutých katalógoch, ich recenziách či v zborníkoch z konferencií si od nášho fiktívneho bádateľa vyžadujú veľa času – a to sme sa ešte neprepracovali do mimoriadne úrodného roku 2006.

Hneď v úvode bol poznačený dvoma spektakulárnymi výstavami venovanými dvom panovníkom – otcovi a synovi dynastie, ktorá v priebehu 14. a 15. storočia ovládla takmer celý stredoeurópsky priestor. Reč je o Luxemburgovcoch, menovite o Karolovi IV. a jeho synovi Žigmundovi – kráľoch a v oboch prípadoch i rímskych cisároch, z ktorých každý – každý však iným spôsobom – v novodobej historiografii zohral úlohu „otca národa“, nech už sa ten-ktorý národ definoval na akomkoľvek základe.

Metropolitné múzeum v New Yorku (MET) pripravilo v spolupráci so Správou Pražského hradu na sklónku minulého roka rozsiahlu výstavu, pre americké publikum nazvanú Praha. Česká koruna 1347 až 1437. Pod (príznačne) modifikovaným titulom Karel IV. Císař z Boží milosti – s ešte väčším počtom exponátov (cca 230) a obsiahlejším katalógom – ju do 21. mája možno vidieť v Obrazárni Pražského hradu. Jiří Fajt, spolu s Američankou Barbarou Boehmovou z MET, kurátor expozície a editor sprievodných publikácií síce pri verejných prezentáciách projektu poprel súvislosť s nedávno uskutočnenou voľbou „nejväčšieho Čecha“, celému podujatiu sa však sotva mohlo podariť napláňovať lepší marketing. (V skutočnosti sa prípravy výstavy začali dávno predtým, než si český ľud svoju najväčšiu osobnosť zvolil...)

Cisár Karol IV. patrila, ako si stredná generácia zaiste ešte pamätá z hodín (československého) dejepisu, ku kľúčovým osobnostiam vtedy našej, teraz už akoby len českej histórie. Ako takému mu výstava zdáva tiež patričný hold, hoci aj oslobodený od príliš „bohémocentrického“ interpretačného nánosu z minulosti. Kým akcia v New Yorku splnila kultúrno-diplomatickú misiu, totiž etablovať exkluzívne umenie z Prahy ako jednu z významných súčastí európskej kultúry, jej rozšírená pražská repríza sa dvojnásobne objem-

lovstva či Rímskej ríše. Do akej miery však od laika možno očakávať, aby od naznačených generalizácií dokázal abstrahovať, zvlášť v priebehu poldruha hodiny, ktorá na starostlivú prehliadku všetkých exponátov nepostačuje? Je možné, aby napr. monumentálne tabuľové maľby z Karlštejna (okolo 1360), manierizované postavy tzv. Braunschweigskeho skicára (okolo 1390) a tabule tzv. Rajhradského oltára (okolo 1450) boli prejavom rovnakej dvorskej kultúry? Nie celkom, a kurátori pražskej výstavy podobné zovšeobecnenia ani nemali v pláne.

Katalógy výstav už dávno nie sú len sprievodcami komentujúcimi jednotlivé exponáty. Trend posledných desaťročí smeruje k emancipácii tohto produktu do samostatnej výpravnej publikácie, pričom stručný a cenovo dostupnejší sprievodca po výstave vychádza osobitne. Výstava – blockbuster – sa tak stáva marketingovým partnerom kníh, ktorých predaj by mal byť rentabilný aj po jej skončení. Podpora však funguje aj opačným smerom, čoho najlepším dôkazom je rastúci záujem vydavateľstiev o produkciu výstavných katalógov.

Sprievodcovia a knihy, vydané pri príležitosti výstavy v New Yorku a v Prahe (podrobný katalóg z vydavateľstva Deutscher Kunstverlag však ešte nevyšiel), patria k tomu najlepšiemu, čo v interpretácii gotického umenia strednej Európy za posledných desať rokov vyšlo. Spomínal som medzinárodnú zostavu autorov esejí a katalógových hesiel, ktorá zabezpečuje vnútorné diferencovanie pohľad na jednotlivé aspekty neskorostredovekej kultúry, v 20. storočí často nacionalisticky zneužívanej na vzňasanie nárokov na umelecké dedičstvo a s ním spojenú kultúrnu nadradenosť – či už v agresívnej polohe nemeckej historiografie umenia v 30. rokoch (ktorej sa nevyhli ani pamiatky stredovekého Špiša), alebo viac-menej obrannej reakcie českej umenovedy po 2. svetovej vojne (ktorá zase vo svoj prospech neraz využívala mýtus o kontinuite československej kultúry). Etnicko-politické premisy bádania o umení luxemburských kráľov netvorila našťastie rozhodujúcu časť esejí. Panoráma predvedených metodických prístupov, siahajúca od technologických otázok a reštaurátorských nálezov až po výskum politicko-hagiografických implikácií praž-

Spomínaní sprievodcovia a knihy patria k tomu najlepšiemu, čo v interpretácii gotického umenia strednej Európy za posledných desať rokov vyšlo.

ným katalógom od medzinárodného tímu autorov obracia na svojich českých (a nemeckých) čitateľov s inými zámermi. Luxemburgovcov, počnúc Karolovým otcom Jánom a končiac dvoma jeho synmi Václavom a Žigmundom, prezentuje ako európsku dynastiu.

V prípade Karola IV. sa jeho francúzska dvorská socializácia po príchode do Čiech spojila so silnými podnetmi z talianskej kultúry, aby vyústila do originálnej umeleckej syntézy, v dejepise umenia známej pod označením „krásny sloh“. Akokoľvek jednoducho to znie, formovanie štýlu určitej epochy rozhodne nie je lineárna záležitosť. Problémom dramaturgie podobných výstav je aj otázka, do akej miery pripísať zásluhu na rozvoji „imperálneho“ slohu samotnému panovníkovi – otázka, rezonujúca najmä pri prehliadke atraktívne inscenovaných exponátov. Titul pražskej výstavy je po spojení s očakávaním veľkej časti českej verejnosti možno až príliš sugestívnym kódom na „čítanie“ tejto epochy umeleckej histórie. Je pravda, že Karol IV. zásadne do európskej kultúry zasiahol, tak ako je mnohými analýzami podložené, že umenie sa jeho dvoru stalo najmä prostriedkom sebareprezentácie, resp. snahy o vytváranie kultúrnych modelov, vzápätí nasledovaných aj inými než dvorskými (napr. meštianskymi) vrstvami a tiež inde než v hraniciach Českého krá-

ského urbanizmu počas Karolovej vlády, od štýlovo-formálnych analýz gotického maliarstva a sochárstva až po skúmanie obrazoboreckých súvislostí pamiatok počas husitských vojen, je úctyhodným príspevkom k aktuálnej historiografii umenia. Zásluhou žánru sa výsledky bádania opierajú o konkrétne diela, čo by malo zabrániť prílišnej abstrakcii a nadinterpretácii globálnejších fenoménov.

Tu však zároveň spočívajú i slabina podobných edičných podnikov: Každá z výstav sa snaží prezentovať to najkvalitnejšie, čo sa z danej epochy zachovalo. Už tu sa o redukciu postará muzeálna diplomacia, resp. konzervátorské dôvody, kvôli ktorým množstvo exponátov nemôže byť zapožičaných na výstavu (nehovoriac o nástenných maľbách, náhrobných platniach alebo architektonickej skulptúre). Obraz umeleckej epochy sprostredkovaný katalógom akokoľvek bohatej výstavy preto ostane vždy len fragmentom historickej skutočnosti.

Kým New York sa stal dobre využitou scénou na spopularizovanie českej kultúry v USA, v prípade ďalšieho medzinárodného projektu – výstavy Žigmunda Luxemburského v Budapešti dominuje snaha etablovať tému Uhorského dvora priamo v elitnom európskom dejepise umenia. V porovnaní so svojim otcom mal totiž Žigmund, na uhorskom tróne vlád-

nuci neuveriteľných päťdesiat rokov, od začiatku umeleckohistorického záujmu v rukách skôr zlé karty. Zásluhu na tom malo samo pohnuté historické obdobie na počiatku 15. storočia, ktoré (ako dokazuje výstava – len zdanlivo) nepriala kultivovanej dvorskej kultúre, resp. kontinuite potrebnej na etablovanie rozoznateľného umeleckého štýlu. Stačí naznačiť súvislosti ako veľká západná schizma, čoraz naliehavejšie turecké nebezpečenstvo a napokon husitské nepokoje, aby bolo zrejmé, na akom podloží sa kultúra jeho doby mohla formovať. Okrem toho udalosti spojené s Kostnickým koncilom (1414 – 1418), počas ktorého bol upálený Ján Hus, akoby Žigmunda v duchovných dejinách postavili nie práve na stranu progresívnych síl. Akcent na túto oblasť (najmä v českej historiografii), ale i na porážku uhorského vojska Turcami v jednej z posledných krížiacich výprav – bitke pri Nikopoli 1396, spojený s nedostatkom senzibility pre význam cisárových ambícií v medzinárodnom prostredí zastierali pohľad na vynikajúceho politika, nehovoriac o jeho zásluhách na poli hospodárskeho vývoja Uhorska, vedy a kultúry.

tujú kultúrnu výmenu poza hranice Uhorského kráľovstva, založenú na hospodárskych väzbách k podunajskému priestoru. Paradoxom je, že maďarskí kolegovia už v roku 1987 pri príležitosti 600. výročia nástupu Žigmunda na uhorský trón pripravili výstavu, ktorá túto pioniersku prácu v podstate urobila. Len bez výraznejšieho medzinárodného dosahu. A tak netrvalo ani dvadsať rokov a situácia sa radikálne zmenila: v prvom rade padla väčšina umelých hraníc medzi zbierkami a archívmi, čím nenarástol len počet potenciálnych exponátov, ale výrazne sa rozšírila i primárna báza poznatkov – na tento aspekt poukazuje obsah aktuálneho zborníka z konferencie v Luxemburgu v júni 2005.

Aj budapeštianske Múzeum krásnych umení zvolilo modernú marketingovú stratégiu a projekt koncipovalo so zahraničným (a finančne výhodným) partnerom. Jeho repríza sa v lete uskutočnila v luxemburskom Národnom múzeu dejín a umenia – takpovediac na rúnej pôde dynastie. V súvislosti so sprievodnými publikáciami platí takmer to isté, čo som naznačil pri pražskej výstave Karola IV.:

Obraz umeleckej epochy sprostredkovaný katalógom akokoľvek bohatej výstavy ostane vždy len fragmentom historickej skutočnosti.

V dejepise umenia prišlo k rehabilitácii Žigmundovho dvora až po roku 1974, keď bol pri archeologickom výskume na Budínskom hrade objavený súbor prvotriednych kamenných soch z jeho kráľovskej rezidencie. Až kvalita tohto nálezu pomohla otvoriť novú perspektívu i v hodnotení celého umenia Uhorska (vrátane Slovenska) v prvej polovici 15. storočia. Niežby problematiku otázok spomenutých v súvislosti s prílišnou „estetizáciou“ historických osobností u Žigmunda strácali na význame – osobný podiel panovníka na formovaní umeleckej tváre Uhorska ostáva naďalej sporný. Na druhej strane sa však budapeštianska výstava pokúša tomuto riziku vyhnúť pomocou premyšleného delenia jednotlivých sekcií, pričom rigorózne rozlišuje medzi umením kráľovského dvora a elity na jednej strane a umením počas Žigmundovej vlády na strane druhej. Tak sa do zorného poľa dostávajú napr. Bratislavské erbové listiny (1436) ako jedinečný doklad podpory cisára emancipačného úsilie uhorských miest, ale aj zlatníctvo či tabuľové maľby s viedenskými súvislosťami, ktoré акцен-

750 strán výpravného katalógu medzinárodného kolektívu pod vedením Imre Takácsa, tematicky formulované eseje a podrobné komentáre k exponátom. Z hľadiska „dvorského umenia“ však máme v Budapešti do zrenenia s o niečo otvorenejším konceptom než v Prahe, čo je prejavom skepsy k populárnej panovníckej mytológii typu „najväčší Maďar“. Pod takúto metódu sa zrejme podpísala aj istá dekonštrukcia, ktorej bol v posledných rokoch podrobený výskum humanistickej kultúry dvora neskoršieho uhorského kráľa Mateja Korvína.

Aby sme napokon nezabudli na radu fiktívnemu študentovi z budúcnosti: „luxemburské“ putovanie do Budapešti, rovnako ako do Prahy sa rozhodne opláti aj po skončení výstav – pre sofistikovanejších znalcov možno i so zastávkami vo Visegráde, Ostrihome, Šoproni a Bratislave alebo v Znojme, Brne či Jihlave, teda na miestach, na ktorých pobýval aj cisár, uhorský a český kráľ Žigmund Luxemburský.

Dušan Buran

Alegória Slnka v podobe Žigmunda Luxemburského. Bellifortis, Maďarská akadémia vied Budapešť – knižnica, okolo 1420 – 1430. Foto katalóg

Na sklónku 20. storočia asi muselo v európskej umeleckohistorickej mediavalistike prísť k prelomovým objavom, pomyslia si v budúcnosti bádateľa, študujúci mohutné katalógy výstav, ktoré sme mali možnosť navštíviť v posledných rokoch. Veď len v blízkom zahraničí striedal jeden veľký projekt druhý – akoby sa v čase všeľádných pokladov (skôr však v konkurencii s nimi) rátať len to, čo má viac exponátov alebo objemnejší katalóg. Spomeňme pražskú expozíciu Magister Theodorici, dvorní malí Karla IV. (1997) a za ňou nasledujúcu trojicu výstav Od gotiky k renesanci (Brno, Olomouc, Opava 1999 s reprízou v Ríme 2001) – so štvorzväzkovým katalógom. Výstavu Alpská gotika v Tridente v roku 2002 sprevádzal katalóg s úctyhodnými 850 stranami, zakrátko nato mu konkurovali publikácie k podujatiu Gotické poklady Horného Rakúska (Linz 2002). Neskromne poznamenajme, že svojou výstavou Gotika (a 890 stranovou knihou) v roku 2003 k tomuto trendu prispela i SNG v Bratislave, v Krakove zase vzdali hold autorovi tamjšieho slávneho

O cudzích situáciách, japonských deťoch a strachu z toho, že nie je Boh

▲ Jozef Hašto
▲ Vzťahová väzba, ku koreňom lásky a úzkosti
▲ Vydavateľstvo F 2005
▲ 300 strán
▲ 499 Sk

▲ Thomas Sluneco
▲ Von der Konstruktion zur dynamischen Konstitution. Beobachtungen auf der eigenen Spur
▲ WUV Universitätsverlag 2002
▲ 204 strán
▲ 18,60 Euro

- C. zo strachu, z toho, že by nebola láska, že by nebolo zajtra
- D. že nezvládnem svoj život, že sa viac nevykotím z toho, čo som sľúbil, že mi v živote niečo unikne
- E. z toho, že budem postihnutá, smrti v rodine a medzi priateľmi, zo znásilnenia
- F. že sa moja manželka dozvie, že mám ešte kontakt s milenkou, zo smrti alebo vážnej nehody člena rodiny, teda mňa, manželky alebo dcéry, z toho, že môj život nebude naplnený,
- G. z úrazu, zo zhubnej choroby, z toho, že sa niečo stane môjmu manželovi
- H. z choroby, z bezdomovectva, z opustenosti
- I. zo smrti môjho syna, z mojej vlastnej dlhodobej dysfunkčnosti (bolest, postihnutie,...)
- J. z toho, že nie je Boh, že zabijem matku, z toho, že xxx (priateľka, ktorá spáchala samovraždu) skutočne nie je
- K. zo straty kontroly, z osamelosti, z pohltenia
- L. zo seba, z ostatných, z prázdneho pohára
- M. zo samoty, z prachu na nábytku
- N. z toho, že nie som taký talentovaný, ako si myslím, zo zlých rozhodnutí, z venerickej choroby
- O. zo samoty, z choroby, z tmy
- P. z húseníc/červíkov, z tmy, zo zlého sexu
- R. zo smrti, choroby, samoty.

Tu sa môj prieskum končí. Bez hlbšej interpretácie je zjavné, že väčšina strachov sa – tesnejšie či menej tesne – dotýka samoty, neprítomnosti či straty vzťahu: Sem radím, okrem explicitne vyjadreného strachu z osamelosti, aj strach zo smrti blízkeho človeka, z neprítomnosti lásky či Boha, alebo strach z odhalenia manželskej nevery, ktoré by pravdepodobne viedlo k narušeniu dôležitého vzťahu. Človek sa teda bojí bezvzťahovosti, neprítomnosti či straty vzťahovej osoby. Takýto „výsledok“ je kongruentný s teóriou vzťahovej väzby, ktorou sa Hašto vo svojej knihe zaoberá.

Termín vzťahová väzba (v angličtine „attachment“, v nemčine „Bindung“, niekedy sa prekladá aj ako „pripúťanie“) zaviedol asi v roku 1958 psychoanalytik John Bowlby a pôvodne sa týkalprehodnocovania vzťahu medzi matkou a dieťaťom (alebo inou vzťahovou osobou). Podľa Bowlbyho má dieťa pudovú potrebu naviäzať sa na matku, teda vytvoriť s ňou vzťahovú väzbu. Dôležité je, že táto potreba nie je podľa Bowlbyho ničím sekundárnym, nere-

zultuje z toho, že matka naplní určité potreby dieťaťa (kŕmi, láska ho), ale je čímsi primárnym, vrodenným, „inštinktívnym“. Vzťahová väzba je zároveň niečím, čo dieťa pre zdravý vývin nevyhnutne potrebuje. Stáva sa, že sa vytvorenie (zdravej) vzťahovej väzby medzi dieťaťom a matkou (alebo inou „náhradnou“, v starostlivosti o dieťa relevantnou osobou) „nepodarí“, čím vznikajú patologické vzťahové väzby, ktoré potom môžu prispievať k rôznym obmedzeniam v ďalšom živote človeka. Druh vzťahovej väzby sa dá experimentálne určiť v štruktúrovanej testovej

Kultúrna psychológia tvrdí, že na svete musí existovať toľko psychológií, koľko existuje kultúr, že teda každá kultúra má svoju výlučnú psychológiu.

dieťaťa, z ktorého sa dá usúdiť na druh vzťahovej väzby medzi ním a matkou. Pri „zdravom“ tzv. bezpečnom pripúťaní je dieťa zreteľne znepokojené matkinou neprítomnosťou, ale po jej návrate sa teší, vyhľadáva kontakt s ňou a napokon sa vráti k pôvodnej činnosti. Prvým typom „nepodarenej“ vzťahovej väzby je tzv. neisté pripúťanie, ktoré autorka testu ďalej delí na neisto-vyhýbavé a neisto-ambivalentné. Pri prvom podtype sa dieťa blízkosti s matkou vyhýba, pri jej neprítomnosti nebadáť uňho nijaké zvláštne znepokojenie a po matkinom návrate sa jej dokonca stráni. Neisto-ambivalentne viazané deti sú úzkostné a od matky závislé. Keď je matka neprítomná, sú extrémne znepokojené a voči cudziemu pozorovateľovi veľmi vyhýbavé. Keď sa matka vráti, nevedia sa rozhodnúť medzi priblížením sa k nej a odmietaním kontaktu. Posledným typom „nepodarenej“ vzťahovej väzby je tzv. dezorganizované pripúťanie. Takéto deti sa správajú „dezorganizovane“, ustrnú v pohyboch, stereotypne sa pohybujú. Pri odlúčení kričia za matkou, ale po jej návrate sa odvrátia. U dospelých hovoríme o slobodnej, neistej – dištancovanej, neistej – zapletenej a neistej vzťahovej väzbe s nevyriešenými stratami a traumami. Sú to ekvivalenty k druhom vzťahovej väzby popísaným u detí v teste „neznámej situácie“. Bowlby, ktorý mal sám dlhoročnú skúsenosť s prácou s opustenými deťmi, nadviazal na teóriu vzťahovej väzby úvahami o úzkosti a strachu, ktoré vychádzajú z aktivovanej detskej separačnej úzkosti, z detského strachu zo straty vzťahu matky či inej relevantnej osoby, z opustenosti, z „bezvzťahovosti“. Kruh sa tu uzatvára. Vychádzame aj vraciam sa zo strachu, zo samoty, z prerušenia „väzby“, z prestrihnutia „pripúťania“: k Bohu, k životu, k blízkym, k manželkám a k okolitému svetu.

Zdá sa mi, že kniha je aj pre čitateľa – nepsychoológa príťažlivá z dvoch príčin: Hoci Bowlby sám vychádzal z psychoanalýzy a svoje teórie formuloval na jej pozadí, prijímateľovi zvyknutému na psychoanalytickú „vágnosť“ udrie do očí relatívna „exaktnosť“ Bowlbyho práce. Tak, ako sa už aj súčasná psychoanalýza dotýka neurovied a snaží sa nájsť možné prieniky, odráža sa Bowlby okrem psychoanalýzy napr. od etológie, sleduje evolučné aspekty väzbového správania a reakcií na separáciu. Okrem toho sa teória vzťahovej väzby odvoláva na empirické skúmanie, na pozorovanie, zaznamenávanie a interpretovanie správania detí, čo je oblasť, kde sa psychoanalýza po prvýkrát snažila byť „vedeckou“. Ani Haštova kniha nie je napísaná nejasne

vzletným štýlom psychoanalýzy, na mnohých miestach pôsobí z formálnej stránky skôr úsečne, vety sú informáciami, ktoré sa chrlia v rýchlym slede. Hašto knihu koncipoval ako oblúk vychádzajúci z Bowlbyho osobnej biografie, jeho „koreňov“ v psychoanalýze, v etológii, cez neurobiologické aspekty teórie vzťahovej väzby a jej konkrétny popis až k jej klinickým aplikáciám pri zvládání „každodenných“ problémov.

Za druhý dôvod príťažlivosti knihy – ale aj Bowlbyho teórie všeobecne – považujem práve jej fokus na vzťah, teda na (v súčasnosti?) zvlášť relevantnú tému. Pri vyššie spomenutej esemes-ankete ma mnohokrát prekvapil strach konkrétnych ľudí zo samoty. Odlúčenia, straty „vzťahu“ sa boja aj tí, ktorým by „všeobecná mienka“ takýto strach sotva pripísala, keďže sa zdá, že v „skutočnom živote“ sa snažia skôr o udržanie konštantnej vzdialenosti. Konflikt „priblíženia sa“ a „udržania si odstupu“, ambivalencia medzi potrebou pripúťania, teda vzťahu, a strachom zo straty nezávislosti, oscilovanie medzi blízkosťou a oddialením je jednou zo základných tém súčasnosti. Bowlbyho teória tu pôsobí ako pomôc-

príklade Ainsworthovej „neznámej situácie“. Sluneco cituje Davida Inglebyho, ktorý „neznámej situácii“ vystavil brazílske deti vyrastajúce na ulici. U takýchto detí pozoroval pri odlúčení od matky výrazne menšie znepokojenie ako to, aké predpokladáme u európskych detí so zdravou, teda bezpečnou vzťahovou väzbou. Naopak, Miyake a jeho kolegovia „uvrhli“ do neznámej situácie japonské deti a pozorovali, že na rozdiel od brazílskych detí ulice sú malí Japonci matkinou neprítomnosťou zreteľne viac znepokojení ako malí (západní) Európania. Interpretáciu takýchto výsledkov však nesmieme prísť k záveru, že kým väčšina brazílskych detí je naviazaných neisto vyhýbavo (teda „patologicky“), prevažuje medzi japonskými deťmi neisto-ambivalentné (teda tiež „patologické“) pripúťanie. Podobné experimenty upozorňujú skôr na problém univerzálnosti pri vysvetľovaní ľudského správania. Hoci by sa zdalo, že interakcia medzi matkou a dieťaťom je čímsi takmer „absolútne“ prirodzeným a všeobecným, ukazuje sa, že aj tu treba brať do úvahy kultúrne vplyvy na testovací nástroj. Pre brazílske deti je európska „neznáma situácia“ jednoducho menej „neznáma“, rozdiel medzi „domovom“ a „vonkajším svetom“ menej výrazný a rozdiel medzi známymi a neznámymi osobami nie je natoľko ústredný. Celé „detstvo“ má pre nich iný význam. Naopak, japonský variant „detstva“ by sa dal v terminológii západnej Európy chápať ako rozmaznávanie, ktoré od detí nevyžaduje, aby sa naučili byť samy. Kultúrna psychológia upozorňuje, že koncepty – napríklad aj Bowlbyho koncept vzťahovej väzby – formulované v západnom urbánom prostredí, nie sú voľne „prenosné“ do iných priestorov a nie sú v nich bezprostredne aplikovateľné.

Zmienka o tom istom testovom inštrumente, teda o „neznámej situácii“ Mary Ainsworthovej, však nie je jediným styčným bodom oboch publikácií. Základnou myšlienkou kultúrnej psychológie, ku ktorej sa Sluneco vo svojej knihe hlási a ktorú v informačne nabitých argumentoch bráni, je nemožnosť zovšeobecnenia, univerzálnosti psychológie. Výsledkom kultúrno-psychologických výskumov nie sú „univerzálne platné“ zákonitosti duševného života očistené od kultúrnych „nánosov“ (kultúra sa tu teda nechápe ako „rušivá premenná“, ktorú treba „odfiltrovať“). Kultúrna psychológia naopak tvrdí, že na svete musí existovať toľko psychológií, koľko existuje kultúr, že teda každá kultúra má svoju výlučnú psychológiu. Kultúrna psychológia sa teda dá chápať ako psychológia domova, veda zdôrazňujúca nemožnosť odpútania sa od toho, čo „domovom“ nazývame. Ak aj vzťah v zmysle Bowlbyho teórie interpretujeme ako domov, ako „bezpečnú základňu“ a „prístav“, ktorý nás v nepriateľskom svete chráni pred „šialenstvom“, smerujú obe publikácie – hoci by sa zdalo, že si vzájomne protirečia – k tomu istému záveru: k nepopierateľnej potrebe domova.

Od Haštovej knihy tu tenkým „mostom“ prechádzame k inej pozoruhodnej publikácii. Viedenský psychológ Thomas Sluneco popisuje vo svojej knihe Von der Konstruktion zur dynamischen Konstitution (Od konštrukcie k dynamickej konštitúcii) svoj vlastný vývin od „akademickej“ psychológie založenej prevažne na pozitivistickú filozofii, cez konštruktivizmus – a jeho viedenskú odrodu, Wallnerom postulovanú konštruktívny realizmus –, fenomenológiu až po teóriu médií a kultúrnu psychológiu, ktorej sa venuje z záverečným prejavom s názvom „Jest' polievku paličkami – transkultúrne dobrodružstvo experimentálnej psychológie“. Koncept kultúrnej psychológie objasňuje Sluneco práve na

Svetlana Žuchová

Jana Hojstričová, Z cyklu Od desiatej do polnoci, 2002

Pri čítaní knihy slovenského psychiatra a psychoterapeuta Jozefa Hašto Vzťahová väzba, presnejšie pri čítaní kapitoly o odlúčení a strate, v ktorej sa autor venuje situáciám, ktoré u človeka – dieťaťa – vyvolávajú strach, som usporiadala súkromnú esemes-anketu, v ktorej som známym, ktorých čísla mám uložené v pamäti telefónu, požiadala, aby mi napísali tri veci, z ktorých majú najväčší strach. Formát esemesky mi vyhovoval, lebo tu človek nemá – až takú veľkú – možnosť aktivovať obranné mechanizmy, intelektualizovať a zaplietať sa do dlhých vysvetlení;

Konflikt „priblíženia sa“ a „udržania si odstupu“, ambivalencia medzi potrebou pripúťania, teda vzťahu, a strachom zo straty nezávislosti, je jednou zo základných tém súčasnosti.

je nútený ku krátkym, spontánnym, dobre formulovaným reakciám. Moje očakávania na ich formálnu stránku sa skutočne naplnili a dostala som rýchle, ako spontánne sa javiace, jasné odpovede, ktoré tu – najprv bez akýchkoľvek interpretácie – ponúkam:

- A. z plynutia času a teda z blížiacej sa smrti mňa a mojich najbližších, z fyzickej bolesti, z obrovského priestoru – ako napríklad medziplanetárneho
- B. zo skúšok v škole, že prídem o zdravie, že sa niečo stane mame a bratovi

zultuje z toho, že matka naplní určité potreby dieťaťa (kŕmi, láska ho), ale je čímsi primárnym, vrodenným, „inštinktívnym“. Vzťahová väzba je zároveň niečím, čo dieťa pre zdravý vývin nevyhnutne potrebuje. Stáva sa, že sa vytvorenie (zdravej) vzťahovej väzby medzi dieťaťom a matkou (alebo inou „náhradnou“, v starostlivosti o dieťa relevantnou osobou) „nepodarí“, čím vznikajú patologické vzťahové väzby, ktoré potom môžu prispievať k rôznym obmedzeniam v ďalšom živote človeka. Druh vzťahovej väzby sa dá experimentálne určiť v štruktúrovanej testovej

Eliade, Cioran, Ionesco...

Ako ich poznáme?

- ▲ Mihail Sebastian
- ▲ Deník 1935 – 1944
- ▲ Preklad Jindřich Vacek
- ▲ Sefer 2003
- ▲ 656 strán
- ▲ 559 Sk

Pred pár rokmi otvorili francúzske časopisy ako napríklad Les Temps Modernes, Libération, L'Arche debatu, na akú nikto nebol pripravený. Objavilo sa v nej zopár známych postáv – Eugéne Ionesco, Mircea Eliade, Emile Cioran – a hovorilo sa o fašizujúcich hnutiach. Všetci majú totiž niečo spoločné – narodili sa v Rumunsku, pôsobili tu v 20. až 40. rokoch 20. storočia a po vojne emigrovali do Francúzska, kde sa preslávili.

Diskusiu začala francúzska historička Alexandra Laignel – Lavastine knihou Eliade, Cioran, Ionesco. Zbudnutie na fašizmus (vydané v roku 2002), v ktorej zmapovala ich činnosť a sformulovala záver: početní rumunskí intelektuáli a umelci 20. storočia sa v priebehu 30. rokov priklonili k fašizmu, ktorý sa dostal k moci vládou generála Antonesca. Časť vstúpila aj do Légie archanjela Gabriela a jej bojovej jednotky Železná garda. Obe boli ešte za vojny zakázané.

Eliade, Ionesco a Cioran patrili ku generácii, ktorá nastúpila po vzniku samostatného Rumunska (1918). Už nemuseli vydobýjať národnú nezávislosť, cítili sa slobodní, v umení žiadali intenzívne a autentické prežívanie a súbežne sa obracali k archaickej minulosti a k ortodoxnej mystike. Koniec druhej svetovej vojny však priniesol obrat a mnohí museli rýchlo odísť.

Kniha francúzskej historičky Eliade, Cioran, Ionesco. Zbudnutie na fašizmus vyvolala v Rumunsku vášnivé reakcie a nechýbali ani obvinenia z falšovania. Nakoniec sa ale ukázalo, že dôkazy o účasti rumunských intelektuálov vo fašizujúcich hnutiach nemožno poprieť.

Eugéne Ionesco opustil Rumunsko v roku 1942 ako pridelenec Pétainovej vlády do Vichy a neskôr postavil základy absurdnej drámy. Mircea Eliade odišiel ešte v roku 1940 ako diplomat v službách Antonescovej vlády (do Anglicka a Portugalska), aby po vojne začal na pozvanie G. Dumézila prednášať dejiny náboženstiev na EHEC v Paríži. Emile Cioran tiež odišiel do Paríža v diplomatických službách (1941) a neskôr sa stal významným filozofom. Do Rumunska sa nikto z nich už nevrátil.

Kniha francúzskej historičky vyvolala v Rumunsku vášnivé reakcie a nechýbali ani obvinenia z falšovania.

Nakoniec sa však ukázalo, že dôkazy o účasti rumunských intelektuálov vo fašizujúcich hnutiach nemožno poprieť. Matei Calinescu, literát a teoretik, ktorý odišiel za Ceaușesca do USA a pôsobil na Berkeley, v recenzii uznal, že práca je dobre dokumentovaná a neskresľuje informácie, ale vyčítal autorke ostrý až obžalobný tón. To isté potvrdil Florin Manolescu, profesor romanistiky na Ruhrskej univerzite v Bochumi, v Encyklopédii rumunského literárneho exilu 1945 – 1989.

Mircea Eliade, Emile Cioran a Eugéne Ionesco patria k umeleckej a intelektuálnej špičke rumunskej a dnes aj európskej kultúry 20. storočia. Spomedzi nich len E. Ionesco nepodľahol ideám fašizmu. Preto sa teda spomínajú spolu? Autorka si položila otázku, ako mohol E. Ionesco zabudnúť na fašistickú minulosť svojich druhov v emigrácii a prečo im ju odpustil. Reakcia v Rumunsku bola emotívna a takmer jednohlasná – ako by neodpustil, veď boli priatelia!

Lenže tu asi nešlo o to, či na fašizmus zabudol E. Ionesco, ale prečo naň zabudli všetci. Kto dal francúzskej historičke právo takúto obžalobu vyniesť? – zaujíma sa M. Calinescu. Nuž, zrejme ten, kto musel znášať dôsledky. A práve tieto dôsledky vo svojej knihe živo vykresľuje kamarát všetkých troch, mladý muž Mihail Sebastian, ktorý spolu s nimi prežil v Bukurešti vojnu v časoch fašistického boomeru. Jeho Deník 1935 – 1944 predstavuje silnú výpoveď o zmene identity človeka. Navyše ide aj o fascinujúce čítanie.

O Sebastianovom denníku sa až do roku 1996 nevedelo. Jeho brat ho uchovával tajne vo Francúzsku, čakajúc na príhodnejšie časy. Z Rumunska sa rukopis dostal diplomatickou poštou do Izraela a potom do Paríža. Najskôr vyšiel v rumunčine (Humanitas, 1996), kde mal veľký, ale rôznorodý ohlas, a o dva roky vo francúzskom preklade (Stock, 1998). Ten spôsobil začiatok diskusie.

***

Priznám, že sa mi do Sebastianovho denníka nechcelo. Hrubá šesťstostranová kniha, samé vznešené idey, vravela som si, ktoré autor tak túžil vložiť do svojho diela. Sebastian bol totiž autor divadelných hier, známy aj na slovenských scénach. Možno si ešte niekto spomenie na Hviezdu bez mena alebo rovnomený francúzsky film zo

60. rokov s Marinou Vlady.

Nakoniec bolo všetko inak. Už prvé riadky vedú do Prahy, odkiaľ Sebastian počúva z rozhlasu koncert G. Dur od J. S. Bacha. A postupne sa rozvíja príbeh mladého právnika a dramatika, ktorý sa raduje zo života, stretáva sa s kamarátmi, prednáša, obhajuje, baví sa na večierkoch, trávi čas pri mori alebo lyžuje, ktorý píše hry a chodí do divadla, kde ho obľutujú herečky, a medzitým sa sťažuje, že nemá čas písať, že sa mu nechce, že mu to nejde. A počúva hudbu.

Ako plynie čas, pozadie príbehu sa mení. Sebastian zaznamenáva udalosti a komentuje názory. Koncom 30.

rokov uchvátil mládež Nae Ionescu, ideológ pravice. Bol to pravý opak univerzitného suchára, idol, ktorého prednášky fascinovali témami, výročnosťou a tým, že vyzýval mladých byť silnými, samými sebou. Do jeho časopisu Slovo, platformy hnutia Légií, písali mnohí študenti. Mircea Eliade, jeho asistent na univerzite, tiež vstúpil do Légií.

Druhá línia začína nebadane. Mladý bonviván tuší, že sa schýľuje k vojne, ale ešte by si rád narychlo skočil do Paríža. Bukurešť sa zabáva, vojna je ďaleko. Lenže je čoraz menej práce, peňazí, tepla. Zo začiatku je Sebastian sám. Postupne sa ukazuje, že má rodičov, o ktorých sa treba starať, brata, ktorého vezmú na nútené práce, byt, odkiaľ ho vyhodí.

A za tohto posúvania sa mení aj on. Z plného človeka sa pod tlakom udalostí stáva niekto, kto sa nazýva Žid. Najskôr ho označí právnická komora, potom spisovateľská obec. Stráca miesto na súde a v redakciách časopisov. Ani divadelné hry už nejdú, preklady občas pod cudzím menom. K vytesneniu výrazne prispieje žltá hviezda, nútené práce v meste, deportácia brata. Kedysi bezstarostný mladý muž sa mení na druhoradú bytosť, sústredenú iba na prežitie. A uprostred zmeny identity pretrvávajú len rozhlas a hudba. Hudba sprevádza aj vojnové správy, ktoré Sebastian ešte občas rozoberá s Eugénom Ionescom či Camilom Petrescom. Mircea Eliade je preč. Udalosti vojny sa tiahnu denníkom a vytvárajú hlbokú perspektívu. Akoby ním znela zvuková kulisa, nejasné, škrkavé slová rozhlasových správ za šuchotu rýchlo rozprestieraných máp a zhladávaní miest prehratých bojov... Až dôjde k tomu, že židovské obyvateľstvo musí odovzdať aj rozhlasové prijímače. Odteraz je už len potácanie sa medzi chýrmi. Keď po dlhom čase prišli zvesti o obrate, už nebolo v čo veriť.

Po vojne sa čas zrýchlil, ale Sebastian ostal stáť. Nevstúpil ani do Spolku spisovateľov. Mnohí z jeho známych boli za hranicami. Iných, ktorí sa drali hore, nepovažoval za dost dobrých. Sklamaná a znechutený, akoby nemal chuť ďalej žiť. Jeho Denník zachytáva udalosti iba do roku 1944. Na jar 1945 zomrel, v Bukurešti ho zrazilo ruské vojenské auto.

***

Sebastian i jeho brat, ktorý sa vrátil z pracovných táborov v Moldavsku, vojnu prežili. Bukurešť patrila k tým miestam v Európe, kde sa vojna dala prežiť. Sem-tam ho známi pozvali na večeru, do divadla. Sebastian píše aj o diani medzi spisovateľmi, ktorí tvorili, akoby vojny ani nebolo, zachytáva útržky z rozhovorov a z tlače. Z Eliadeho slávnej eseje Prečo verím vo víťazstvo legionárskeho hnutia (1937) cituje: „Což může rumunský národ zahynout ... rozvracen bídou a syfilidou, podmaněn židy a rozsápán cizinci...?“ (s. 134). Alebo z rozhovoru v roku 1939, keď Nemci obsadili Poľsko: „Polský odpor ve Varšavě, prohlašoval Mircea (Eliade), je odpor židovský. Jen Židáci jsou s to vydírat tím, že na frontu posílají ženy a děti, a zneužívat tak německých morálních zábran... Co se děje na hranici v Bukovině, je skandál, protože k nám pronikají další vlny Židů. Nežli Rumunsko opět zaplavené Židáky, to raději německý protektorát.“ Podobne prozaik Camil Petrescu: „Jen Německo nás může ochránit před Rusy, říká Camil. Konečně musíme si přát, aby nás nerozdělili, abychom zůstali pod jediným žezlem. Když nás Německo zabe-

re celé, ještě to půjde. Takoví Češi jsou na tom výborně.“ A nakoniec úryvok z listu, ktorý napísal Eugéne Ionesco do Rumunska v roku 1945: „Boli sme šialenci, nešťastníci. Pokiaľ ide o mňa, nemôžem si vyčítať, že by som bol fašistom. Ale dalo by sa to vyčítať takmer všetkým ostatným.“ Podľa Ionesca boli Eliade, Cioran a mnohí ďalší „obete toho nenávideného zosnulého Nae Ionesca... kvôli nemu sa všetci stali fašisti. Stvoril hlúpe, desivé, reakčné Rumunsko. Druhým vinníkom je Eliade...“ (M. Calinescu, Polirom, 2002).

Kamarát Eliadeho, Ciorana, Ionesca, mladý muž Mihail Sebastian, ktorý spolu s nimi prežil v Bukurešti vojnu v časoch fašistického boomeru, vo svojom denníku z rokov 1935 – 1944 podáva silnú výpoveď o zmene identity človeka.

Na Slovensku tiež vládol akoby normálny život. V slovenskej tlači zo 40. rokov 20. storočia vojna veľmi neprehlušuje. Samozrejme, sú tu správy z bojov a nákresy miest, kde sa odohrali. Ale inak ako zvyčajne. Slovenské pohľady, Elán, Obroda prinášajú prehľady z literatúr spriatelovaných krajín bloku. V roku 1942 uvernil Elán správy z oficiálnej návštevy slovenskej delegácie v Bukurešti (1942) pri príležitosti Kongresu rumunských, chorvátskych a slovenských spisovateľov. Keď Sebastiana vylučovali pre židovský pôvod zo Spolku rumunských spisovateľov, zasadnutiu predsedal N. I. Herescu. Ten istý N. I. Herescu prijal v Bukurešti slovenskú delegáciu (V. Beniák, Bukurešťské vohľady), napísal predslov k Strmeňovmu pre-

kladu z Eminescovej lyriky (Výber z poézie, 1943) a koncom vojny odišiel do Paríža. Slovenskí spisovatelia sa zoznámili s pokojnou atmosférou v Bukurešti a boli dokonca na audiencii u premiéra, generála Antonesca. A aby mal slovenský čitateľ možnosť spoznať aj idey rumunského fašizmu, vyšiel v Obrode v roku 1944 preklad eseje Rumunská duša, ktorú napísal jeden z jeho ideológov a minister vojny N. Crainic.

***

Aký význam má podobný dokument či debata? Znevážit odkaz tých, čo sa nemôžu brániť? Znepokojenie, s akým sa voči Sebastianovým spomienkam stavajú ľudia od kultúry, je prevapivo veľké. Akoby nimi utrpela kvalita alebo sa naštrbil ideál veľkých umelcov. Francúzsky historik Jacques Le Goff mal odvahu napísať, že Eliade

bol fašista. Ale čo ak ide o našich vlastných? Na Slovensku sa o udalostiach vojnovaj Slovenskej republiky hovorí už dosť dlho, vznikli aj seriózne historické práce. K uvedomeniu si intenzity profašistických tendencií v slovenskej kultúre to asi ešte nestačí. V Rumunsku, kde bol a fakticky dodnes je antisemitizmus pomerne silný, situácia vyzerá podobne. Ale sú tu aj zmeny. Naposledy to ukázala konferencia Štyridsiate roky 20. storočia v slovenskej literatúre, kde sa ozvali aj mladé hlasy (P. Macho a iní), ktoré si pri zmienke o podobných problémoch v rumunskej a chorvátskej kultúre akosi radostne vydýchli, že na túto tému sa začína hovoriť viac aj v oblasti literatúry.

Libuša Vajdová

Lubo Stacho, Slnko môjho ateliéru, 1985

Vchodom pre služobníkov (umenia)

- ▲ Václav Macek (ed.)
- ▲ Bratislava zadným vchodom 1918 - 2005
- ▲ Stredoeurópsky dom fotografie 2005
- ▲ 184 strán
- ▲ 880 Sk

povedomia prinajmenšom európskej fotografickej i širšej kultúrnej obce, a zároveň predlžuje životnosť i pôsobenie exponátov, výber predstavených diel sa tým však prirodzene zužuje.

Napriek povedanému je obraz Bratislavy, ktorý publikácia ponúka, pestrý a rôznorodý tak z obsahovej, ako aj z formálnej stránky – niekto by mohol povedať, že v rámci jednej knihy až príliš rôznorodý, ale táto rozmanitosť celkom prirodzene vyplýva z osobitosti umeleckého videnia jednotlivých autorov. Popri klasických „vedutách“, z ktorých tie najklasickejšie od Štefana Koziča, vymykajúce sa stanovenému časovému rámcu, sú zaradené ešte pred titulným listom, nájdeme v knihe dokumentárne, reportážne fotografie (Viliam Malík: Otvorenie obchodného domu Brouk, Bombardovanie rafinérie Apollo, Ladislav Bielik: 21. 8. 1968 atď.), žánrové obrázky (Karol Aufricht: Asfaltéri, Tibor Borský: Nábřeží pod Hradom atď.), „náladovky“ (Miloš Dohnány: Zimná ulica, Juraj Šajmovič: Vydrica, Ján Cifra: Bratislavské motívy atď.) i fotografie takým či onakým spôsobom experimentujúce s formou (Jaromír Funke, Luba Lauffová, Josef Moucha, Andrey Chezhin, Boaz Tal atď.). V tomto širokom spektre si každý môže prísť na svoje; ja, ako som už varoval, budem subjektivisticky hovoriť o tom, čo najviac oslovilo mňa.

Ak odhliadnem od snímok, ktoré vo mne rozoznievajú strunu sentimentálnej nostalgie, napríklad Kállayovo Klzisko na Dunajskej (kde by som jednou z drobných čiernych postavičiek pokojne mohol byť aj ja), alebo Puskaierovo Kúpalisko Matador s trojicou priekopníkov vtedy ešte poloilegálneho kultúrizmu (prostredného z nich, Juraja Višného, som mal neraz možnosť obdivovať v podobných pózach na Tehelnom poli), zdá sa mi, že titulu knihy najväčšími zodpovedajú fotografické charakteristických častí Bratislavy aj s ich obyvateľmi, napríklad Kállayov i Puskaierov cyklus Podhradie či Grossmanov cyklus Prváci, zachytávajúci zrod Štrkovic. Obyvatelia mesta totiž vytvárajú jeho atmosféru a kolorit rovnakou, ak nie väčšou mierou ako architektúra. Z tohto hľadiska výpovednou hodnotou vyniká cyklus Juraja Bartoša Obchodná ulica i cyklus Dom, v ktorom bývam Luba Stachu, svojím ľudským nábojom však oba cykly prekračujú lokálne hra-

trét dvora od Ivana Matejku – takmer geometrická abstrakcia dvora v lete a zime pri bližšom pohľade odhalí „minimalistické“ možnosti mestského detstva, s ktorými sa drobné postavičky statočne vyrovnávajú. Čo všetko nám tieto dve naoko „formalistické“ snímky diskretné, v druhom pláne prezrádzajú o Bratislave i o socializme! A zároveň pripomínajú niekdajšiu, dnes už zabudnutú úlohu činziakových dvorov v „odchove“ celých generácií mešťanov – na sídliskách, kde vyrastá väčšina dnešnej mládeže, nijaké dvory neexistujú.

No keď som sa už samozvane pasonal za Bratislavčana, neodolám pokušeniu zafantazirovať si – podozýkam, že bez akýchkoľvek kritických úmyslov voči recenzovanej knihe –, ako by asi vyzerala moja „ideálna“ fotografická publikácia o živote Bratislavy za posledných sto rokov; napokon, vyše polovicu toho času som bol jeho súčasťou. Nenamášľam si, že by sa Bratislava medzi inými stredoeurópskymi mestami vyznačovala výrazným osobitým charakterom, no na rozdiel od takej Budapešti či Prahy, kde boli veľké časti centra postavené v jednom období a jednom, povedzme secesnom architektonickom slohu, Bratislava chýbajúca jednoliato kompenzovala tým, že sa v nej na malom priestore prudko a často nečakane striedali akési uzavreté urbanistické ostrovčeky so svojou atmosférou, tu a tam popreštykané historicky cennou budovou. Táto nesúrodosť, toto architektonické jachtanie dodávalo mestu pôvab štrbavého úsmevu. Popri Podhradí, z ktorého dnes zostal iba kýpeť Žižkovej ulice, a Vydrice, z ktorej nezostalo nič, tu boli aj dve-tri uličky pri nábřeží, na mieste dnešného hotela Devín a asfaltovej pustatiny okolo Nového mosta; do cukrárne na jednej z nich sa chodievalo na vynikajúcu juhoslovanskú zmrzlinu. (K Džabirovičovi, alebo si v plietim s ďalším bosnianskym zmrzlinárom na Mariánskej?) Bolo tu, zovreté medzi dvoma námestiami, Suché mýto, v mojich očiach bratislavská Broadway s husto natlačenými obchodmi a obchodníkmi, s krčmou Fajka na spodnom a viechami vo vyústení Vysokoj na hornom konci, s traťou električky a hemžením chodcov; bola tu dlhá Valonská, neskôr Slovanská ulica s krámkami remeselníkov a viechami, spojená s Radlinského ulicou a modernistickou

Od Stredoeurópskeho domu fotografie a Václava Maceka by asi nik ani nečakal sviatočné portréty Bratislavy v kostolnom obleku, určené na privábenie zahraničných turistov, prípadne uspokojenie domácej samolúbosti.

nice. Ďalšiu významnú skupinu by sme mohli zostaviť z fotografií, ktoré nepodávajú ani tak obraz konkrétneho mesta, ako obraz doby, v ktorej žije: snímky René Burriho, Klobočnícka ulica Tibora Borského, Drevená ulica Juraja Liptáka, Spartakiáda Karola Kállaya, Príbeh jedného výkladu Luba Stachu či „zabalené“ sochy Pavla Breiera. Kniha ponúka na zamyslenie aj veľa iných tém – napríklad aká podoba mesta zaujala zahraničných umelcov, alebo konfrontáciu domáceho a cudzieho pohľadu na ten istý objekt (povedzme Plickov a Ordolisov Nový most, Dojčova a Němcova Petržalka, apod.), ale také úvahy by si asi vyžadovali viac miesta i zasväteniejšieho znalca. Ja tu v rámci svojho subjektivismu iba prezradím, že k mojim favoritom patrí dvojpor-

budovou Avionu viacerými uličkami, z ktorých sa zachovali iba smutné torzá Fazulovej a Školskej. Tieto rázovité oázy žili akoby vlastným životom, ktorý by si zaslúžil zvečnenie aspoň na fotografiách. Inú, ale tiež svojisky podobu mesta predstavovali také mestské časti ako Železničarska kolónia pod Hlavnou stanicou, Dornkappel čiže Trnávka, takzvaná Ludová štvrť či Päťsto bytov, preto by ani ony so svojimi obyvateľmi nemali v mojej obrázkovej Bratislave chýbať.

K tvári mesta neodmysliteľne patrili aj fabriky – Dynamitka čiže Dimitrovka, Kablovka, Cvernovka čiže závody MDŽ, Matadorka a ďalšie. Nie je to ešte tak dávno, čo hlavné mestské dopravné tepny pretínali továrenské vlečky a železničné kolajnice – koľko sme sa

len načakávali v električkách pri prejazde na Krížnej (pre peších tu slúžili podchody) či na Mlynských nivách pri takzvanej Malej stanici (tam pre nich postavili lávku či nadchod, ktorý vrátane prechádzajúcej matky s kočíkom zramovali vykoľajené vagóny). Ak mal Paríž svoje „brucho“, tieto trate by sme mohli nazvať „črevami“ Bratislavy.

Podobu mesta po prevažnú časť minulého storočia výrazne spoluurčovali kaviarne a viechy – bolo ich menej ako v dnešnom rozkvetení súkromného podnikania, ale azda aj preto sa od seba badateľne líšili charakterom i osadenstvom čiže štamgastmi: v Metropole sa schádzali hlavne lekári a iní príslušníci akademickej obce, v Štefánke zasa najmä literáti na čele s Emilom Boleslavom Lukáčom a jeho generáciou, ale Ján Smrek „úradoval“ doobeda v Luxorke a Pavol Horov obľuboval aj Kriváň, predtým Dax; študenti Komenského univerzity a redaktori Kultúrneho života i ďalších časopisov a vydavateľstiev mali zasa najbližšie do Krymu, no a Grandku mal jednoducho každý po ceste. Pamätám sa ešte, ako sme do Reduty chodili na poschodie hrať biliard, a okolo nás pri stolíkoch sedeli kartári a šachisti. V Olympii sa zasa zvykli schádzať filatelisti a iní zberatelia. Podnikom, kde sa družne miešali umelci najrozličnejších povolanií, býval niekdajší „Zapletalov“ Klub

Nepochybujem, že každý Bratislavčan by vedel uviesť ďalšie, podľa neho typické a osobité znaky mesta, to by však vzniklo celkom iné, azda až trochu nostalgicky usmrkané dielko.

slovenských spisovateľov na Štefánikovej ulici, ale príležitostne aj Klub divadelníkov na Laurinskej či Klub výtvarníkov v Umeleckej besede. Z viech sa medzi mládežou najväčšej priazni tešila povestná „Štyridsaťvorka“ na Vysokoj a „Dekanát“ na Zámočnickej, ale zaspievať si mohli aj u Veľkých františkánov, a internátnici z Horského parku neobišli ani krčmu „Funus“. Ale zabudnúť by sa nemalo ani na obľúbené cukrárne, Meyera, Steltzera a neskoršiu „Deku“ čiže detskú cukráreň s nízkymi stoličkami na Hviezdoslavovom námestí. V súčasnosti sa Bratislava rozličnými kaviarničkami, bistrami, dennými barmi či „pubmi“ priam hmýri, a je to dobre, majú však zväčša „globálny“ charakter bez špecifického bratislavského koloritu a na ich markantnejšie vyhranenie, pokiaľ ide o atmosféru i návštevníkov, si asi

bude treba ešte chvíľu počkať. No čo sa z centra mesta úplne vytratilo, sú lacné krčmy, bufety a samoobslužné jedálne – výčap pri bývalom Hrone na Hodžovom námestí či v Albánskej reštaurácii, Kysucká krčma, niekdajšia „Ryba“ na rohu Kamenného námestia, Luxorka na prízemí alebo bufet v provizórnej budove medzi Palisádmami a Panenskou. Človek by aj povedal „chvalabohu“, ale rázovité postavičky ich štamgastov by som rád videl zachované aspoň na dobových fotografiách.

Je toho ešte veľa, čo by si z minulého života Bratislavy zaslúžilo „zvečnenie“ – spomeňme napríklad Dunaj s impozantnými kontúrami žeriavov v nákladnom prístave, s propelerom, kúpaliskom Lido a vodáckym klubom Dunajčák na petržalskej strane pod starým mostom, veslárskym klubom o kus vyššie, i ďalším vodáckym klubom pri karlovoveskej zátoke. Veru, z mojich mladých čias sa v rieke ešte bežne kúpalo a po nábřeží na bratislavskej strane sa prechádzali staršie manželské páry (ale na dôchodku aj bývalý prvý tajomník KSS Karol Bacilek a, podľa vlastného priznania, Lasica so Satinským). Vtedy ešte fungovala aj krytá plaváreň a sauna Grössling či takzvané Ludové kúpele na úpätí Kollárovoho námestia, ktoré navštevovali obyvatelia starších bratislavských domov nevybavených vlastnými kúpeľňami.

Takto by sa dalo ešte dlho pokračovať a nepochybujem, že každý Bratislavčan by vedel uviesť ďalšie, podľa neho typické a osobité znaky mesta, to by však vzniklo celkom iné, azda až trochu nostalgicky usmrkané dielko. Slobodný, bremenom bratislavizmu nezaťažený „pozerateľ“ Bratislavy zadným vchodom však môže bez ohľadu na titul knihy jednoducho vychutnávať umelecké kvality tejto kolekcie vynikajúcich fotografií a fotografov.

Ešte treba spomenúť, že publikáciu uvádzajú tri „vstupy“ či predslavy z pera primátora Ďurkovského, editora a Kornela Földváriho – každý je iný, svojský, každý sa týka fotografie i Bratislavy a každý poskytuje podnety na zamyslenie. Cenná kniha, vydarený kultúrny počin.

Pavel Vilikovský

Karol Kállay, Klzisko na Dunajskej ulici, 1953, z knihy Bratislava zadným vchodom

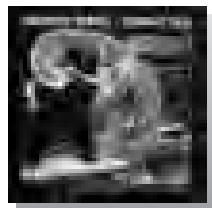

Keď, tak trikrát

(O realite, interpretácii a fikcii)

- ▲ Jana Hojstričová
- ▲ Každý deň (Every Day)
- ▲ FOTOFO 2006
- ▲ 72 strán
- ▲ 150 Sk

- ▲ Jindřich Štreit a Rudolf Fila
- ▲ Kalendár Rudolfa Filu na každý deň
- ▲ Stredoeurópsky dom fotografie 2005
- ▲ 67 strán
- ▲ 99 Sk

- ▲ Judita Csáderová
- ▲ Prelínanie
- ▲ Dom fotografie 2004
- ▲ 85 strán
- ▲ 200 Sk

Keď som predčasom (bolo to vlastne už dosť dávno) zazrela Jindřicha Štreita tu u nás v Bratislave, zrovňával práve čosi v kufri svojho auta. To čosi boli veľké nástenné kalendáre s jeho fotografiami. Na prvý pohľad nič mimoriadne. Pri nemalom záujme sociálne či sociologicky zameraných inštitúcií spolupracovať práve s ním na zostavovaní svojich publikácií sa niet čo čudovať, že si niekto z vkusom, citom a zdravým rozumom vybral ako autora obrazovej časti svojho reprezentačného kalendára práve jeho. Na druhý pohľad sa však už mimoriadnosť ukázala. Týchto pár „repre“, čo som mala možnosť vidieť, už nebolo „čiró štreitovských“. Snímky z jeho nekonečného súboru o živote ľudí mimo centra rafinovane vystrihnutými priezormi a farebnými zásahmi pôsobili akosi felliniovsky zvláštne. Na tretí pohľad bolo jasné, že prakticky už neplatným kalendárom na ceste k novým dimenziám pomohol Rudolf Fila. Mág, povestný svojimi výtvarnými hrami, svojiskými intervenciami, znejasňovaním či prekryvaním komunikujúci aj s vybranými časopismi a knihami.

Csáderová prelínaním rozličných techník, počítačových manipulácií a digitálnych montáží hravo vizualizuje svoje predstavy: prelínanie minulého s prítomným či možným nasledujúcim, objavené s vlastným, reálne s virtuálnym.

„Prezeranie Filom premaľovanej knihy,“ hovorí Juraj Mojžiš „nie je nijaké ľahké čítanie. Niekedy ide o vypáté dialogické gesto, ale v zúženej škále realizácie, ktoré zhodnocuje jeho vzťah k interpretovanému autorovi. Ak odtlačok či stopa širokej premaľbovej línie alebo len nepatrný grafický interpretačný náznak sčasti pohlcujú reprodukovateľné dielo, spod pohltenej (sú)časti vyžarujú fragmenty ako rafinovane zvýraznené detaily. A tie môžu byť aj neočakávaným čítaním čohosi navyknutého, a teda zautomatizovaného.“

Zdá sa, že Filove nejednoznačnosti už dlhšie znepokojovali Petra Michaloviča (Profil 2000 atď.). Filov spôsob

predĺženia „chronometrickými parametrami“ obmedzeného života Štreitovho kalendára ho inšpiroval k ďalšiemu posunu. Požiadal dvanásť českých a slovenských filozofov o komentáre k jednotlivým obrazom, aby sa s novými „trojdielami“ mohli pravidelne stretávať čitatelia Romboidu. Znovu „sceľený“ Kalendár Rudolfa Filu na každý rok predstavili potom v rámci bratislavského Mesiaca fotografie 2005.

Vo „večnom“ kalendári si môžeme, prirodzene, už listovať, ako chceme. Vracáť sa k úvahám koho chceme: Michaloviča, Petříčka, Marcellího, Kofrona, Zusku, Zervana, Glanca, Bocánovej, Vilikovského, Kaňucha, Bakoša, Fulka, Macha. Všetky sú, ako inak, zaujímavé. Inak zaujímavé. No takmer všetky sa zhodujú na nemožnosti definitívnej interpretácie. Martina Bocánová sa pýta: „Je vôbec možné interpretovať takéto umenie bez toho, aby sme ho v niečom ukrátili, alebo niečo pridali?“ Oliver Bakoš tvrdí: „...a (naša) vlastná prítomnosť v pohľade, teda vlastne v predstave, ktorá pôvodne patrila „druhému“, je spôsobom personálnej substitúcie, ktorá fascinuje svojimi možnosťami.“ Josef Fulka sa pri fotografii so znejasnenými tvármi ľudí rozhodol: „Budu psát tedy o dotyku. Tato ruka, která se dotýká, mi ukazuje, jak je druhý blízko, ale současně mi sděluje, že on je tam a já jsem tady, že z této blízkosti se nikdy nestane splývání...“ Napokon úplne najprilievavejšie je asi vyjadrenie Miroslava Marcellího: „Prelínanie... otvára vnímanie k nepokoju, ktorého sa asi už nezbavíme. Uvedomujeme si, že dnes je už nemožné priviesť protiklady k zjednoteniu a svár k tichej veľkosti. A predovšetkým si uvedomujeme, že je nemožné priviesť interpretačný príbeh k jedinému záveru. Práve o tom má asi večný kalendár byť. (P.S.: Samotný Štreit bol z Filových interpretácií nadšený. Výstava Kalendára pro Jindru Štreita, ktorú koncom tohtoročného marca otvorili v Ostrave, je výsledkom jeho spolupráce s ďalšími sto šesťdesiatimi tromi českými a slovenskými výtvarníkmi. Nevedno, aké bude ďalšie pokračovanie...“)

Keď sa kedykoľvek zadívam na fotografie Judity Csáderovej (čo sa deje skutočne už dosť dlho), končí sa to obyčajne rovnako. Zvláštnym potešením, asi takýmto druhom pocitu: Keby som mala jej danosti, robila by som niečo podobné. Natoľko mi mnohé z jej fotografií „hovoria z duše“. Nepopieram, že v tom hrá svoju rolu aj generačná totožnosť. Tak či tak, páčia sa mi jej sny: „Každému sa možno snívalo, že sa mu podarilo lietať. Sny sa ľudia snažia naplniť. Ja si ich plním svojím spôsobom – môžem lietať vďaka fotografii.“ Páči

minulého s prítomným či možným nasledujúcim, objavené s vlastným, reálne s virtuálnym.

Jedinečné sú jej Stopy, kde bezpáťosový minimalizmus prostého odtlačku v piesku prenecháva neohraničený priestor nášmu filozofovaniu. Sú ilúziou novej plasticity (V. Macek), môžu pripomínať štylizované profily tvárí na egyptských basreliéfoch, akúsi formu na odliatie posmrtnéj masky, hrobu na mieru (L. Lendelová, T. Pospéch), môžu byť spomienkou na bratislavský Sandberg, reflexiou na fascinácii morom a nálezy dávných skamenelín (L. Benická), môžu byť aj odkazom na chrbátový reliéf Henriho Matisa, naznačením neúprosneho zániku alebo skôr – ako krásna mandala – symbolom len domnejšej pomínutelnosti...

Solitéry, série, cykly a projekty. Csáderovej čarovné Zrkadlenia, Prebudenia, Dvojice, Premeny, Krehké nápady... zamerané na vzťahy v rámci svojho najbližšieho, ale i časopriestoro-vo vzdialenejšieho sveta sú možno (prirodzene) v mnohom „žensko-poetické“. Podstatné však je asi to, čo si myslí aj Dušan Dušek, a to, že „vzývajú k hrám dotvárania alebo pretvárania...“, stačí sa naladiť a zachytiť ich vysielanie. Alebo použiť oči z motýľích krídiel. S nimi sa nám na röntgenovej snímke krehkého hrudného koša celkom iste zjaví aj tep ľudského srdca. Nič lepšie sa vidieť nedá.“

Som rada, že Duška tak zaujalo Moje veľké srdce. Velavravný autoportrét s výsledkom z röntgenu. Zvláštna rovnica, kde so súčtu dvoch realít vyplýva niečo krásne nepolapiteľné.

Keď si chcem akokoľvek zrovnať v myslí súčasné podoby fotografie, praská mi hlava z toho kvanta, z toho, ako sa v letiacom čase všetko mení. Trocha ma mrazí pri čítaní Dietra Daniela: „Výkonnosť technik mediálnej výroby predbieha rast ľudskej schopnosti reagovať na tieto impulzy, s nástupom digitálneho veku sa zobrazenie reality stáva nerozlišiteľné od simulácie alebo umelého výtvoru, nový chaos nám bráni získať prehľad...“. Rozmýšľam však viac o obsahoch, o tom, čo všetko nám predostiera fotografia majúca ambície byť umením (stačí prelistovať fotomagazíny). Ako nám bez okolov servíruje pohľady na obnažené ľudské telá v naj-

rozličnejších situáciách chúlóstivo intímnych vrátane toho, ako nazerá rovno do útroba, ako narába s telami bytostí, ktoré už boli alebo ešte nestihli byť ľuďmi... Niekedy je čudne pri žalúdku, často sa pýtame prečo: Ide o účelovú brutalitu, o šok typu „to tu ešte nebolo“? O šok z nečakane nastaveného zrkadla? O podvedomú obranu? O proklamovanie pudovej prisatosti k svetu a s tým súvisiace mapovanie identity muža a ženy, pravej človečiny?

Priznávam, že k pochmúrnym úvahám ma priviedla titulná fotografia Každého dňa – útlej knižky mladej slovenskej fotografky Jany Hojstričovej. Hneď na jej prvých stránkach nás však Bohunka Koklesová uvádza „do obrazu“: „Ak by sme mali charakterizovať jej tvorbu, mohli by sme zjednodušene skonštatovať

citmi zhrnula do štyroch 15 až 23-obrazových blokov: Od siedmej do ôsmej, Od desiatej do polnoci, Každý deň a 40 v 36 (Large in Small). Prvé dva odkrývajú clonu z intímnej hygieny aj možnej autoerotiky ženy, o ktorej nebolo (ani nie je) zvykom príliš hovoriť, tobôž ju zviditeľňovať. Zjemňujúce tónovanie, rozostrenie a optické manipulovanie s časťami predmetov či detailmi tela využíva autorka na spresnenie definovania pocitov. S tým istým úmyslom dáva zrejme vo štvrtom bloku prostredníctvom maximálnej ostroti, vernej farebnosti a zvoleného uhlu pohľadu vyznieť hrubosti spoločensky vyžadovanej, no v podstate nepríjemnej až nechutnej fyzickej pretvácky. Kdesi medzi týmito všetkým je potom dieťa so svojou nevinnosťou.

Zjemňujúce tónovanie, rozostrenie a optické manipulovanie s časťami predmetov či detailmi tela využíva Hojstričová na spresnenie definovania pocitov.

vať líniu od otázok intimity ženského tela postavenej na skúsenosti ženy až po konštrukcie, ktoré, naopak, potláčajú autenticnosť identity ženy pod tlakom konzumných predstáv a ilúzií.“

Hojstričová svoje krátke vademecum dňom ženy, dennými ženskými metamorfózami, vybranými situáciami a po-

Dúfam, že trinásť zneostrených farebných obrázkov tretieho bloku správne dešifrujem ako hold krehkosti nezameniteľného nežného citu materstva. Tentoraz ma totiž, ako sa zdá, obmedzuje generačná netotožnosť.

Marta Stachová

Jindřich Štreit, Kalendár Rudolfa Filu na každý deň

Judita Csáderová, z cyklu Dvojice, 1989 – 1992

myslím si, že... /
Peter MichalovičErik Jakub
Groch:
Dvanásť básníkonfrontácie / Erik Jakub Groch:
Druhá naivita
Mila Haugová:
Ešte chvíľu, chvíľočku sa knište
Zoltán Rédey: Vedomie stratenej naivityJán Gavura:
Na ceste za slobodou svätosti (esej)Daniel Pastirčák:
Vrchol v hmle (divadelná hra)
Dejan Ilić: Štvrt (básne)
Ivan Čičmanec: Beckett je Beckett (esej)Robert Bielík: Sansília (próza)
Aj o tom je India (rozhovor so spisovateľom Robertom Bielikom)**tmavá komora**Jozef Leikert: Ľudský rozum a duša sú
najlepšími skrýšanmi**rodinné striebro**Marian Zervan: Atrium: štrbiny vo veľkých
plochách (Autor: Lubomír Závodný)**recenzie**Marta Součková: O napísaných knihách
(Peter Bilý: Vzbura anjelov)Ján Zambor: Pátrač v krajine nezvestných
(Igor Hochel: Utkané z vlasov)Miriam Suchánková: Kolektívna šibnutosť
(Balla: De la Cruz)Marian Zervan:
Vonkajšie a vnútorné dejiny formovania
filmového rukopisu Juraja Jakubiska
(Peter Michalovič, Vlastimil Zuska: Juraj
Jakubisko)Tomáš Kříž: Účelnosť ako jednoznačné
určenie pravdivosti (Rudolf Carnap:
Význam a nevyhnutnosť)Bibiána Hlebová: Hudba od Holana po
Kainara (Radomil Novák: Hudba jako
inspirace poezie)Valér Miko: Musical correla(c)tivity (Július
Fujak: Hudobná korela(k)tivita)**cool/túra**Miloslava Kodoňová:
Prvé a posledné veci človeka
Márius Kopcsay:
Istý koniec nejstej sezóny**úklady jazyka alebo slovgličitina**Pavel Branko: Úklady poľštiny, ruštiny,
francúzštiny**z poznámok Ivana Žuchu: Komentár****z voľnej nohy Dušana Mitanu:**

O príbehu, čase a priestore

Bezplatný katalóg Knižného klubu,
ako aj staršie čísla časopisu
Knihy & spoločnosť si môžete
objednať:✉ Knižný klub Legenda
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úľany

☎ 031 / 784 53 15

☎ 031 / 784 53 14

@ mail@kniznyklub.com

Uchopiteľnosť fotografie

spôsobom odhaliť, čo pretrváva a čo je pominuteľné a za čo sa musí platiť daň času. Iným príkladom je vkladanie staršej fotografie nejakého výseku reality do samotného výseku reality, pričom fotografia vo fotografii ukazuje to, čo zmizlo.

Temporálne obmedzenia fotografie možno prekonať aj metódou série, keď je fotografovaný napríklad jeden a ten istý výklad, pričom rozličné „inštalácie“ sa stávajú indexom premien, odohrávajúcich sa v čase.

Fotografická reflexia času, teraz však už konkrétneho, historického, môže vyzerať aj tak, že Stacho zachytáva výklady 11. marca 1985, teda v deň, keď v nich rôznym spôsobom boli nainštalované fotografie zosnulého bolševického vládcu. V tomto prípade fotografia zachytáva inscenovaný smútok, ktorý patrí tomuto a len tomuto historickému času.

Príkladom kreatívnej fotografickej interpretácie časovosti Stachova tvorba ponúka oveľa viac, než o ktorých som písal. Jana Geržová sa zamýšľa ešte nad jedným využitím fotografie v službách času, lenže teraz je to čas pamäti. Jedna vrstva Stachovej tvorby sa dotýka holokaustu. Ľudská tragédia Židov Stacha prioritne zaujímala, a preto sa k nej často vracal. „Fotografie ľudí, ktorí prežili holokaust sú alternované fotografiami tých, ktorí sa nevrátili. Desiatky kameňov zozbieraných z celého územia Slovenska, ktoré nesú ich odtlačky, boli rozmiestnené v lodi synagógy, opakujúc rituálne ukladanie kameňov na náhrobky židovských cintorínov. Stachov sústredený záujem o vizualizáciu individuálnej i kolektívnej historickej pamäti vyvrcholil v ekumenickom projekte, ktorý autor pripravil pre synagógu v Liptovskom Mikuláši.“

Posledná z trojice autorov esejí Alena Vrbanová sa zaoberá Stachovými monotypiami a plátenkami. V tomto prípade sa Stacho inšpiroval príbehom rúšky sv. Veroniky, ktorou utrela tvár trpiaceho Ježiša Krista kráčajúceho v ústrety svojej smrti na kríži. Utrtá tvár Ježiša sa odtlačila na rúške, ktorá sa stala vlastne verným ikonickým zobrazením nielen tváre, ale aj jej utpenia. Tým, že Stacho svoje fotografické portréty prenáša na nový podklad, ktorým je plátno, dochádza podľa Vrbanovej jedná k prenosu a jedná k transformácii energií. „Gesto sv. Veroniky bolo najmä gestom súcitu, ale tiež odvahy. Gesto fotografa pri zdanlivej „deštrukcii“ fotografií je gestom premeny a pozdvižnutia umenia – v tomto prípade ide o proces od reálneho obrazu k jeho muzeifikovanej, čas a pamäť kódujúcej podobe, ktorá však napohľad evokuje vytrácanie a atrofiu obrazu. Plátna – monotypie sú originálnymi, ďalej nemultiplikovateľnými dielami. Kódujú v sebe odkaz duchovnej prevahy a potreby duchovnej cesty umenia.“

3 eseje (o fotografiách Luba Stacha) je monografia, ktorá okrem možnosti vytvoriť si predstavu o geneze a šírke Stachovej umeleckej tvorby, zaujme aj svojou grafickou úpravou, pod ktorú sa podpísal okrem samotného tvorcu fotografií aj Dezider Tóth.

Druhá monografia, ktorá má názov Cesta do streda, mapuje umeleckú tvorbu slovenského fotografa Mira Švolíka od roku 1984 do roku 2004. Pokiaľ Luba Stacha možno, buď doslovne, alebo metaforicky, považovať za predstaviteľa konceptualizmu, tak Mira Švolík môžeme zaradiť medzi predstaviteľov tzv. imaginatívnej fotografie. Každé zaradenie je však len približné, a preto sa radšej budem venovať samotnému dielu.

Už cyklus fotografií Jedno telo, jedna duša dostatočne odkryl zvláštnosť Švolíkovej tvorby. Jeho esenciu vystihla Anna Fárová v tejto vete: „Miro Švolík je básnik a své básně tvoří pomocí fotografie.“ Áno, skutočne je básnik, skutočne tvorí svoje básne pomocou fotografie, a preto je fotografom „rozhodujúceho okamihu“. Je mimoriadne

trepezlivým a tvorivým pozorovateľom, jeho oko ohmatáva okolitý svet dovtedy, pokiaľ v ňom neuvidí surovinu budúcej básne. Aktívne pomáha svetom prírody a kultúry k tomu, aby ukázali svoju estetickú tvár, aby mu poskytli dostatok materiálu, z ktorého jeho produktívna obrazotvornosť vytvorí pôsobivé artefakty. Švolík, a opäť si privolám na pomoc Annu Fárovú, je tak trochu fotografickým Arcimboldom, vytvárajúcim svoje neskutočné obrazy z fragmentov tej najskutočnejšej skutočnosti. Cyklus Návrat k prírode nielen potvrdil arcimboldovské kolážovanie, ale ho aj zradikalizoval. Keď príroda nie je schopná poskytnúť kvalitnú surovinu, vtedy prichádza na rad, ako na to upozorňuje aj Vladimír Beskyd, inscenovanie, pričom „inscenovanie znamená kombinatoriku, znamená súkromné predstavenie, umelé spojenie bežných vecí. Inscenovanie tak posúva fotografiu bližšie k výtvarnému či umeleckému vyjadrovaniu.“ Sugestívnym príkladom manipulácie v službách nadvlády estetickej funkcie je Švolíkov cyklus Otvory a diery. V tomto prípade sa manipulácia neodohráva len na povrchu, ale rozširuje sa do hĺbky. Švolík si zoberie nejakú predlohu, buď reprodukciu nejakého slávneho obrazu, alebo fotografiu, vyreže z nej určitý detail a ten podloží fotografickým záberom tej partie tela, ktorú z predlohy vyrezal. Alena

Zmysel pre detail sa naplno rozvinul v súbor fotografií s názvom Kvetiny slasti. Základnou „stavebnou“ jednotkou týchto fotografií je často skoro neidentifikovateľný detail ženského tela, ktorý, ako na to upozorňuje Lucia Lendelová, „je ďalej multiplikovaný a následne montovaný podľa centralizujúceho symetrického vzorca. Nové tvary obkolesené „kvetinovým okružím“, ktoré montážami týchto fotografických „črepov“ vznikajú, sú úplne jedinečné. Neobyčajne pravidelné – tmavé a hlboké, či naopak prerastené, nepreniknuteľné – vŕhajú pozorovateľa do svojich žiarivých hmli. Odňatie pôvodnej telovej farby prevodom do čierneho-bieleho kódovania a použitie malej hĺbky ostrosti značne oslabili potenciálne naturalistické vyznenie a zároveň spôsobili isté odcudzenie obrazu a prehĺbenie estetického dištancu.“

Monografia Mira Švolíka je monografiou, ktorá má mimoriadne nápaditú grafickú úpravu. Je to kniha, ktorú človek s radosťou berie do rúk, a opäť treba povedať, že aj v tomto prípade texty Anny Fárovovej, Vladimíra Beskyda, Aleny Slámovej a Lucie Lendelovej majú aj svojho „anglického dvojníka“, takže je zo všetkých stránok pripravená na export.

Na záver by som chcel povedať, že pokiaľ sa budeme na jednej strane vzájomne utvrdzovať v tom, že naše

Pokiaľ Luba Stacha možno, buď doslovne, alebo metaforicky, považovať za predstaviteľa konceptualizmu, tak Mira Švolík môžeme zaradiť medzi predstaviteľov tzv. imaginatívnej fotografie.

Slámová na margo tohto cyklu výstižne poznamenala, že „díry a otvory jsou sice „prázdna místa v něčem celistvém“, jak to popisují ve výkladovém slovníku, ale tím prázdňem je vždycky něco vidět. Díry a otvory otvírají nový prostor, vedou nás do neznáma, do čehosi, co bylo dosud zakryté, co by možná i mělo správně zůstat zakryté. Dýchají, obnažují a vyjevují, ukazují cestu. Ony jsou cestou... no vlastně takovým tunelem, vchodem, bránou, vraty, dveřmi... co ještě?“ Nič! Je to presné, a preto naozaj k tomu už nič netreba dodávať.

výtvarné umenie je kvalitné, že v ničom nezaostáva za špičkovým „euroamerickým“ umením, a na druhej strane nebudeme robiť nič preto, aby sme o tom presvedčili aj niekoho žijúceho na západ od Hainburgu alebo za Šumavou, potiaľ to budú len prázdne reči, ktoré sú schopné možno zaplniť obrovské priestory nudy a zafajčaných kaviarní, ale nič viac! Našťastie aj tieto dve monografie dávajú nádej, že sa situácia mení a možno sa dožijeme aj lepších časov. Možno!

Peter Michalovič

Lubo Stacho, Prijímanie, 2003

Čísla, ktoré určujú (naš) svet

John David Barrow, profesor matematiky na Univerzite v Cambridge (Anglicko), je popredný odborník na gravitáciu a kozmológiu, ktorý publikoval vyše tristo odborných, hojne citovaných článkov. V roku 2003 bol zvolený za člena britskej Kráľovskej spoločnosti. To však nie je všetko. John Barrow je vynikajúci a usilovný popularizátor, ktorý už napísal pätnásť úspešných populárnych knižiek, v ktorých pútavým spôsobom približuje tajomstvá vzniku vesmíru, jeho vývoj a možný koniec. V češtine mu vyšli preklady knižiek Teorie všeho, Původ vesmíru, Vesmír plný umění, Pí na nebesích, Teorie ničeho a naposledy Konstanty přírody

knižke by som rád upozornil fanúšikov Johna Barrowa, ako aj všetkých záujemcov o tajomstvá prírody a prírodovedy.

História ľudstva sa nedá dobre predvídať, vývoj určujú veci neočakávané, katastrofické a zlovestné. Vedci skúmajúci prírodu si však všimli, že prírodné zákony sú univerzálne a vystupujú v nich veci konštantné, ktoré sa nikdy nemenia. Takéto univerzálne prírodné zákony v prvom rade v sebe zahrňujú gravitáciu, elektromagnetizmus a kvantovú fyziku.

V roku 1874, pred objavom teórie relativity a kvantovej fyziky, významný írsky učenec George Johnstone Stoney navrhol vyjadriť základné jednotky hmoty, dĺžky a času pomocou univerzálnych prírodných konštánt: gravitačnej konštanty G , rýchlosti svetla c a elektrického náboja e . Jeho návrh upadol do zabudnutia. V roku 1899 nemecký fyzik Max Planck, tvorca kvantovej fyziky, nezávisle navrhol základné jednotky vyjadrovať pomocou G , c a Planckovej konštanty h .

Fundamentálna Planckova dĺžka l_{Planck} a elementárny Planckov čas t_{Planck} sú neuvieriteľne malé jednotky: l_{Planck} rádovo je rovné 10^{-33} centimetra a t_{Planck} je približne 10^{-43} sekundy. Podobný pomer rádovo 10^{-40} je medzi gravitačnou a elektromagnetickou silou medzi dvoma protónmi. Nová (kvantová) teória gravitácie nebude pripúšťať menšie vzdialenosti než l_{Planck} a kratšie časové intervaly ako t_{Planck} (podobne ako relativistická fyzika nepripúšťa rýchlosti väčšie ako c). Sú však aj iné tajomné čísla, ako je pomer medzi hmotou M protónu a hmotou m elektrónu,

ktorý je rovný $M/m = 1836,66...$, alebo konštantu $hc/e^2 = 137,03...$ (jej prevrátená hodnota e^2/hc , nazývaná konštanta jemnej štruktúry, udáva veľkosť relativistických korekcií v atómoch). Odkiaľ sa berú tieto bezrozmerné čísla? Dajú sa vypočítať? Môžu sa meniť s časom?

Takéto a podobné otázky si kladie John Barrow, ktorý je významným zástancom antropického princípu. Podľa tohto princípu fundamentálne konštanty a rôzne bezrozmerné pomery nie sú jednoznačne dané a môžu existovať svety s ich rôznymi hodnotami. V našom vesmíre sú „naladené“ tak, že mohol vzniknúť život. Po prvé, náš vesmír mal v okamihu vzniku pri veľkom tresku (big-bang) optimálnu hustotu, takže sa mohli vytvoriť masívne hviezdy s ťažšími prvkami vo svojom vnútri

Niektoré z týchto uzáverov by mohla ovplyvniť zmena hodnôt konštant prírody počas evolúcie vesmíru. Veľmi presné potvrdenie ich nemennosti v čase poskytol objav prírodného nukleárneho reaktora, ktorý pred dvoma miliardami rokov fungoval pri rieke Oklo v strednej Afrike. Údaje z dávnej minulosti poskytujú aj pozorovanie vzdialených galaxií (galaxií vzdialených o miliardy svetelných rokov vidíme o miliardy rokov mladšiu). Aj tieto experimenty potvrdzujú nemennosť fundamentálnych konštánt v čase.

Záverečná kapitola s názvom Jiné světy a velké otázky si všima problémom mnohých svetov s rôznymi hodnotami prírodných konštánt, ktoré určujú štruktúru daného vesmíru. Niektoré sa môže cítiť sklamaný, že obyčajné čísla určujú náš svet. Nie sú to však

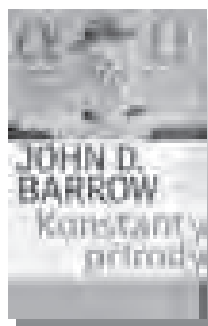
John Barrow je významným zástancom antropického princípu, podľa ktorého fundamentálne konštanty a rôzne bezrozmerné pomery nie sú jednoznačne dané a môžu existovať svety s ich rôznymi hodnotami.

(uhlík, dusík, kyslík...), ktoré po niekoľkých miliardách rokov vybuchli ako supernovy a rozmetali po vesmíre ťažšie prvky potrebné pre vznik života, a po druhé, elektromagnetické a silné interakcie sú práve také silné, že je možný vznik uhlíkových reťazcov a organických makromolekul.

len čísla, sú to čiarové kódy o tajomstvách vesmíru. Je asi príhodné ukončiť úvahu o knižke mottom poslednej kapitoly z básne W. Owena: Světe mnoha světů, živote životů, co je tvůj střed a kde stojím já?

Pater Prešnajder

Miro Švolík, *My dvaja a čas*, z cyklu *Návrat k prírode*, 1995

- John D. Barrow
- Konstanty přírody
- Preklad Jiří Langer
- Paseka 2005
- 288 strán
- 459 Sk

Jej podtitulok Čísla skrývajúci najhlubší tajomstvá vesmíru v sebe koncentruje posolstvo prírody, ktoré autor chce priblížiť čitateľovi. Na viaceré postrehy obsiahnuté v tejto

KNÍHKUPECTVO ARTFORUM Dočasný domov vašich kníh.
Bratislava | Košice | Žilina | Banská Bystrica | Trnava | www.artforum.sk

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU - Knihy & spoločnosť
Objednávam si:
..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ... ks polročné predplatné (120,- Sk)
Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:
• Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
• Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ: .....

Meno/Firma: ..... Ulica/Číslo: ..... Mesto/PSČ: .....
Telefón: ..... Dátum: ..... Podpis: .....

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk
(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13, e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz
(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné v rámci ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné v rámci ČR)

ARCH

Časopis o architektúre a inej kultúre
Téma čísla:
S NÍZKYM ROZPOČTOM

KALENDÁRIUM
Súťaže
Výstavy

ROZHOVOR
V území presahu

DVA RODINNÉ DOMY V MARIANKE
HENRIETA MORAVČÍKOVÁ
Oranžový a modrý „koplin“

DOM RODINY WIELANDOVCOV, SEEKIRCHEN, RAKÚSKO
NORBERT MAYR Čerstvý vánok z Horného Rakúska

VILA P3, DOLNÉ RAKÚSKO
HENRICH PIFKO Téma v(y)hľadu

RODINNÝ DOM PANI VÁLKOVEJ V ZLÍNE
JAN KRATOCHVÍL Jmenuji se Pulec

OBYTNÝ CELOK NA ULICI FRANA KRÁLA, 96 B. J., ŠALA-VEČA
ELENA SZOLGAYOVÁ Progresívne, cenovo dostupné bývanie v Šali

53 BYTOV, BUDAPEŠŤ
PÉTER HABA Paralely, protiklady. Nový obytný dom od architektonického ateliéru 3h

PROJEKTY
Recyklované milie
Konverzia priemyselného objektu na diskoklub. Medzinárodná študentská architektonická súťaž spoločnosti Isover

K TEÓRII ARCHITEKTÚRY
„Z architektúry musíme opäť urobiť akt myslenia.“

FORUM
Posledná zastávka pred veľkým finále: Wonderland v Lublane
Progresívne, cenovo dostupné bývanie v roku 2005
Katalóg levných rodinných domů. Rozhovor Jana Kratochvíla s architektom Milanom Rakom z ateliéru ARCHTEAM

RECENZIE
Rural Studio
Architektúra XX. storočia Morava a Slezsko: Na cesty aj do knižnice
Jedna cesta - dve výstavy
Turandot ako baroková exotika

INÁ KULTÚRA

Galéria Jána Koniarka v Trnave pozýva na

Prvý európsky projekt newyorského výtvarníka
Thomasa Laila Proti vetru

Miesto konania:
Synagóga - Centrum súčasného umenia, Halenárska 2, Trnava

Kurátor:
Viera Levíť

Vernisáž:
17. mája 2006 o 17.00

Trvanie výstavy:
do 2. júla 2006

***
Štrnásť vybraných britských výtvarníkov/čok strednej a mladšej generácie v projekte
Supernova

Miesto konania:
Kopplov kaštieľ
Zelený krížek 3, Trnava

Usporiadali:
Galéria Jána Koniarka a British Council v Bratislave

Kurátorka:
Caroline Douglas (Veľká Británia)

Vernisáž:
17. mája 2006 o 18.00

Trvanie výstavy:
do 2. júla 2006

Autori čísla

Dušan Buran

historik umenia, autor knihy Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei (2002), editor knihy a kurátor výstavy Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika (2003), v súčasnosti pracuje ako kustód zbierky gotického umenia v SNG, publikuje príspevky z oblasti stredovekého i moderného umenia

Miloslava Kodoňová

publicistka, venuje sa filozofii, religionistike, teológii, médiám a umeniu

Mária Kopcsay

spisovateľ a novinár, šéfredaktor dvojtyždenníka Mosty, knižne vydal dve zbierky poviedok, naposledy mu vyšiel román Domov (viac v K&S 2/2006)

Dagmar Košťálová

prednáša na Filozofickej fakulte UK, zaoberá sa literatúrou 20. storočia, nemecko- a rakúsko-slovenskými medziliterárnymi vzťahmi, historickou tlačou v Bratislave a okolí, v roku 2003 vydala monografiu Die Slowakei im mitteleuropäischen Kulturraum

Tünde Lengyelová

historička, venuje sa dejinám každodennosti v období raného novoveku (16. – 17. storočie), najmä životu žien, je editorkou a autorkou knihy Žena a právo, právne a spoločenské postavenie žien v minulosti

Peter Michalovič

filozof a estetik, autor kníh Az idióma keresése, Úvod do štrukturalizmu a postštrukturalizmu (spolu s Pavlom Minárom), Orbis terrarum est speculum ludí, Krátke úvahy o vizualite a filme, Dal Segno al Fine, Omnibus in omnibus, prednáša na FF UK a na FTF VŠMU v Bratislave

Daniela Ostatníková

lekárka, pracuje vo Fyziologickom ústave Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, zaoberá sa vplyvom testosterónu na kognitívne schopnosti človeka

Peter Prešnajder

fyzik, prednáša na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky UK v Bratislave, zaoberá sa teoretickou a matematickou fyzikou (kalibračné teórie, aplikácie nekomutatívnej geometrie v teórii poľa)

Marta Stachová

absolvovala štúdium fotografie a historických vied, pracovala (a pracuje) pre viaceré kultúrne inštitúcie a časopisy (GMB, SNG, Kultúrny život, Historická revue), kurátorsky pripravila niekoľko výstav fotografií

Libuša Vajdová

prekladateľka, literárna historička

Pavel Vilikovský

prekladateľ, publicista a spisovateľ, medzi jeho posledné práce patria zbierka poviedok Krutý strojvodca (1996), kniha esejí Okrídlená klieťka (1998, spolu s Tomášom Janovicom), román Posledný kôň Pompejí (2001), zbierka próz Čarovný papagáj a iné gýče (viac v K&S 4/2005)

Milan Zemko

historik zaoberajúci sa dejinami Slovenska v medzivojnovom období a stredoeurópskou problematikou, vo vydavateľstve Kalligram vydal knihu Slovensko – krajina v medzičase

Svetlana Žuchová

vyštudovala psychológiu a medicínu, pracuje na psychiatrickom oddelení, je v psychoanalytickom výcviku na viedenskej Univerzite Sigmunda Freuda, prekladá beletriu a odborné knihy z angličtiny a nemčiny, vo vydavateľstve Drego a srd jej vyšla zbierka poviedok Dulce de Leche

Celoživotní sprievodcovia

V akomsi detskom časopise (Včielka? Ohník?) som čítal vtip, vraj aký je najlepší priateľ človeka. Učiteľka sa pýtala malého Jožinka, a keď nevedel, snažila sa mu pomôcť: „Má štyri nohy a je to...“ A na to Jožinko odpovedal: „Posteľ.“ Pravda, vedel som, že v skutočnosti je najlepším priateľom človeka pes. No a potom neskôr som sa ešte veľakrát stretol s názorom, že by to mala byť kniha.

V tom prípade sme mali doma najlepších priateľov plné police. Mnohé z nich ma príliš nezaujímali, napríklad knihy o druhej svetovej vojne, ktoré kupoval otec, alebo detektívky. Zato rozprávkové knižky v mojej izbe som svedomito prelúskal: Z rozprávky do rozprávky, Zlatú i Striebornú knihu rozprávok od Boženy Němcovej, dokonca aj Grécke báje a povesti, na ktorých niektorí moji rovesníci oceňovali najmä ilustrácie zobrazujúce obnažené ženy a mužov s pipíkmi. Mňa však prinútili najmä prehodnotiť svoju dovtedajšiu predstavu o happyendoch – prvýkrát som pochopil, že sa všetko nemusí skončiť jednoznačne dobre (ale ani zle) a že veci bývajú zložitejšie než v princovi Bajajovi. Postupne prišli na rad aj verneovky či vinetovky, kniha, ktorá zásadne zmenila môj život a ostala mojim celoživotným sprievodcom, však pochádza z celkom iného žánru: sú to Zálesácke dni od Luby Kvietkovej.

Na pozadí nenáročného príbehu – kamarátov, ktorí spolu chodia do lesa – totiž knižka pútavo predstavuje všetko magické, čo môžeme zažiť počas pobytu v prírode. No a najmä tak ako pred hlavným hrdinom – rozprávačom, odhalila i predo mnou základné tajomstvo, totiž: prečo vlastne do lesa chodí-

me. Od tých čias pretrváva moja záľuba v prírodovednej literatúre, v atlasoch, ale napríklad aj v mapách či cestovných poriadkoch. (Pravda, neskôr ma v tomto žánri začali zaujímať aj náročnejšie diela, napríklad Vtáci Slovenska od Oskára Ferianca.)

Raz, v prvej alebo druhej triede na gymnáziu, som od príbuzných dostal ako vianočný darček nenápadnú čiernu knižku: Za hrst drobných z rozvojovej planéty Tryfé od Alfonza Bednára. Možno v domnienke, že pôjde o dajaké sci-fi, som sa do nej začítal. Kniha mi však opäť otvorila celkom nový, dovtedy nepoznaný svet. Zohnal som si ďalšie diely a Sklený vrch som mal prelúskaný dávno predtým, než nám ho v štvrtom ročníku naservírovali ako povinné čítanie. Román Šokmistr českého autora Romana Ráza mi zasa poskytol prvú príležitosť zoznamiť sa s postavou outsidersa, ktorý strieda zamestnania i záujmy, nikdy však nedokáže vyniknúť a v ničom nie je dôsledný – akurát vo svojej hypochondrii a v početných známostiach so ženami. Neschopnosť a nedospelosť hlavného hrdinu (s príznačným menom – volal sa Pavel Louda) zjavne súvisela s jeho podriadenosťou voči vlastným rodičom, pričom rodinné rituály v podobe nedeľných obedov a deprimujúcich rozhovorov typu „jak se ti ta práce líbí?“ vykreslil Ráž naozaj majstrovsky. Až po tejto predpríprave som sa komplexne oboznamoval s literárnym svetom sarkazmu, čierneho humoru a zveličenia vrátane klasikov tohto štýlu, Kurta Vonneguta, Josepha Hellera alebo Dušana Mitana či Pavla Vilikovského. A musím ešte spomenúť známe pamäti režiséra Luisa Buñuela vydané pod názvom Do

Foto archív autora

posledného dychu, ktoré mi dali oveľa viac než len recept na legendárnu zmes ginu so suchým Martini.

Napokon, v akejsi „tretej vlne“, sa mojim celoživotným sprievodcom stali knihy Rudolfa Slobodu, a to zasa od náhodného okamihu, keď som sa začítal do románu Krv a po ňom som si musel zákonite prečítať Rozum, neskôr Jeseň a postupne všetko staršie i novšie, čo genálny autor z Devínskej Novej Vsi napísal.

Pravda, čím je človek starší, tým ťažšie sa už pre čosi nadchne. Vidí, že dobrých kníh je viac, než stihne prečítať. A ak sa dajaké pokúša aj písať, pochopí, akú malú, ba až zanedbateľnú kvapku predstavujú v mori celoživotných sprievodcov a najlepších nešťvorných priateľov.

Mária Kopcsay

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

Paulo Coelho:
Rukověť bojovníka světla
(Argo)

IKAR

Táňa Keleová-
Vasilková:
Kvety pre Lauru
(Ikar)

KOSMAS.cz

Jostein Gaarder:
Sofiin svět.
Román o dějinách filosofie
(Albatros)

2.

C. S. Lewis:
Strieborná stolička –
Kroniky Narnie
(Slovart)

Frank Schätzing:
Pomsta oceána
(Ikar)

Paulo Coelho:
Rukověť bojovníka světla
(Argo)

3.

Frank Schätzing:
Pomsta oceána
(Ikar)

Carlos Ruiz Zafón:
Tieň vetra
(Ikar)

Gabriel García Márquez:
Všechna špina světa
(Odeon)

nonfiction

1.

Milan Lasica:
Lenže ja som iba komik...
Rozhovory s
Jánom Štrasserom
(Forza music)

1000 divov sveta
(Ikar)

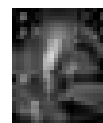

Blanka Matragi:
Blanka Matragi
(NLN)

2.

Stanislav Štepka:
Desatoro
(a zopár navyše)
(Ikar)

Rastlina
(Ikar)

Francois Bluche:
Za časů
Ludvíka XIV.
(Argo)

3.

Ludwig Wittgenstein:
O istote
(Kalligram)

Marcela Laiferová:
Z mojej kuchyne
(Ikar)

Zbyněk Zeman:
Edvard Beneš –
politický životopis
(Mladá fronta)

Knihaspoločnosť (K&S) Vydáva: Ing. Frederik Nemeth, *FAN studio **Redakcia:** Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) **Redakčný kruh:** Egon Gál, Damas Gruska, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Martina Nemethová, Imrich Sklenka, Ľubomír Tomáška, Milan Zemko
Adresa: Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava tel.: +421/2/5463 0088, 5441 5036 fax: +421/2/5463 0089 e-mail: kas@fan.sk **Internet:** www.fan.sk/kas **Jazyková úprava:** Marta Hollá **Vizuálna koncepcia:** Layout JS. **Grafická úprava:** *FAN studio **Tlač:** OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava
Rozširuje: Mediaprint-Kapa a knižní distribútori **Registračné číslo:** MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Rebrický predajnosť kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. **Objednávky na predplátné prijíma:** L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421/2/44453711, fax: +421/2/44373311, e-mail: lkperm@kpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom WINTERTHUR a Ministerstva kultúry SR.